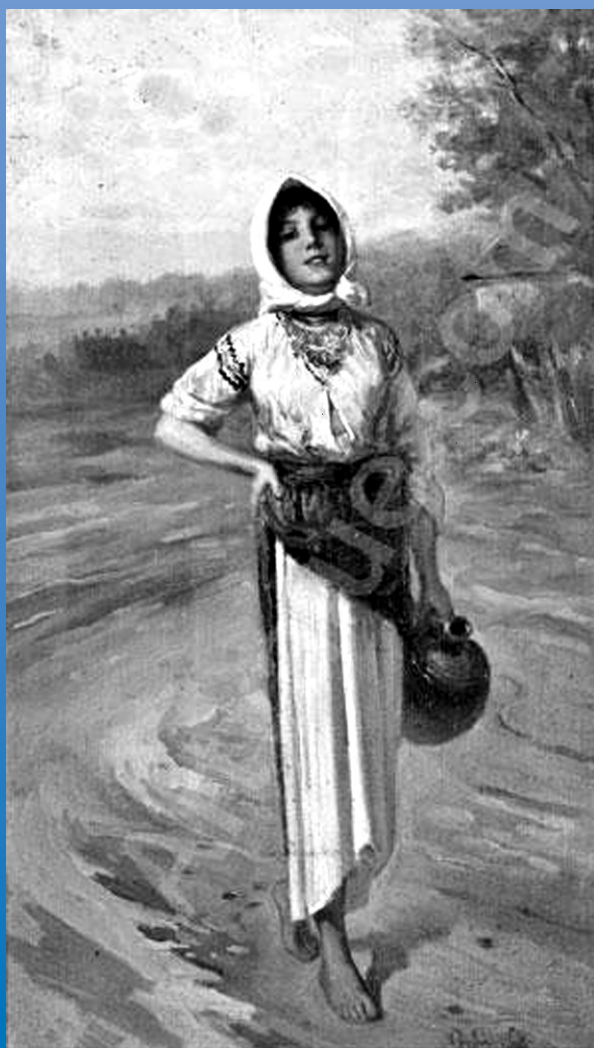

ANYANYELVEK NAPJA
2020. február 21.

Édes Anyanyelvünk

2020. FEBRUÁR

42. ÉVF. 1. SZÁM

Aggházy Gyula:
Korsóvivő lány

A TARTALOMBÓL:

Pölcz Ádám:
A titkos út

Büky László:
Mojolnak a molyok?

Dömötör Adrienne:
Magyar drámák a régiségből

Grétsy László:
Agyal igénk a köznyelv kapujában

H. Varga Márta:
Hány az egy?

Kérdéseinkre válaszol:
Zalán Tibor, Sámbockréthy Péter,
Kováts Dániel, Nagy Natália

Horváth László:
Szolidarit

Kulcsár István:
Tisztelendő – tiszteletes
és más szótévesztések

Hámori Ágnes:
Diskuráljunk
a diskurzuselemzésről!

És: anyanyelvi pályázatok,
pontozó, nyelvész-leletek

Kedves Olvasóink! Az Édes Anyanyelvünkhöz egyre több értékes írás érkezik, sok esetben jelentősen megnőtt a megjelenés előtti várakozási idő. Ezért az Anyanyelvapolók Szövetsége úgy döntött, hogy 2020-tól 4 oldalal megnöveli lapunk terjedelmét, s mostantól 24 helyett 28 oldalon kínálunk olvasnivalót. Kettlen beszélnek címmel továbbra is törekszünk minél több jeles személyiséget megszólaltatni. A lap ára változatlan marad. Kíváncsiak vagyunk olvasóink véleményére is. Várjuk leveleiket Visszhang és Olvasóink írják rovatunkba.

2020-tól 28 oldalon

Magyartanárok kérésére az Anyanyelvapolók Szövetsége 2019-ben a megszűnt Magyartanítás pótlására, ám egyúttal még szélesebb közönséget is megcélözva elindította a Magyarorát, önmeghatározása szerint: „A magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak lapját”. A lap első összevont számát 2019 novemberében az Édes Anyanyelvünk előfizetői ajándékba kapták. 2020-tól a laphoz postai és kiadói előfizetéssel lehet hozzájutni. A szerkesztőség itt érhető el: magyarora.folyoirat@gmail.com

A magyar nyelv és kultúra terjesztése a világban címmel a 65 nyelvet oktató ELTE Bölcsészkarán rendezi meg az ASZ az anyanyelvek napját. Minden érdeklődőt szeretettel várunk 2020. február 21-én pénteken 14.00 órakor az ELTE BTK kari tanácstermében (1088 Bp., Múzeum krt. 4A), ahol a magyar nyelv francia, angol, német, lengyel, szlovák, japán terjesztéséről lesznek érdekes előadások.

Új lapunk: a Magyaróra

Az 54. magyar nyelv hete megnyitója 2020. április 23-án lesz az egeri Megyeházán. A téma: 100 év Trianon. A helyi rendezvényeket a Honismereti Szövetséggel közösen szervezi az Anyanyelvapolók Szövetsége.

Anyanyelvek napja

100 év Trianon

100 év Trianon

Aggházy Gyula (1850, Dombóvár – 1919, Budapest) festőművész, tanár. Gyermekkorában a zenéhez és a festészethez egyaránt vonzódott. Egy ideig a Nemzeti Színház zenekarának hegedűse volt, de végül festőnek tanult.

Tanulmányait Ujházy Ferencnél kezdte, majd Bécsben és Münchenben folytatta, ahol Wagner Sándor volt a mestere. Az 1870-es évek közepén Párizsban egy évig Munkácsy Mihály műtermében dolgozott.

1876-ban Aggházy visszatért Magyarországra, idejét a szolnoki művésztelep és Budapest között osztotta meg. Tanított az Iparművészeti Főiskolán, majd 1897-től haláláig a Minta-rajziskola tanára volt. A szolnoki népeletet és a Balatont ábrázoló képeivel 1877-től szerepelt kiállításokon. Az 1880-as és az 1890-es években humoros népeletképeivel gyorsan népszerűvé vált, de az egyházi festészet területén is működött.

Több alkotása található a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében.

TARTALOM

Pölcz Ádám: A titkos út	3
Balogh Judit: Egy különleges szófaj: az igekötő . . .	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Szimmetria és nyelv (2)	5
Büky László: <i>Mojolnak</i> a molyok?	6
Kemény Gábor: „Államilag irányította doppingrendszer”	7
Tóth József Farkas: Mondjuk a magunkét	7
Dömötör Adrienne: Magyar drámák a régiségből – a kezdetek kezdete	8
Grétsy László: <i>Agval</i> igénk a köznyelv kapujában .	9
H. Varga Márta: Hány az egy?	10
Nyelvi puzzle. Zalán Tibor t kérdezi Birtalan Andrea	11
Haladnak-e a korral az egyházi szövegek? Sámbokrétty Péter t kérdezi Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna	12
Az anyanyelvi mozgalom erőforrás... Kovács Dániel t kérdezi Balázs Géza	13
Horváth László: <i>Szolidarit</i>	14
Balázs Géza: Szép magyar vers. Székely János: <i>Hiánytalan</i>	15
Hámori Ágnes: Diskuráljunk a diskurzuselemzésről!	16
Kulcsár István: <i>Tisztelendő – tiszteletes</i> és más szótévesztések	17
Szathmári István 95	17
Grétsy-Zsoldos Enikő: <i>Gyermekkertben gyermekkertésznő</i>	18
K. G.: Del Medico Imre	18
Blankó Miklós: A „helytelenkedő” sajtóhibák	19
Minya Károly (összeállító): www.manyszi.hu	20
Tuba Márta: Magyaróra	21
Ludányi Zsófia: Felsőoktatási intézmények Nagy J. Béla versenye	21
Hírek – tudósítások	22–24
Anyanyelvi pályázat, Deme László-díj, Kárpát-medencei korrektörverseny	25
Pontozó	26
Keresztretjtény	27
Új szavak, kifejezések (108.)	27
K. G.: Nyelvész-leletek, nyelv-észletek	28

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság, MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,

Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,

Kovács Zsuzsanna (titkár)

kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,

ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

A bibliai József, Jákob fia úgy menekül meg a fáraó börtönéből, hogy megfejt az uralkodó álmait. A kétféle álomban tehenek és búzakalászkok szerepelnek: hét kövér tehen és hét sovány, hét telt kalász és hét csenevész. A vége mindkét látomásnak ugyanaz: a csenevészek és a soványak fölfalják a telteket és a kövéreket. A fáraó udvari emberei tanácsalannak, József azonban – az Úrtól kapott tehetségével – föloldja az értetlenséget: az álmok üzenete, hogy Egyiptomra hét bő és hét szűk esztendő vár. József tanácsot is ad az uralkodónak: a hét bő esztendő alatt rakjanak félre annyi élelmiszert, amennyit csak lehet, hogy a hét szűk esztendőt átvészelve az ország. A talány megfejtéséért és hasznos tanácsáért a fáraó kiszabadítja Józsefet a börtönből, és az ország második emberévé teszi.

A tehetség, a megfejthetetlennek tűnő talány megoldása József történetében elnyerte méltó jutalmát. A bibliai történet szerint a megfejtés valamilyen isteni sugallat, talentum eredményeként született meg, hiszen az álmokat egyetlen okos ember, még maga a fáraó sem tudta mire vélni, ugyanis nem volt a kezében a megoldás kulcsa. A szavak jelentését értette mindenki, ám az üzenet értelmével nem tudtak megbirkozni. A probléma végül eljutott ahhoz az emberhez, aki képes volt megfejteni a homályos értelmű álmokat. Ő ismerte a megfejtés „titkos útját”.

Hasonló történeteket, találós meséket a magyar és más népek meséi között is találunk: a leányról, aki virágnyelven adja szeretője tudtára a találkozás időpontját (*Várj, virág, várj...*); a királykisasszonyról, aki ahhoz megy férjhez, aki olyan talányt tud mondani, amit ő nem tud megfejteni (*A talányfejtő királykisasszony*); vagy említhetjük az ún. rabszabadító meséket, amelyekben a talány megfejtése (vagy éppen ellenkezőleg: a megfejthetetlen talány föloldása) a szabadulás kulcsa. A probléma minden esetben ugyanaz: a mögöttes szójelentések megfejtése vagy meg nem fejtése, azaz a gondolatrejtés és/vagy annak föloldása. A homályos értelem nyelvi alapja többféle lehet:

a. hasonlóságon alapuló jelentésátvitel (vagyis metafora, mint József történetében), amelyből azonban hiányzik a hasonlítás alapja, az ún. *tertium comparationis*, amely a kulcs a metafora föloldásához;

b. olyan nyelvi eszközök választása, amelyekhez nem tapad részletező jelentés; ilyenek a névmások: „Hallod-e te, azt üzenté az, tudod már, ki! Mi a neve annak, tudod már, minek! Mondd meg azt annak, tudod már, kinek!” (*A kiskutya neve: Félisz*);

c. az előzmények, a háttérismeret hiánya miatti értetlenség: „Egy cseptől meghal egy, / Egytől kettő, / Kettőtől tizenkettő. / Mi az?” (*A talányfejtő királykisasszony*).

A megfejtések a hallgatónak/olvasónak egy idő után világossá válnak, mert akár maga a kulcsszereplő (a „kódfejtő”), akár az elbeszélő föloldja a feszültséget, a talány megfejtésében érintett szereplők azonban nem minden esetben tudják megfejteni a rejtvényt.

A talányok (rejtvények) célja tehát a gondolatrejtés (kódolás), a másik fél próbára tétele elgondolkodtatással. Az embereket a másikkal feladott rejtvények régen foglalkoztatják, s ezt maguk a népmesék (sőt a Biblia is) bizonyítják. A szövegben a talányt az egyik legegyszerűbb szö-

A TITKOS ÚT

vegformaként tartja számon: csupán egy fontos mozzanatot hordoz magában (pl. a hasonlóság alapját, a nem részletezett nyelvi jelentést vagy a háttérismereteket), amely nem marad-

hat föloldatlanul. Hétköznapi példái a kérdés-felelet szerkezetű találós kérdések (pl. *Csíkos, és balra indexel. Mi az?* – *Aquafresh megelőzi a fogszuvasodást*), de a talány akár irodalmi alkotásokban is megjelenhet:

Nem jár erre senki, senki,
csak talán a Nem-tudom-ki,
az is akkor, hogyha kell,
kézenfogva Senkivel.

(Nemes Nagy Ágnes: A titkos út)

Disznó, de akin jáspis a csülök,
fábul faragott istenen ülök,
hejh, bársony gyász, a tejen tűnj elő!
meghalok s mázsás szakállam kinő.

(József Attila: Medáliák)

Utóbbi már annyira rejtélyes, olyan sok jelentésátvitelt tartalmaz, hogy lehetetlen megállapítani az azonosítás alapját: a vers feszültségét éppen az adja, hogy nem tudjuk, mit jelent pl. *a jáspis a csülök* szószervezet. A jelentéshez vezető út itt már annyira „titkos”, hogy legfeljebb sötétben tapogatózhatunk.

Retorikai szemszögből nézve a talány – más néven rejtvény vagy enigma – stíluseszköz, amely érdekes kettősséget mutat a világosság (szintén retorikai) stíluserejével: ami ugyanis költői/szónoki eszközként hatáskeltő, gondolkodásra késztető fordulat, a nyelvhelyességben, meggyőzéskor súlyos hiba. Arisztotelész szerint „a stílus erénye a világosság. Mert a beszéd egyfajta jel, úgyhogy ha nem tesz világossá valamit, nem tölti be funkcióját”. Arisztotelész máshol a metaforával hozza összefüggésbe a talányt: ha valaki csupa szokatlan jelentésátvitelből és/vagy idegenszerűségből alkotja meg a mondandóját, akkor abból rejtvény (enigma) vagy zagyvalék (barbarizmus) lesz. Az enigmának ugyanis az a természete, hogy miközben az ember igaz dolgokat mond, lehetetlenségeket fűz egybe. A világosság ellentéte így lesz a homályosság, amelyet nem lehet anélkül alkalmazni, hogy el ne veszítsen a hallgatóság vagy az olvasóközönség jóindulatát.

A talány mint stíluseszköz a nyelvi titok egyik (szándékolt) megnyilvánulása. Nem véletlenül adták a görög eredetű nevét (enigma) a második világháborús német kódológépnek. A talány tulajdonképpen kód, amelyet a címzettnek meg kell fejtene, azaz meg kell találnia a megoldáshoz vezető „titkos utat”. A titkos út ismerője általában egy másik személy (pl. a bibliai József), akin keresztül a legkönnyebben föloldható az enigmából eredő feszültség. A megoldás azonban nem mindig áll rendelkezésre.

Az Alakzatlexikon így összegzi a talány lényegét: homályos, rejtett közlemény, amelynek a megfejtése, vagyis a talány megoldása adja a stílusértékét. Ez a művelet gondolkodtató feladat az olvasó/hallgató számára. Vannak olyan talányok, amelyeknek a megfejtése nem jár sikerrel, annyira egyedi szituációhoz, illetve akár korhoz kötött a bennük foglalt, rejtjelezett üzenet.

Pölcz Ádám

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai tagdíjfizetésük időtartamában a megadott címükön a megjelenés napján főlíázott formában megkapják. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. A 2000 Ft-os tagdíjat az ASZ számlájára kell utalni: 11705008-20132015. A lap előfizethető a postahivatalokban is. A tagsággal, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. – Kérjük, gondoljanak ránk személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásakor is. Az Anyanyelvapolók Szövetségének adószáma: 19663155-1-41.

Kis magyar grammatika az iskolában

Egy különleges szófaj: az igeikötő

„A papucs fölfutott a fára,
benn se volt Kitikati lába.
A papucs rálapul egy ágra,
odalenn Kitikati várja.”
(Weöres Sándor: A papucs)

Weöres Sándor gyerekeknek írt rövid kis versében két igeikötős ige is szerepel, mindkettő jó példája annak, milyen fontos szerepet játszanak nyelvünkben az igeikötők, amelyek elsősorban igékhez járulnak. Fontos elemei anyanyelvünknek, az igék (*olvas* – *elolvas*) vagy az igékből származó más szavak (igenevek: *olvasni* – *elolvasni*, főnevek: *olvasás* – *elolvasás* stb.) jelentésének megváltoztatására, módosítására alkalmasak. A magyar nyelv rendkívül gazdag igeikötőkben, úton-útfélen alkalmazzuk őket új jelentések megalkotására. A fenti gyerekversben előforduló két példa is rámutat erre: a *fut* tartalmához képest kissé változik a *fölfut* értelme, s ugyanígy többet jelent a *rálapul* a *lapul* jelentéséhez képest. Mindkettőben irányjelölés jelenik meg a kiinduló szóval szemben. S nemcsak az igei jelentés, de az ige környezete is változik, hiszen a szokásos *fut valahol* szerkezetéhez képest a *fölfut* szóhoz a *valahova* vonzat kapcsolódik, s ugyanígy megváltozik a *lapul* bővítménye: *lapul valahol*, de *rálapul valamire*. Vagyis az igeikötőhasználat az ige környezetének, vonzatának a változását is magával hozhatja.

A gyerekek az iskolában is igen korán találkoznak az igeikötőkkel, elsősorban helyesírási szempontból beszélnek róluk. Ki ne emlékezne az első diákevekben megtanult igeikötőssorra: *ki-, be-, le-, fel-, meg-, át-, rá-, ide-, oda-, szét-, össze-, vissza-?* Az írásmódot tekintve az iskolások megtanulják, hogy amikor az igeikötő az ige előtt áll, akkor mindig egybeírjuk az igével, ha azonban mögé kerül, vagy valamilyen más szó élkelődik az igeikötő és az ige közé, akkor mindig különírjuk őket egymástól: *mondd ki, el is ment*. Ehhez hozzátesszük még, hogy igeikötőhalmozásokról hol egybeírjuk az igeikötőt az igével, hol nem: *be-bejön* (azonos igeikötő halmozása – egybeírás); de *föl-le szaladgál* (eltérő igeikötők esetén – különírás).

Az igeikötők jelentésváltoztató szerepe többféle is lehet. Legrégibbi funkciójuk az igei cselekvés irányának a megjelölése: *jön – lejön, megy – kimegy; benéz, odaköszön, visszatér, széttekint, hátranéz*. Egy másik, nem kevésbé fontos szerepük az esemény befejezettségének a jelölése: *ír – megír; használ – elhasznál; felszánt, lereszel, kidolgoz, megtanul*. A cselekvés befejezett voltát leginkább múlt idejű igéhez kapcsolva jelölik (*megírta a dolgozatot, elhasználta a szalvétát, kitanulta a szakmát*, stb.). Jelen idejű igéhez járulva inkább jövő időre utalnak, a cselekvés későbbi megvalósulását fejezik ki: *megtanulja a leckét, elolvassa a könyvet* (később fog az eredmény bekövetkezni). További lehetősége az igeikötő használatának, hogy ki tudja fejezni a cselekvés kezdő jellegét: *gyűjt – felgyűjt, lát – meglát; megáll, felszalad*; illetve utalhat az esemény mozganatosságára: *zörget – megzörget; meglóbal, felugrik*; továbbá az eredményességre: *szeret – megszeret; felmos, elajándékozik*. Erősítheti az alapige jelentését a tartósság, a folytonosság kiemelésével: *elidőzik, eláll, elbeszélget*.

Fontos funkciója az igeikötő használatának az ún. jelentésspecializáló szerep, vagyis az az eset, amikor az igeikötő sajátos jelentésárnyalatot tesz hozzá az alapige jelentéséhez,

teljesen megváltoztatja azt, és az igeikötős ige értelme más lesz, mint ami az igeikötő és az ige alapjelentéséből következne: *gondol, de meggondolja magát; beszélget, de elbeszélgeti az időt; mos, de felmossa a lakást; nevel, de fölneveli a gyereket; harcol, de kiharcolja a jogait; alakít, de átalakítja a ruhát*. Utalhat az igeikötőhasználat valaminek az elhibázására, elrontására is: *szerepel – leszerepel; elsóz, félrelép, félresikerül*. Jelölhet az igeikötő lekicsinylést: *int – leint; lekezel, lenéz, letegez valakit*. De kifejezhet felnagyítást is: *magasztal – felmagasztal valakit; felnagyít valamit, felnéz valakire*.

Ha igeikötőt használunk, ez – ahogy már feljebb is említettük – gyakran jár együtt a mondat szerkezet változásával. Az ún. tárgyatlan igét (ami mellé nem lehet tárgy tenni) az igeikötő tárgyassá válhat, vagyis olyanná, ami mellé már odakívánczik a tárgy (a tárgy azt fejezi ki, amire az igében megjelölt cselekvés irányul): *fut – végigfutja az utat; nő – kinövi a ruhát; ül – megüli a lovat*. Az igeikötő arra is alkalmas, hogy megváltoztassa az ige határozói vonzatát, új vonzatot tesz kívánatosá az ige mellett (a határozói vonzatot, mint minden más vonzatot is, meg kell tanulni az ige helyes használatához): *lép – belép valahova, kilép valahonnan, rálép valamire, belelép valamibe; dönt valamiben – eldönt valamit; gondol valamit – rágondol valamire*. Az igeikötő jelentésváltoztató szerepe gyakran jár együtt a vonzatok, a mondatkörnyezet változásával: *néz – ránéz valakire, kinéz valahonnan, benéz valahova, megnéz valamit; megy – bemegy valahova, kimegy valahonnan, átmegy valamin, nekimegy valaminek, rámeget valaminek, visszameget valahova, összemegy valamitől* stb. Az igeikötő az egész ún. vonzatkeretben változást idézhet elő: *ajándékozik valamit valakinek – megajándékozik valakit valamivel; rak valamit valahova – megrak valamit valamivel*.

Sajátos jelentést fejezhet ki, ha az igeikötő az ige mögé kerül, vagyis a fordított szórend érzékeltetheti a cselekvés folyamatosságát, tartósságát: éppen most *száll le* a kód; pont *jött vissza*, amikor történt az eset. A fordított szórend utalhat a cselekvés megtörtént voltára, előfordulására: *keltem föl* már hajnali háromkor is; *bontottak le* házat már fél nap alatt is.

Az igeikötőhasználat is folyton változik a nyelv egyéb változásával együtt. Új, korábban szokatlan igeikötős alakok jelennek meg a mindennapokban. Néhány példa erre: *beaggódik, beajul, bealszik az órán, beazonosít, becsajozik, bedrogozik, behal valamitől, behazudja magát v-hova, beinvesztál, beiszik, bekeményít, bekóllázik, belinkel, benarkózik, beparázik, bepaszizik, bepöccen, bepörög, besértődik, besír, besminkel, beröhög, bevállal – a be- igeikötő újabb funkciója jelenik meg ezekben az új alakokban az állapotváltozás tartósságára, valamiben való elmerülésre, a tudatállapot intenzitására, erősségére utal. További újabb példák más igeikötőkkel: *áttranszferál* (?), *felturbózik, felpiszkal, lebeszéli* a keretet (vö. *lebeszélhető* díjcsomag), *leápol, lefárad, leláttamoz, lereagál; rácuppan* a dologra, *rárugózik* valaminek, *szétdolgozza* az agyát stb.*

Az igeikötők sokszor nagyon rövid szavak, a legrégebbiek gyakran egy szótagúak: *be-, le-, fel-, ki-*; a későbbiek két szótagból is állhatnak: *ide(jár), oda(megy), közbe(lép), vissza(szól), együtt(jár), tovább(áll)*. Ez utóbbiak egy része határozószóként is él, őrzi a határozószói jelentést: *idejön* – de (határozószóként) *ide ír alá, hátrasiet* – de (határozószóként) *hátra teszi* a dobozatot, *hazamegy* – de (határozószóként) *haza gondol, együttműködik* – de (határozószóként) *együtt sétál*. Jóllehet, az igeikötők rövid alakok, nem túl hangsúlyosak, a nyelvtankönyvek sem sokat írnak róluk, mégis fontos elemei a nyelvünknek, mivel kiemelkedő szerepet játszanak új jelentések megalkotásában.

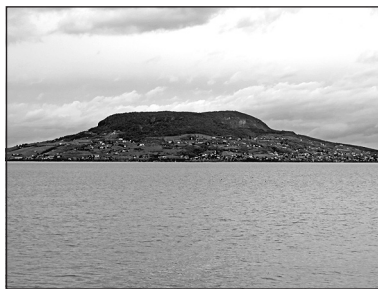
Balogh Judit

Miért érdekes?

Szimmetria és nyelv (2)

Mi a szimmetria?

A *szimmetria* (*szümmetreia*) görög eredetű szó: a *szün-* 'együtt' és a *metron* 'mérték' szavak összetétele; jelentése: együtt mérhetőség, a dolgok közös mértéke; másként: helyes arány, egy műalkotás meghatározott elemeinek szerkezeti megfelelése. A szimmetria (főként irodalom esetében) „a műalkotás meghatározott elemeinek szerkezeti megfelelése. Tartalmi ismérve a világnélküliség, bizonyos értelemben tartalom nélküli, formális. A többi formai elemmel (ritmus, arányosság stb.) együtt az ábrázolt tartalmak egyneműsítésének, rendezésének eszköze. Ellentéte az aszimmetria. Nem egymás kizárását jelentik, hanem együttesük dialektikája teremti meg azt a formát, amelyben mozoghatnak. Az arányosság a műalkotás egészének és különböző elemeinek egységes mérték szerinti viszonyán alapul. A legtökéletesebb arányeloszlásnak az aranymetszést tartják. A harmónia különböző elemek egybehangoltságát jelenti” (Szabó Zoltán nyelvész meghatározása a Világirodalmi lexikonban, 1992).

A természet szimmetriája:
A Badacsony, a tanúhegy (kép: BG)

Szimmetriatípusok

(1) Kétoldali (bilaterális) vagy tükrörszimmetria, henger- és gömbszimmetria (az alakzat geometriai tulajdonságai változatlanok). A tükrözés legösszefőbb jelensége vizuálisan az árnyék, a víztükrözés; akusztikusan a visszhang. Fónagy (1990) William Blake Tigrise kapcsán hívja fel a figyelmet a „félelmetes szimmetria” jelenségére. (2) Forgás- (sugaras, kúp-) szimmetria: pl. virág, propeller, szélmalom; a tükrözési és forgási szimmetria együttes jelentkezése: hópehely (hatos szimmetria + kétoldali). (3) Eltolási (transzlációs, átviteli) szimmetria: pl. lábnyom, ismétlődő sorozat (periódushossz), sorminta, hálós díszítés (népművészet), sorban ismétlődés, alliteráció. A periodicitással összefüggő szimmetria a ritmus, amelynek biológiai alapja van. (4) Hasonlósági szimmetria, pl. mérettranszformálás: nagyítás, kicsinyítés; Matroszka-babák; csiga, csigalépcső, szerpentinút; növények szára, levele (Fibonacci-sorozat, aranymetszés). A hasonlósági szimmetria is természeti tapasztalatból és élményből fakad: a természet miniatűrízáló képességének felfedezéséből. (5) Antiszimmetria: pl. fekete/fehér kombinálása, színváltás, régi-új, tél-nyár, háború-béke.

Szimmetria a nyelvben

A nyelvben megragadható szimmetriajelenségek között elsődlegesek az akusztikus úton megtapasztalhatók. Csak az írásbeliség kifejlődésével beszélhetünk vizuális nyelvi szimmetriáról. Az akusztikus és a vizuális szimmetria ráadásul el is különülhet egymástól. Ha csak olvasunk egy szöveget, nem biztos, hogy akusztikusan is észrevesszük benne a szimmetriát. Viszont a betűk, szerkezetek, tipográfiai megoldások (fordítva is olvasható szavak, mondatok; betűk szimmetriája) csak látva (vizuálisan) ébresztik fel bennünk a szimmetriaérzékelt. „A szimmetria ugyanis nemcsak a természetben, az emberi tevékenységtől függetlenül létezik, hanem az emberi tudatnak is fontos eszköze: segítségével nemcsak megértünk, hanem előre látunk, konstruálunk, továbbfejlesztünk” (Voigt 2015).

A szimmetriát eddig főleg a retorikai-stilisztikai alakzatok világában ismerték fel. Az ember eredendően örül a szimmetriának (harmóniának), amelyet a nyelvben főleg az ismétlés alakzatai, a nyelv (ősi) zenei eszközei, például a ritmus, rím valósít meg. A tér

a kétoldali (bilaterális), illetve a háromoldali (triadikus) szimmetriában jelenik meg: bal–jobb, elől–hátral; triadikus: irányhármasság. Az idő részben a kétoldaliban (ma–holnap, idén–jövőre, tél–nyár), részben az eltolási (transzlációs, átviteli) szimmetriában (ismétlődés, alliteráció, rímképzés, párhuzam, fokozás, ellentét).

A hangok szintjén a magán- és mássalhangzók aránya (amelyek meghatározzák az akusztikus hatást). Az alliteráció (a szókezdő hangok ismétlése) eltolási, átviteli (transzlációs) szimmetriahatást kelt. A szótagok szintén: mind a hangsúlyos, mind az időmértékes verselés alapja a ritmus, a visszatérés. A szimmetrikus (–, ? ?) és az aszimmetrikus (–, ? ?) verslábak gyakran nagyon szabályos, szimmetrikus alakzatokat adnak ki.

A morféma szintjén: reduplikációhoz hasonló jelenségek: igekötő-ismétlés, illetve ellentétes igekötők összekapcsolása: *meg-megír, fel-felmegy; föl-le jár, el-ki megy* (gyakoriság, frekventatív – rendszertelen ismétlődést kifejező – akcióminőség létrehozója). A hasonlósági szimmetriák között említhető a mérettranszformálás, vagyis a nagyítás és a kicsinyítés.

A szavak szintjén szimmetriát alkotnak: *haha, nono, csicsi* (szóalkotás); *körbe-körbe, néha-néha, csupa-csupacsupa, nagyon-nagyon-nagyon, három-három* (ismétléses mellérendelés); *fogyton-fogy, körös-körül, mentek-mendégéltek* (töismétlés). Variált szimmetriák: *égen-földön, éjjel-nappal, ki-be, föl-alá, erre-arra, ilyen-olyan, immel-ámmal*; álikerszó: *szán-bán, nyal-fal, sűg-bűg, oka-foka, dül-fül, kurtán-fursán* (valódi mellérendelések); *csigabiga, mendemonda, gízgáz, csitteg-csattog, idres-fodros; bim-bam, lics-locs, igrum-burgum, ingyom-bingyom* (ikerítések). Szimmetrikus jellemzőt mutathatnak az egymást kölcsönösen előhívó szavak (jelentésbeli kapcsolatok, asszociációk): *alma → körte, körte → alma, Feri → Kati, Kati → Feri*. (Ahogy egyszer egy kalotaszegi asszony ránézett az öt meglátogató lányra és fiúra, és megkérdezte: Maguk egyik?)

Szerkezetek: ismétlés, fokozás, kiazmus, párhuzam, alliteráció, rím – ellentét. Sajátos szimmetriát képeznek a további „hármasságok”. A legrégebbi névutók szabályos hármasságok: *alá – alatt – alól, elő – előtt – elől, felé – felett – felől, közé – között – közül, mögé – mögött – mölül, mellé – mellett – mellől*.

Mondat. Az azonosító mondatban alany és állítmány logikailag egy szinten van, egymásra utal, felcserélhető. Pl. *Budapest = Magyarország fővárosa*. Formailag szimmetrikus szerkezetet képez két főmondat két alárendelt mellékmondat, pl.

1 *Megértettem,* | 2 *hogyan mit mondtok,* | 3 *de mégsem tettem meg,* | 4 *amit kért.*

1. ↔ 3.
| |
2. 4.

(Az 1. és a 3. tagmondat között megszorító utótagú ellentétes viszony áll fenn; a 2. és a 4. tagmondat ezeknek a tárgyi alárendelő mellékmondatai.)

Szöveg, kommunikáció. Az irodalmi szövegekben textuális, tematikus, képi szimmetriát, párhuzamos struktúrákat mutathatunk ki. A szövegben a szövegrészek egymáshoz való viszonya, tagolás, keret jelenthet szimmetriát. Válaszmódszant: kérdésre felelünk, szóbeli szövegre szóban, írásbelire írásban (smiley-ra smiley-val, emoji-ra emoji-val) válaszolunk, köszönésre köszönéssel, tegezésre tegezéssel, hasonló megszólításra, hangnemen, elbúcsúzásra hasonlóval (azaz alapvetően tükrözzük egymás viselkedését; „hasonló a hasonlóknak örvend”). Szimmetriasértés történik, ha a hangnem, megszólítás, párbeszéd stb. felemás. A szimmetria összefügg a társadalmi hierarchiával: a főnök-beosztott viszony és ennek nyelvi tükröződése többnyire aszimmetrikus.

A harmónia a szépségben, a megfelelő rendben, nagyságban van, amit a szimmetriatörvények tökéletesen megvalósítanak. Az aszimmetriák, szimmetriatörések a szimmetriához, vagyis a harmóniához való visszatérésre hívják fel a figyelmet.

Balázs Géza

Források: Fónagy Iván 1990. Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest. (Linguistica Series C, Relationes 3.) – Szabó Zoltán 1992. Szimmetria. In Király István (főszerk.): Világirodalmi Lexikon. 14: 399–400. – Voigt Vilmos 2015. Szimmetria. Ethnographia 1: 42–60.

Mojolnak a molyok?

Gyerkőce koromban, ha nagymamám elküldött, hogy hozzak húsz fillérért élesztőt, akkor éppen olyan kis boltba kellett mennem, amilyen József Attila verséből lehet ma már sokaknak ismerős. Volt ott minden, ami a korabeli kisvárosi háztartásokhoz szükséges: petróleumtól a mosószappanig, cukortól a sóig, madzagtól a légyfogóig, bő arasznyi élesztőhasáb üvegbúra alatt. Ebből jhoz hasonlítható eszközzel, amelyiknek vékony fémzála volt, vágott a boltos a húsz fillérért egy dekányit. Otthon közben a nagymama sütemény készítésébe fogott a hozzá való liszt szitálásával. Ezt a padláson lévő liszteládából kellett kimérni. A szitálásra a molyok miatt volt szükség, amelyek valahogy rendre megtalálták a bejutást a jól záródó láda fehér búzalisztjéhez. Ebben azután a petéikből kikelő lárvák élet-erős lisztukukacákká növekedtek, a folyamat minden, a liszt tisztaságát rontó körülményét maguk után hagyva.

Általános iskolai tanerő koromban kívülről kellett megtanítani a Mondd, mit érlel... verset az előbb említett nagy költőnkől. Nebulóim mondták is a maguk módján. Egyikük az utolsó előtti versszakot ekként:

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki sőt mér, krumplit, kenyeret,
hozomra, újságpapírosba
s nem söpri le a mérleget;
s ritkás fény közt *mojolv* rámol –
az adó hosszú, nagy a bér –
s mi haszna sincs, hiába számol
többet a petróleumért?

Javítanom kellett: „ritkás fény közt *morogva* rámol”. Az efélét meg a kisdíákok más furcsa nyelvi botlásait többnyire megjegyzi a tanárember.

Évtizedekkel ezután, nemrégiben találkoztam ezzel a szóval. Csodálkoztam is, hogy létezik. Molnár Ferenc egyik szín-darabját – mondván, hogy nyelvezete poros – a rendező némely helyen megváltoztatta. Ezért az író jogörökösei nem engedélyezték az előadást. Olvasom a rendezővel készült beszélgetésben: „az örökösök olyan kifejezéseket is kifogásoltak, hogy *molyolni*...” Arról nem szólt a színházi ember, hogy mit jelent a szó, és miért kellett betennie a Pál utcai fiúk méltán világhíres szerzőjének darabjába.

Keresgélni kezdtem ezt az igét, amelyikről valamikor azt hittem, hogy csupán a kisdíákom értelmetlensége. Az Új magyar tájszótár Tiszabólalából jegyzi: ’zörögve, rendtelenséget csinálva keresgél, kutat’ *Ki mojol ott a padon?*” A Magyar nemzeti szövegtárban, amely tizennyolcmillió fölötti adatból áll, mindössze két előfordulása van a sajtó nyelvéből: „(egy politikai párt) gazdasági programja körül *molyol* (valaki)” és „a konyhában *molyol* (valaki)”. A napilapokban és a világhálón talált példaim is vannak: „(a reklám) a csokoládéfesztivált egy szerezsen férfival mutatta be, aki szakácsipkában *molyol* valamivel”, azután: „augusztusban egy pénteken leültem *molyolni*, összeütöttem két flekknyi prózakezdeményt, prózacsírárt”.

A figyelmes olvasónak feltűnhetett, hogy a tájszótárban *moj*ol, másutt *moly*ol a szó írásképe. (A nyelvjárásokban van ’(lassan) eszik, majszol’ jelentésű *moj*ol vagy *maj*ol ige is.) Az

ly-os írást a *moly* főnév betűihez társították-társítják, hiszen a mai magyarban a hangalak alapján a köznyelvben nincsen különbség közöttük. Ez a főnév és írásmódja megjelentése széles körben ismeretes. A *moly* szláv eredetű szavunk (rokonsága szerb, horvát, szlovák, orosz), bő hatszáz éve van írásbeli adatunk róla.

A molyoknak (*Microlepidoptera*) hazánkban kétezernél több faja van, köztük van a lisztmoly is. Bábjai, lárvái, szövedékei és ürüléke sok bosszúságot okozhatnak a háztartásban, a malomiparban. Az apró lepkék kerülnek a világosságot, igyekeznek sötétebb helyekre húzódni ide-oda csapongó repüléssel. Hasonlóképpen viselkednek a ruhamolyok is, amelyek állati eredetű anyagokból, gyapjúból, selyemből, szőrmeből élnek. Dobzse László királyunkról írja Petőfi Sándor: „Ruháján a *moly* s az idő / Megrágtá a prémet”, Arany művében, a Toldi szerelmében Miklós „[az] öreg kámzsát is pihenőbe tette, / (Oly durva daróc ez, hogy a *moly* sem ette)” – tehát eleinknek szintén meg-meggyűlt a bajuk a molyokkal. Igyekeztek is különböző módon megszabadulni tőlük. Fáy Andrásnak Hasznos házi jegyzetek című munkája (1833) tanácsolja: „... néhány téglát tüzesíts meg, önts azokra erős eczetet, s ennek gőze fölébe tartsd a ruhát és szőrpémeket; nem csak maga a *moly*, de még tojása is kivesz. – Azzal is megöltalmazhatod a posztó- és prémes ruhát, ha azt sűrű szövetű vászonba, vagy papírba, mely előbb terpetin-olajjal [!] és viasszal itattatott meg, beburkoltatván, jól csukott szekrényben tartod”.

A lisztet minden óvintézkedés ellenére felhasználása előtt meg kellett szitálni. Sok más mellett Pálóczi Horváth Adám Legénypiac című művéből (1818-ból) adatolja a *szítal* igét a történeti tár: „A’ szép legényt elkapkattyuk. Hajja dudullaré, Már én vagyok a’ csapláré; Hogy rőföt iszom minden nap, Meg meg holnap, Senki még is pofonn nem csap. Én molnárlegényt vásárlók, Mindég mundlisztet *szítálok*, Rétest, pogácsát ehetem”. (A *mundliszt* a német *Mundmehl* megfelelője: ’lángliszt’.)

A környezetünkben előforduló molylepkék ide-oda történő röpködése, amelynek végén rendszerint eltűnnek a szemünk elől, keltheti azt a képzetet, mintha kutatna, keresne (valamit), szöszmötölne. Hogy ennek az ismerete alapján keletkezett-e a *molyol* ige, vagy teljesen független ettől, amint a tájszótár *moj*ol igéje sejteti, itt és most nem tudom eldönteni. Ha írásbeli használói ösztönösen a *moly* főnévhez kapcsolják is, ez a szószármaztatás szempontjából nem dönt.

Amíg nagymamám a süteményhez a lisztet szitálta, egy-egy moly be is mutatva repülési képességét, amelynek aztán véget vetni összezsapott tenyérrel vagy sikerült, vagy nem. Nekem közben sikerült elcsennem az élesztőből kevéske morzsálékot, ma is szeretem az ízt. Azt persze nem tudtam, hogy az élesztő egysejtű gombák tömege, amelyek a cukorgyártás folyamata során keletkező melaszon vagy a sörgyártási cefrén szaporodnak. *Saccharomyces cerevisiae* a tudományos neve annak a fajtának, amelyik a köznap szőhasználatban élesztő. Ez több vitamint, káliumot, kalciumot, nátriumot, magnéziumot, foszfort és egyéb, a szervezet számára hasznos anyagot tartalmaz. Érdemes volt csipkednem belőle, a süteményről már nem is szólv.

Büky László

Magyaróra

A Magyaróra, a magyar nyelv és irodalom barátainak és tanárainak lapja 2020-tól előfizethető a postahivatalokban vagy kényelmesen, elektronikus úton az könyvesboltjában. A kedvezményes előfizetési díj egy évre: 2500 Ft. 2020-ban a lapnak két összevont száma jelenik meg: áprilisban (Retorika minden időben és tantárgyban) és novemberben (Mai magyar irodalom). Az összevont számok külön is megvásárolhatók az e-nyelv.hu könyvesboltjában (az egyes számok ára: 2000–2000 Ft). Ugyanitt a számok elektronikus formában is megvásárolhatók (letölthetők) 500–500 Ft-ért. A Magyaróra elektronikus előfizetési lehetősége itt érhető el: <https://www.e-nyelv.hu/termek/magyarora-elofizetes-2020/>

„Államilag irányította doppingrendszer”

A legutóbbi téli olimpia idején írta meg egy napilapunk, hogy „pozitív eredményt hozott a vegyes párosban bronzérmet nyert orosz curlinges páros férfi tagjának dopping-tesztje. [...] A curlinges pozitív tesztje azért különösen pikáns, mert az államilag irányította doppingrendszer miatt a NOB felfüggesztette az Orosz Olimpiai Bizottságot”.

Nem kevésbé pikáns – de immár nyelvhelyességi szempontból – a hírnek ez a fordulata: *az államilag irányította doppingrendszer*. Romlatlan nyelvrézkű olvasóim bizonyára észrevették, hogy az *irányította* szó végén szükség-telen, sőt zavaró az -a végződés.

Az *irányította* ún. igenévi-igei személyragozású szóalak. Erről A mai magyar nyelv című (régebbi) egyetemi tankönyv alaktani fejezete ezt állapítja meg: „A névszói személyragozás körébe soroljuk a melléknévi igenevek és az igék között átmenetet képező szavaink személyragozását, mert személyragjaik ugyan a tárgyas igei személyragokhoz hasonlítanak leginkább, mondatbeli szerepük azonban a melléknévi igenevekével azonos, s személyragtalanul tiszta melléknévi igenevek. Inkább csak a választékos, ünnepélyes stílusban fordul elő ez a ragozás, leggyakrabban a harmadik személyű alakokat használjuk.”

A tankönyv ezt a jelenséget a következő példával szemlélteti: *(az én) idéztem példa, (a te) idéztél példa, (a szerző) idézte példa; (a mi) idéztük példa, (a ti) idéztétek példa, (az) idézték példa*. Ezek közül a mai nyelvhasználatban jóformán csak az egyes szám 3. személyű *(a szerző) idézte példa* fordul elő, de ez is fölöttébb ritkán, legfeljebb különösen választékos stílusú, pl. tudományos szövegekben.

Ha a nyelvben valami ritka és egyben régies, ódivatú, mindig fennáll a veszélye annak, hogy azok, akik csupán finomkodásból használják, de nincsenek tisztában alkalmazásának szabályaival, valamit el fognak véteni benne. Ez történt az idézett esetben – mondhatnám: *az idéztem példában* – is. A szerző összekevert két szerkezetet: *államilag irányított doppingrendszer* és *állam irányította doppingrendszer*. Az egyikben a melléknévi igenév „sima”, ragtalan, a másikban igenévi-igei személyragozású. Az utóbbinak van alanya, amely a melléknévi igenévben megnevezett cselekvés végzőjét jelöli. Az adott esetben ez az *állam*. Az *államilag* határozó mellett nem állhat ilyen szó.

Ennek a szerkezetvegyülésnek egy másik változatában az igei-igenévi szóalakot tartalmazó szerkezet az *által* névutós szerkezettel keveredik össze: „az Oscar-díjas hollywoodi sztár, George Clooney és barátai által alapította [...] Casamigos tequilacég márkanagykövete”. Ez vagy így lett volna jó: *a G. C. és barátai által alapított tequilacég*, vagy így: *a G. C. és barátai alapította tequilacég*. Egy másik sajtónyelvi példával élve: „A beszélgetés folytatásában rátértek a kormány által, a magyar őstörténet kutatására közel múltban megalapította László Gyula Intézetre.” Helyes magyarsággal: *a kormány által a közelmúltban megalapított L. Gy. Intézetre*. Ha pedig nagyon választékosak akarunk lenni, ezt is írhatjuk: *a kormány alapította vagy megalapította L. Gy. Intézetre*.

Bő két évtizeddel ezelőtt lapunk Nyelvi mozaik rovatában ezzel a címmel írtam a fenti jelenségről: Vigyázat, nem sajtóhiba! Akkor ezzel fejeztem be: „Remélhetjük, hogy a kipécézett keveredés megmarad egyedi-egyszeri esetnek.” Nos, nem maradt meg, alkalmi tévesztésből telivér nyelvi hibává „izmosodott”. Csak nehogy elkezdjék védeni azon az alapon, hogy „változik a nyelv”. Igaz, a torzulás is változás. De nem kérünk belőle!

Kemény Gábor

Mondjuk a magunkét

Előző, tavaly februári cikkemben hibásan írt és emiatt derűtséget keltő feliratokat mutattam be. De nemcsak a helyesírással, hanem már a gondolatok megfogalmazásával is baj van. Sajnos a pongyola beszéd és ezzel együtt a pongyola írás napjainkban is jellemző az élet minden területén. Nemcsak az utcán, a munkahelyeken, de – sajnos – a médiában, a hivatásos tollforgatóknál is egyre inkább. Akiknek felhívom erre a figyelmét, azok a „gyorsuló időre”, az egész napi rohanásra, a sietségre hivatkoznak. Szerintem azonban ez sem indokolhatja, hogy csak beszélünk és beszélünk, „mondjuk a magunkét”, és közben nem figyelünk arra, mit és hogyan mondunk.

Hogy mindjárt a közmédiával kezdjem: a Kossuth rádió Krónika, illetve aznap az M1 Híradó című műsorában is elhangzott, hogy *engedély nélküli lőszer birtoklásával vádolnak* valakit. Vajon milyen az az engedély nélküli lőszer? Nem azt akarta-e mondani a hírszerkesztő, hogy *lőszer engedély nélküli birtoklásáról* van szó?

A Family Frost mozgóárusítással, országosan terjeszti az áruit. A feliratuk szerint a *hullámos sütőben süthető hasábot* is. Sokáig próbálkoztam hullámos sütőt vásárolni, de sehol sem kaptam. Most állhatok neki egy jó nagy kalapáccsal, hogy hullámosra verjem a régi sütőmet, és végre élvezhessem a cég által forgalmazott kiváló hasáburgonyát.

A budapesti Nyugati téren levő bódén öles betűkkel hirdetik, hogy *friss kézzel készített kürtőskalács*. Eltöprengtem, hogy ki is készítheti ezeket a kalácsokat. Friss keze ugyebár csak egy újszülöttnek lehet, az idősebbeknek már

nem ilyen friss a keze. Ezek szerint a közelben olyan zseni született, aki a kürtőskalács készítésének ismeretével látta meg a napvilágot, és mindjárt szakmában készíti is ezt a csemegét. Gratulálok!

Kicsit meglepetten olvastam a budapesti II. kerületi MSzOSz-iroda Keleti Károly utcai ajtaján, hogy *jó minőségű holland ruhavásár* lesz. Ravasz kereskedők ezek a hollandok! Nemcsak a jó minőségű használt ruhákat küldik ide, hanem a ruhavásárukat is. Csak azon töprengtem, hogy ha veszek, hogyan fogok hazavinni egy egész ruhavásárt?

Az M1 Híradójában felfigyeltem egy érdekes hírre, miszerint *nemzetközi elektromos autók találkozója* lesz. Azóta is töröm a fejem, hogy vajon milyenek lehetnek azok a nemzetközi elektromos autók? Elektromos autók nemzetközi találkozóján ugyanis már voltam, de ilyenén még sosem.

Közelmúltbeli újsághír: *bevezették az ingyenes méhnyakrák elleni védőoltást*. Szegény nők! Nem is tudtam, hogy eddig egy jó kis méhnyakrákért fizetniük kellett. De jó, hogy mostantól már az ingyenesen beszerzett ellen is létezik védőoltás!

Az Arany Oldalak ezt hirdeti: *Olcsó benzinkút Nagykanizsa*. Vajon megvette-e már valaki?

Odafigyelés, megint odafigyelés és harmadszor is odafigyelés kellene! Különösen a közmédiában, mert azt millióan figyelik, hallgatják, ezért a hatása is óriási, és a felelőssége is felmérhetetlen. Egyáltalán nem mindegy, hogy a helyes, szép beszédet terjeszti, vagy a rosszat, pongyolát.

Tóth József Farkas

Magyar drámák a régiségből – a kezdetek kezdete

A kezdetek tájkán. – Ha társaságban szóba kerül a kérdés, melyik az első magyar nyelvű dráma, a jelenlévők jó eséllyel Balassi Bálint környékén – azaz a 16. század végén – kezdenek keresgélni, ha nem még későbbi időket és szerzőket említenek. A bizonytalanokdás leginkább talán annak köszönhető, hogy az irodalom- és színházkedvelők az *első magyar nyelvű dráma* kategóriájában eredeti magyar szövegek után kutatnak emlékeztükben, és azok közül is inkább olyan művekre gondolnak, amelyek akár ma is szerepel(hetné)nek a színházak repertoárján.

A 16. század második felében ugyanakkor már jó néhány magyar nyelvű drámai alkotás keletkezett, köztük a magyar drámatörténet számos jelentős műve, amelyek azonban sok tekintetben eltérnek mind a mai értelemben vett eredetiség, mind az általános felfogás szerinti színpadszerűség kritériumaitól.

A korszak leghíresebb darabjai fordítások-adaptációk. Bornemisza Péter *Magyar Electrá-jának* már a címe is árulkodó, de Balassi nevezetes *Szép magyar komédiája*-ja is átdolgozás: a költő egy olasz szerző pásztortjátékát adaptálta. Az ezekből az évtizedekből való legismertebb hazai iskoladráma, Szegedi Lőrinc *Theophaniája*-ja szintén sorvezetőt követ, egy német egyetem tanár hasonló című munkájának áttüneteként.

Említhetjük továbbá a kor hitvitázó drámairodalmát – például a protestantizmus eszmerendszere mellett érvelő Sztárai Mihály-műveket – éppúgy, mint az ismeretlen szerzőjű *Komédia Balassi Menyhárt árultatásáról* című szatírárt (amely talán egy vallási tartalmú színdarab közjátékaként íródott). Mindegyik darab azt példázza: egy drámai mű a saját kora kánonjába illeszkedve nagyon is eltérhet a prototipikus színpadi alkotásról vallott kortársi elképzeléseinktől.

Ez bizonyos tekintetben a legrégebbi magyar drámáról is elmondható, amely egy latin nyelvű munka átdolgozásaként született valamikor a 16. század elején.

A kezdetek kezdetén. – Váratlanul hangozhat: a legelső magyar nyelvű dráma egy kolostori használatra szánt kódexben maradt fenn. A korszak anyanyelvű kódexei vallási vonatkozású szövegeket tartalmaznak, többek között szerzetesi szabályzatokat, tanításokat, prédikációkat, példabeszédeket, imádságokat, bibliafordításokat. Érdekes a története, miként került ezek sorába egy drámai alkotás is.

A 16. század első negyedében készült kéziratos kötet, amely az utókortól a Sándor-kódex elnevezést kapta, valószínűsíthetően domonkos apácák számára íródott. A benne összegyűjtött különböző műfajú munkák a test kísértéseit és a szüzesség kérdését állítják középpontba. A kódex második szövegegyesége egy alig több mint tíz lap terjedelmű dráma.¹ *Három köröstyén leányt ragadtak volt el az törökök* – így indul a mű, amelyet kezdőszavai alapján *Három köröstyén leány* címen tartunk számon. A munka forrása Hrotsvita német apáca 10. században írt latin nyelvű alkotása.² Hrotsvita – az ókor utáni első női alkotó a világirodalomban – több más műve között hat drámát írt, amelyeket a neves német filológus, Konrad Celtis fedezett

¹ A szöveg eredetijét, betű szerinti átiratát, olvasatát, a forrásszöveg eredetijét, valamint a műhöz kapcsolódó tanulmányt is tartalmazza egy újonnan megjelent könyv: Dömötör Adrienne: *Három köröstyén leány* – az első magyar nyelvű dráma. Balassi Kiadó, Budapest, 2018. Ugyanitt – Szentgyörgyi Rudolf munkájaként – a forrásszöveg betű szerinti átirata és mai fordítása is olvasható.

² Katona Lajos: Hrotsvitha Dulcitusának régi magyar fordítása. Irodalomtörténeti Közlemények 10 (1900): 385–402.

fel és adott ki 1501-ben Nürnbergben. Ezek egyikét választotta ki a Sándor-kódex névtelen szerkesztője, hogy magyar nyelven a kolostori apácaközösség rendelkezésére bocsássa.

Hrotsvita műve egy ismert legendát dramatizál: három fiatal nőnek mártírhalált kell halnia, mert ellenszegülnek Diocletianus római császár parancsának, hogy tagadják meg keresztény hitüket. A magyar nyelvű mű pontosan visszaadja a

Hrotsvita-dráma cselekményét: a császár megpróbálja ígéretessel meggyőzni, fenyegetéssel kényszeríteni a három lánytestvért, hogy hagyják el hitüket, de kudarcot vall, ezért bebörtönözteti őket. Mivel a leányok a továbbiakban sem hódolnak be az uralkodói akaratnak, meg kell halniuk. Megaláztatásukat és a földi létből való távozásukat isteni csodák övezik, mártírként dicsőülnek meg.

A tartalmi egyezés mellett a latin és a magyar nyelvű mű között számos különbség is megfigyelhető. Ilyen például, hogy az adaptációban a cselekmény a 16. század elejének a török által fenyegetett miliójében játszódik. A magyar szövegváltozat továbbá lényeges szerkezeti újítással is él: a szereplők megszólalását minden esetben idéző főmondat vezeti be, vagyis a műben mindvégig jelen van egy történeten kívül álló narrátor.

Ha részletekbe menően megvizsgáljuk mindazokat a tényeket, amelyeket az átdolgozott, lefordított, a kódexbe bemásolt mű elárul magáról, arra az óvatos következtetésre jutunk, hogy az eredeti drámának először egy szintén latin nyelvű átdolgozása készülhetett el, majd az ismeretlen fordító ezt tette át magyarra, hogy az ugyancsak ismeretlen másoló beírassa a Sándor-kódexbe. Nagyon érdekes, összetett kérdés, hogy mi lehetett a szerkezeti átalakítás oka, illetve hogy miért is tekintendő drámának a narrációval kísért magyar nyelvű mű. (A témák részletezését l. *Az első magyar nyelvű dráma* című tanulmányban, amelyet az 1. lábjegyzetben megadott kötet tartalmaz).

Bár nincsen információnk róla, hogy a darabot a kolostorban közösen – akár szerepekre osztva – felolvasták volna, az bizonyos, hogy a szöveg nagyon is kínálkozott erre. De akár-hogy történt is, az emelkedett tartalmú mű betöltötte feladatát: jeles példázatot nyújtott az apácáknak. Különleges hozzáadékként pedig – igaz, ekkor még csak igen szűk körben hozzáférhető alkotásként – megszületett az első magyar nyelvű dráma, amelynek latin változatával, kiadásának köszönhetően, az európai olvasóközönség ugyanezekben az évtizedekben ismerkedett meg.

A *Három köröstyén leány*-t 1874-ben adták ki a *Nyelvemléktár* című sorozat Sándor-kódexet is tartalmazó kötetében; a betűhű átirattal együtt a kézirat hasonmása több mint száz évvel később jelent meg.³ A dráma olvasati – mai helyesírásra átirat – változata a huszadik század eleje óta több kötetben is helyet kapott.

A hasonmás, a betűhű és az olvasati szövegváltozat együttesen 2018-ban jelent meg először. Az átiratok némileg különböznek a korábbi kiadásokban olvasható munkáktól; lényeges, hogy az olvasat a nyelvtörténeti szempontok minél következetesebb érvényesítésével készült. A latin nyelvű forráskézirat először jelenik meg Magyarországon, ennek mai fordítása pedig szintén hiánypótló mű. A kötet – a további szövegváltozatokkal, a jegyzetanyaggal és a tanulmánnyal együtt – azt a célt szolgálja, hogy a régi irodalmi művek iránt érdeklődő közönség minél sokoldalúbban megismerkedhessen az első magyar nyelven megszólaló drámával.

Dömötör Adrienne

³ Volf György (kiad.): *Nyelvemléktár* II. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári Hivatala, Budapest, 1874. 227–232. ill. Pusztai István – Korompay Klára (kiad.): *Sándor-kódex*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987.

Agyal igénk a köznyelv kapujában

Cikkemet a jelenlegi helyzet vázolásával kezdem. 'Gondolkodik, töpreng' jelentésű *agyal* igénk mindeddig nem található meg értelmező szótárainkban; sem a múlt századi, hétkötetes szótárban, sem az 1972-ben megjelent, majd 2003-ban alaposan átdolgozott formában kiadott, megújult Magyar értelmező kéziszótárban. Mindezekben van ugyan egy *agyal* címszó, ám ez megjelölése szerint tárgyas ige, s bár szinte bizonyos, hogy ez is, az is ősi, finn-ugor eredetű *agy* főnevünk -l képzős származéka, mégis egészen más. Szemléltetésül azért mégis idézem, mégpedig az említettek közül a jelenleg legfrissebb, tehát a 2003. évi szótárból. Abban mindössze ez olvasható: „**agyal** ts ige *nép, rég* Agyba-főbe ver. [←agy]”

Van azonban egy olyan szótárunk is, amelyben már megtalálható a 'gondolkodik, töri a fejét, töpreng (vmin)' jelentésű, tárgyatlan *agyal* igénk is, mégpedig a tárgyas *agyal* igével közös címszóban, annak 2b. pontjaként, (*biz*) stílusminősítéssel. Ez a szótár a magyar nyelvtudomány régi adósságát törlesztő nagy mű, A magyar nyelv nagyszótára, amelynek I. és II. kötete 2006-ban látott napvilágot a Nyelvtudományi Intézetben, s amely jelenleg az EL – ELZ tartalmú, 2018-ban megjelent VII. köteténél tart. Ennek a sorozatnak az A – AZSÚROZ címszavakat felölelő II. kötetében található a már említett *agyal* ige, amelynek 1. ts (*nyj*) 'agyba-főbe ver vkit', 1a. 'gabonát vmilyen eszközzel' csépel', 2. ts (*ritk*) 'kigondol, kitalál, kieszél vmit; kiagyal', 2a. ts *agyalja magát* (*rég, ritk*) 'gondolkodik, töri a fejét' jelentésű részei mellett négy példa erejéig a bennünket érdeklő használat is szerepel. Az „első szoló” a szóban forgó *agyal* érdekében tehát ez a szótár, illetve ennek szerkesztői és munkatársi gárdája, én e cikkemmel az *agyal* tekintetében az ő munkájukat igyekszem egy lépéssel továbbvinni.

Az itt rendelkezésemre álló terjedelem nem teszi lehetővé, hogy kellőképpen érzékeltessem, mai nyelvhasználatunkban milyen sűrűn fordul elő ez az *agyal* ige. Az internetről nem százával, hanem ezrével jegyezhetném ki a találatokat, s természetesen nem csupán a világhálóról hozhatnék adatokat, hanem papír alapú kiadványokból is. A példákban való bővelkedés még azt is lehetővé teszi számomra, hogy jobbra olyan szemléltető adatokat tudasak be, amelyek valamely többé-kevésbé ismert személytől származnak, s már ezáltal is jól mutatják szavunk napjainkbeli népszerűségét, kapósságát.

„Azon *agyalok*, hogy ennek véget vetek” (Iain Reid kanadai szerző pszichothrillerének címe. Athenaeum Kiadó, 2019.); „Minden napnak elég a maga baja, feladata, és ha azt elvégzed, abból lesz a holnapod. Nem érdemes *agyalni*, hogy mit hoz a jövő.” (Fűr Anikó színésznő válasza Szentgyörgyi Rita kérdéseire, 2019.05.14.); „Én nagyon pozitívan állok az élethez, mindig azon *agyalok*, hogyan tudok még előrébb jutni.” (Szente Vajk színművész mondja egy interjúban: Best, 2019.08.23.); „Érdekes módon írás közben nem tudok azon *agyalni*, hogy milyen rejtélyes betegségek vannak.” (Karafiáth Orsolya költő válasza a „Hogyan írsz?” kérdésre, 2012.02.07.); „Nem *agyalok* sokat, gyorsan dolgozom, már csak azért is, mert az agyag képlé-

keny anyag, hamar kiszárad, repedezik. (Molnár Péter Salamon kerámiaszobrász beszél a munkamódszeréről, 2017 ősze); „Aztán amikor elúsztak ketten mellettem, rögtön azon *agyaltam*, hogy már nem is vezetek, és mihez kezdjek egy bronzéremmel?” (Hosszú Katinka élete nehéz időszakairól, 2019.05.22., Life.hu); „A menedzserünkkel, Kálnási Anikóval elkezdtünk azon *agyalni*, hol lesz épp valamilyen színházi fesztivál az országban” (Tompos Kátya színésznőnek egy interjúbeli válaszából, 2019.09.10.) „Furcsa belegondolni abba, hogy általam farigcsált sorok akár hatással is lehetnek mások életére. Nem tudom, mit lehet ezzel kezdeni, ezért igyekszem nem sokat *agyalni* rajta. Inkább írok.” (Varró Dániel író, költő válasza egy

kérdésre, melyben a költői felelősség súlyáról érdeklődnek, 2018.11.17.). Végül egy bekezdés erejéig foglalkozom az *agyalás* főnévi származékkal is, amelyre az interneten szintén igen sok példa található.

Az *agyalás* fő jelentése természetesen 'gondolkodás', de számos adat arra mutat, hogy érdemes, sőt célszerű külön jelentésnek feltüntetni a 'valamilyen problémához örökösen visszatérő, szinte beteges töprengés' értelmezést itt is, és – mutatis mutandis – az *agyal* igére vonatkoztatva is.

Az internetes forrásoknak divatos témája ez a fajta *agyalás*. Ilyen címeken írnak róla: „Miért *agyalunk?*”, „Túl-*agyalás* – egy rossz szokás?”, „Az *agyalás* veszélyei”, „Éjszakai *agyalás* – amikor az elme nem hagy aludni”. Néhány sor egy ezzel foglalkozó, a jelenséget jól szemléltető blogból: „Az éjszakai *agyalás* az egyik legtipikusabb menedzserbetegség. Ha a foglalkozástól eltekintve a férfiak és a nők arányát vesszük, a nők hajlamosabbak többet *agyalni*, mint a férfiak. Egyvalami a túl*agyalókban* azonban közös: hiába jár az agyuk sokszor még éjszaka is a problémákon, a valódi megoldás (és a nyugodt pihenés) egyre távolabb kerül tőlük.” (2015.02.23.)

Azt remélem, olvasóink is úgy vélekednek, mint én, vagyis hogy a 'gondolkodik' meg egy ezzel rokon, de már módosult jelentésű *agyal* igénk és családtagjai: *agyalás*, *túl*agyal** stb. már sztenderdizálódtak, vitathatatlanul benne vannak a nyelvközösség nyelvhasználatában, s mindenképpen érdemesek arra, hogy helyük legyen a további értelmező szótárakban is. Talán ezt az óhajomat erősíti, nyomósítja Heltai Jenőnek a Nyugat 1910. 1. számában megjelent szonettje is, benne ezzel a két sorral: „Vékony kenyérért, gyatra bérért / Csak görnyedek, csak *agyalok*.” Úgy gondolom, a több irodalmi műfajban is maradandót alkotó, de legalábbis benne nyomot hagyó Heltainak ez a költeménye már pusztán azért is érdemes arra, hogy cikkünkben megörökítsük, mert ebben található vizsgált *agyal* szavunk eddig ismert legkorábbi adata. Mivel könyvtáramnak egyik becses darabja a Nyugat harmadik, tehát 1910. évi évfolyamának 12 számot tartalmazó, szinte hihetetlenül gazdag I. kötete, s a kötet legelső számának legelső oldalán éppen ez a mives Heltai-vers néz az olvasóra, talán érthető, hogy a vers is kedves számomra. Hátha olvasóink is megkedvelik!

Grétsy László

Hány az egy?

Az Erste Bank egyik aktuális reklámjáról jutott eszembe a „számosság”-gal (numerusszal) kapcsolatos nyelvi kérdés, nevezetesen: mi az oka annak, hogy a reklám szövegében a várt többes számú forma (*Legyetek ti is Erste family!*) helyett nem egyeztetett, egyes számban lévő alak áll: *Legyetek ti is Erste family!* (vö. *Legyetek* [többes szám 2. személyű felszólító módú ige] *jó diákok* / *becsületesebb emberek* [többes számú főnév]!). Mi tehát a valószínűleg az egyes számú szóalakoknak a magyarban?

Általános vélekedés, hogy az egyes számú szóalak egyetlen dologra vagy személyre utal, szemben a többes számmal, amely egynél több dologra vagy személyre vonatkozik. Általában az egyes szám a jelöletlen forma, a többes szám előállítása pedig – nyelvtípustól függően – történhet toldalékkal (pl. m. *asztal* ~ *asztalok*), flexióval (pl. ang. *foot* ~ *feet* 'láb' ~ 'lábak') vagy reduplikációval (pl. japán *yama-yama* 'hegyek').

Érdekes a magyar nyelvnek az az ősi sajátossága, hogy benne az „egyes szám ~ többes szám” szembenállás nem mindig valósul meg élesen: bizonyos esetekben jelöletlen (azaz formailag egyes számú) alakot használunk olyankor is, amikor az indoeurópai nyelvek jó részében kötelező a többes szám. Az egyes számú formák használatát az alábbi esetekben tekinthetjük szokásosnak a magyarban:

1. Meghatározatlan mennyiségre történő utaláskor, pl. *Virágot / bogyót / epret szedünk* (nem pedig *virágokat*, *bogyókat*, *epreket*), *Paradicsomot / krumplit / banánt veszünk a piacon*, *Rágujuk a körmünket*, *Fogat mosunk*, *Bélyeget / jelvényt / szalvétát gyűjtünk*, *Tetűt ment a hajába*, *A ruhámat megette a moly*, *Folyik a szó belőle*, stb. A fenti példamondatok főnevei jelentésánál nem egyes számúak, hanem sokkal inkább határozatlan számosságúak; azaz lehet egy, de lehet több is belőlük.

2. Több azonosíthatatlan egyedre történő utaláskor, pl. *a Jön a török!*, *A konyhakertet lerágta a nyúl* vagy az *Inget vettem* mondatokban az egyes számban álló *török*, *nyúl*, illetve az *ing* főneveknek nincs mennyiségi vonatkozásuk. Jelentésükre csak a kontextusból, a szituációból vagy további információkból lehet következtetni. Vonatkozhatnak egyetlen egyedre: 'jön egy török nemzetiségű ember', 'egyetlen nyúl tette tönkre a konyha-

kertet', illetve 'egy darab inget vettem', de akár többre is: 'jönnek a fosztogató török katonák', 'nyulak rágták le a konyhakertet', illetve 'több inget vettem'.

3. Az anyagnevek használatában is az egyes szám dominanciája figyelhető meg. Bármennyire sok van belőlük, a *hó*, a *sár*, a *homok*, a *szén*, az *olaj*, az *alma*, a *kukorica*, a *paradicsom*, a *tej* stb. akkor is csak egyes számban létezik, pl. *A kukorica már a magtárban van*, *A rozst már learatták*, *Bogyót szed*, *Epret eszik*. A példaként itt szereplő főneveknek nyelvtanilag van ugyan többes számuk, de meglehetősen szokatlanok. A *homok*, *levegő*, *zsír*, *víz*, *tej* többes számát csak akkor használjuk, ha mennyiség helyett fajtát jelölnek, pl. *murvás homokok*, *ipari levegők*, *nyomástűző zsírok*, *különféle ásványvizek*, *tejek* (pl. *tehentej*, *kecsketej*, *mandulatej*, *kókusztej*).

4. A mennyiségjelzős szerkezetekben a főnévi alaptag mindig egyes számú (jelöletlen). Ezekben a szerkezetekben tehát a főnév maga nem, csak a jelzői bővítmény (amely lehet tőszámnév, határozatlan számnév vagy a *minden*, *mind*, *összes* általános névmás) utal a többség mozzanatára, pl. *öt / sok / minden ember*. A magyar nyelv szokás tehát a jelző révén (egyszeresen) fejezi ki ugyanazt a grammatikai tartalmat, amelyet az indoeurópai nyelvek kétszeresen: a jelző és a többes számú jelzett szó révén (vö. m. *öt alma* ~ ang. *five apples*).

5. A magyar anyanyelvű beszélő gyakran két vagy több dolgot is egységként, egy kategóriaként értelmez. Különösen igaz ez a páros testrészeket és a hozzájuk tartozó ruhadarabokat jelölő szavakra, pl. *szem*, *fül*, *kar*, *láb*, *váll* / *cipő*, *csizma*, *papucs*, *harisnya*, *zokni*, *kesztyű* (pl. *fáj a lába*, *szép a szeme*, *cipőt húz a lábára*, *papucsot vásárol*). Ilyenkor általában egyes számot használunk, de nincs kizárva a többes szám sem, vö. pl. *fájnak a lábaim*, „*látom... megreznenni lágy emléidet... újra látom, hogy fakad a kerek fehér köveken, fogaidon a tündér nevetés...*” (József Attila: Óda). A páros testrészekkel kapcsolatos nyelvspecifikus vonás az is, hogy egyiküknek a megjelölése nem az egy, hanem a *fél* szóval történik (így van ez a többi finnugor nyelvben is), pl. *fél szemű*, *fél lábbal*, *fél fogára* (!) *sem elég*. Ilyesmi az indoeurópai nyelvekben elképzelhetetlen lenne.

6. Halmazott egyes számú alanyok esetén is használhatunk egyes számú állítmányt, pl. *Mária és Péter is eljött* (értelmi egyeztetéssel: *eljöttek*).

7. Általában egyes számot használunk akkor is, ha több birtokosnak egy-egy birtokáról van szó, pl. *A képviselők feleségükkel együtt érkeztek a fogadásra* (vö. *A sejkek feleségeikkel együtt érkeztek mondatlalt*), *A férfiak megemelték kalapjukat* (nem *kalapjaikat*).

8. Bizonyos kopulatív (összekapcsoló, egybeolvasztó) kifejezésekben a várt többes számú forma helyett egyes szám áll, ilyen pl. a bank reklámjából idézett mondat: *Legyetek ti is Erste-family!*

Nádasdy Ádám szellemes megállapítása szerint „ha a magyar nyelv az egyes számmal olyasmit is jelöl, amiből több van, akkor az nem is »egyes szám« – a név pontatlan. A *könyv* alak akárhány könyvre vonatkozhat, így számilag közömbös, vagyis jelöletlen. (Inkább »semleges számnak« kéne hívni.) A többes szám a jelölt alternatíva: a *könyvek* alak mindenképpen több könyvre vonatkozik” (Számháború. In: Nádasdy Ádám: *Ízlések és szabályok. Írások nyelvről, nyelvészetről 1990–2002*. Magvető, Budapest, 2003. 191–194).

H. Varga Márta

Nyelvi puzzle

Zalán Tibort
kérdézi Birtalan Andrea

Zalán Tibor József Attila-díjas és Magyarország Babérkoszorúja díjas költő, író, dramaturg, dalszövegíró. Mindhárom műnemben alkot. Hogyan működik a nyelv a lírában, az epikában és a drámában?

Én akkor is alanyi költő vagyok, ha drámát vagy prózát írok, tehát ez fölmentést is ad az alól, hogy nekem a drámai kötelmeket be kéne tartanom, avagy a prózának a szokásos szabályait be kell tartsam. Emiatt aztán mindenféle szabálytalanságot el tudok és merek követni. Most írom éppen a *Papírváros* regényciklusomnak a negyedik könyvét – ebben is eldönthetetlen, hogy mikor próza, mikor vers vagy épp verspróza. Engem valójában nem érdekelnek a műnemek.

Dobosnak készült, dalszövegeket is ír. Másképp hat a vers, mint a dalszöveg?

Élesen külön kell választani a dalszöveget és a verset, mert ugye, a vers úgy fejt ki – ha kifejt egyáltalán – a mondandóját, hogy nem törekszik az első hallásra való megértésre. Magamból kiindulva, én nem is értem általában az ismeretlen verseket első olvasásra vagy első hallásra, viszont a dalszövegnek egyetlen lehetősége van, az elhangzaskor az első szótól az utolsóig jelen lenni és érvényesíteni azt, amit üzeni szándékozik a két ember, vagy ahányan csinálják. Emiatt másfajta felelősség, és feltétlenül másfajta mélység is, a dalszöveg. Mindig úgy tekintem a dalszöveget, mintha szinopszisa lenne egy versnek, amit egyszer majd megírok, aztán persze nem írok meg soha.

Háry – a rettentő magyar vitéz, A rettentő görög vitéz, Királylányok könyve, Bongóc – gyerekeknek is ír. Ezekben a művekben erőteljes a humor, a nyelvi humor. Hogyan érdemes írni a gyerekeknek?

A *rettentő görög vitéz* talán a legsikeresebb gyerekdarabom. Ebben azzal kellett szembenéznem, hogy van egy hős, aki mindenkit agyonver az útja során: ez a rettentő erős Thészeusz. Fodor Tamás, a rendező azt mondta, úgy oldd meg, a gyerek röhgjön, a felnőtt pedig élvezze. Eltűnődtem ezen, hogy a gyerek hogyan fogja élvezni egy valóságos sorozatgyilkos véres kalandjait, és akkor rájöttem arra, hogy ez a Thészeusz nem az a nagy Thészeusz, amelyik, hanem csak egy tizenegyházy éves kisfiú, aki folyton éhes, és mindenhol enni akar, de soha nem adnak neki még egy szelet zsíroskenyeret sem. Végül ezen annyira bedűhök, hogy rendre agyonver valakit, de ezt is úgy oldom meg, hogy a gyerek kacagjon, és ne érezze azt, hogy itt komoly halálok vannak. A másik feladat pedig, hogy élvezze a felnőtt, csakis a nyelven keresztül valósítható meg. En a makamá formát tartottam szerencsésnek ehhez, amikor a prózai sorok távol-közel rímelnék egymásra; ezzel sajátos ütemet tudok adni magának a szövegnek, a forma szinte felkínálkozik a színpadi megvalósítás számára, és a nyelvi humort is teljesen ki tudom élni a működtetésével.

A *Hárynál* nem is volt más esélyem, mint az, hogy a nyelv felé induljak el, a történet ugyanis mindenkinek megvan, Kodály *Háryját* gyermek-felnőtt ismeri, és joggal szereti. Garay *Az obitos*a már kevésbé van forgalomban, pedig szellemes írás. Ez utóbbi legfeljebb két-három oldalnyi szöveg, ebből kellett felépítenem magát a könyvet. A történet kínálta figurák egyénítése nyelvi karakterizálással járt. Ezt a színpadtól tanultam meg: ha behunyod a szemed, és a szereplők megszólalnak, akár ugyanaz a színész olvassa fel a szöveget, akkor a nyelvhasználatból pontosan tudnod kell legalább azt, hogy idős vagy fiatal, nő vagy férfi, gonosz vagy jó. A nyelvi karakterizálás a gyerekeknek túlzásokat is megenged, és hát én ismerek számtalan gyereket, aki harsányan végigkacagja ezeket a történeteket. A *Királylányok könyve* viszont hosszú meséket tartalmaz, gyakorlatilag lírai történeteket, lánytörténetek kevesebb humorral, több költészettel és több szürséssel. Mindig az határozza meg a nyelvet, hogy a munka kinek készül. A *Királylányok könyve*, két részben kiadva, lányoknak készült, és a lányok szelídebbek és „aranyosabbak” befogadói szempontból. A fiúk

Kép: Székelyhidi Zsolt

KÉPTEZ MŰSZELEZUK

viszont szeretik a vadabb ügyeket, a harcot, a küzdelmet, a győzelmet, a hősnek a győzelmét, a gonosz elpusztulását, és ezek mind-mind a nyelv felé viszik el az embert, legalábbis engem, nem a történet felé. Nagyon leegyszerűsítve: az író nem az különbözteti meg az írással próbálkozótól, hogy jobb történetei vannak, sőt, hanem hogy megtalálja az adekvát nyelvet a történetéhez.

A *Bongóc* egy nagyon régi elmejáték. A nagyon kicsiknek történetesen nem tudok írni, ahhoz egy Csukás Pista kell. Az én befogadóközönségem körülbelül a kisiskolás kornál kezdődik, és a *Bongóc* ezekhez az olvasni épp tanuló gyerekekhez szól. Meglehetősen egyszerű történet, ehhez redukált nyelven. Azt hiszem, hogy minél nagyobb egy gyerek, annál differenciáltabban lehet megszólaltatni számára a nyelvi humort, és magát a nyelvet is. Náluk már lehetnek összetett mondatok, módjával többszörösen összetett mondatok, sőt olyan mondatok, amelyekben szívesen elveszik a felnőtt és a gyerek is; ezt külön küzdelem megtalálni, főleg hogyha a szülő olvas a gyerekeknek verset. Én minden este olvastam a gyerekeimnek, meg a feleségem is, és néha együtt kerestük az értelmét egy-egy mondatnak, hol az eleje, hol a vége, és hol találjuk meg a közepét. Közös labirintus-játékban bolyongás volt. Tehát a gyerekhez úgy kell szólni, mint a felnőtthez. Szokták kérdezni tőlem, hogy mi a különbség a gyerekeknek és a felnőtteknek készülő írásaim között, én pedig meggyőződéssel azt mondom mindig, hogy gyakorlatilag semmi. Ha a felnőtt nem tudja élvezni a szöveget, akkor valószínűleg a gyerek se fogja. A gügyögést nem szereti a gyerek sem, nem szabad alábecsülni a felfogóképességét. Ugyanakkor azt sem szabad gondolni, hogy a gyerek egy felnőtt emberpéldány kicsinyített mása. A gyereknek több fejlődési periódusa van, egyre többet ért meg a világból, egyre többet akar megérteni a világból, és ehhez a megértéshez kell elé valamilyen létrát tenni vagy útjelzőket kirakni. Nagyon fontosnak tartom, hogy a gyerekeknek felkínált nyelv arra is szolgál, hogy a gyerek szókincsét bővítsé. Az a gyerek, akinek mesélnek, két-három évvel is megelőzheti érettségben a többi gyereket, mire iskolába kerül. Ez azt jelenti, hogy egyfolytában használja a nyelvet, amikor hallja, és ezt a hallott nyelvet fel tudja használni, amikor a saját nyelvi karakterének a jegyeit kialakítja.

Nyelvem határai a világom határai (Wittgenstein). Hol vannak Zalán Tibor határai?

Egyfolytában bővül az ember nyelve, ha napi rendszerességgel és tudatosan használja. Amikor most épp küzdök a regényfolyammal, kénytelen vagyok az öt-tíz évvel ezelőtti szövegeimet visszanézni, magam is elcsodálkozom, hogy milyen invenciózus voltam (még) akkor. Mennyi mindent tudtam már; nyilván az ember abban a helyzetben, amikor dolgozik, nem érzi, hogy mi mindenre képes nyelviileg. Mindenféle beszédretegből tudok válogatni magamnak. Nincs megemelt költői nyelvem, csak költői nyelvem van, amibe a szlenztől kezdve a káromkodáson át az ódai szárnyalás is beletartozik, és ez nagyon izgalmas így számomra. Nem én csinálom a költészetet, hanem az általam egymás mellé rakott szavak alakítanak ki egy olyan sajátos jelentéstartalmat, amit én magam sem ismerek; csak később döbbenek rá, mint a magam idegen olvasója, hogy létezhet az a világ, amelyik kialakulni tudott a nyelvi puzzlejátékom végén.

Haladnak-e a korral az egyházi szövegek?

Válaszol Sámbockréthy Péter

A Pannonhalmán élő Sámbockréthy Péter atya lelkes nyelvművelő, aki évtizedek óta tartja ujját a nyelvi változások ütőerén. A változásoknak nemcsak megfigyelője, elszennedője, de aktív alakítója is. Miért fontos egy egyházi személy számára a nyelv? Fontosabb-e, mint bárki másnak, aki a nyelvvel mint eszközzel foglalkozik?

A legfontosabb! Szent Pál a rómaiakhoz címzett levelében írja: „A hit hallásból van... »Hangjuk elhatott az egész földre, s beszédük a földkerekség határaitra«, de a beszéd módjára is figyelmeztet: „Nem értelmetlen szóval és beszéddel”. Krisztus urunk azt mondta tanítványainak, hogy: „Hirdessétek az evangéliumot”, nem azt, hogy írjátok le, amit mondok, és magányosan olvassátok. Ő maga is szóban közvetítette az ígét. Ha baj van a beszéddel, mert valamilyen beszédhiba fordul elő, vagy zavaros a fogalmazás, nem világos a szavak jelentése, akkor nem tudjuk hatáson keresztül Isten örömhírét. Mi ugyanis felolvassuk a szöveget, és élő szóval magyarázzuk, értelmezzük a hallottakat.

Ezek szerint a hangzó beszéd sokkal fontosabb, mint az írott szöveg.

A szövegeket értető módon kell előadni, hogy a hívek hallják még a legutolsó sorban is, és értsék az Istenről szóló beszédet.

Milyennek találja az egyházi szövegek, a liturgiák nyelvi megformáltságát? Elég modernnek ahhoz, hogy korunk emberéhez szóljanak?

A Szentírás régi fordításait is hozzá kell igazítani a mai korhoz, mert sok bennük az olyan elavult szó, amit ma nem értenek. Ilyen a kegyelem jelentésű *malaszt* szó, amit a *malac* szóval kevert össze a 40-es évek gyermeke. Emlékszem, már az 50-es években, káplán koromban a plébános is javított egyes kifejezéseket a Szentírás felolvasandó szövegeiben. Például ezt a sort: „Az asszonyok elmentek, hogy megkenjék Jézust” (Márk 16,1). Nyilvánvaló, hogy bele kellett nyúlni a szövegbe, mert a *megken* szónak már akkor pejoratív értelme volt, s csak nevettek volna a hívek. A ma használatos fordításaink közül némelyikben (!) már így módosították: „hogy megkenjék Jézus testét/holttestét”. A latin nyelvű hivatalos Miskolcnyelvnek három kiadása jelent már meg (1970, 1975, 1991). Magyarországon még ma is az 1975-ös kiadás fordítását használjuk. Most dolgoznak az 1991-es kiadás fordításán. Nem csak az a baj, hogy elavultak vagy jelentésmódosuláson estek át egyes szavak, de a szövegekben vannak fordítási hibák is.

Például?

A misében használatos Hiszekegyben, a Nicea-konstantinápolyi hitvallásban – tehát nem az Apostoli hitvallás ökumenikus magyar szövegében – van ez a sor: „Hiszem a katolikus Anyaszentegyházban”. Helytelen fordítás. „Hiszem a katolikus Anyaszentegyházat” a helyes forma, mert a latin Credóban accusativussal (tárgyessé) áll az Anyaszentegyház főnév. Említhetem a Miatyánk ima kérését is, hogy „Ne vígy minket kísértésbe.” (Mt 6,13; Lk 11,4) A latinban ez a kifejezés szerepel: „ne nos inducas in tentationem” (szó szerint: ne vigyél, vezess bele minket a kísértésbe), és ez régóta vitákat gerjeszt. A magyar fordításban szereplő „Ne vígy a kísértésbe” sem mindenkinek egyértelmű hapax legomenon (egyszer használt szókapcsolat), a Szentírásban csak itt szerepel. Annyira sűrített kifejezés, komplex és egyedi, hogy ebbe sok mindent bele lehet magyarázni. Ezt a sort sokszor még a főpapjaink sem tudják hibátlanul imádkozni. Gyakran hallom, látom, rövid i-vel, más-kor eltorzítva ejtik, írják: „ne végy minket (a) kísértésbe”, vagy ami még rosszabb: ne „végygy”-nek ejtve. (Ne védj minket?). Nemde azt kérjük igazából, hogy „szabadíts meg a gonosztól”?

Mit mond Jézus? „Imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek!” (Luk 22,46).

Akkor elképzelhető, hogy ez a sor egyszer megváltozik?

Igen, a Szentatyá már elfogadta ennek a pontosabb, okosabb fordítását, vagyis azt, hogy „Ne engedd, hogy kísértésbe essünk.” Ezt a változtatást a francia egyház már 2017-ben megtette, Ferenc pápa helyeslésével. A kérdést a német püspöki kar is megvizsgálta, de végül elvetette, megtartva az ima „ne vígy minket” változatát. Az idén a pápa jóváhagyta a szentmise liturgikus szövegeinek új olasz nyelvű fordítását. Az új fordítás több helyen megváltozott. A Miatyánkban – az olaszt magyarra fordítva – ez áll: „és ne engedd, hogy kísértésbe essünk”.

És mi a helyzet a magyar nyelvű fordítással?

Hazánkban az „ökumenikus” Miatyánk a magyar nyelvű Miskolcnyelv 1975-ös kiadásában már szerepel. A franciáknál a változtatást széles körű ökumenikus egyeztetés előzte meg. Magyarországon – egyelőre – nincs egység a fordítás megváltoztatásában.

Tehát nemcsak teológiai értelemben foglalkozik a szövegekkel, hanem nagyon komoly nyelvi vizsgálatnak is aláveti őket.

Már 1994-ben publikáltam erről egy cikket az Élet és Tudományban. Grétsy László *Nyelv és élet* című rovatában (1994/5), ahol közöltem az egész Miatyánk általam korszerűbbnek vélt fordítását. Beszéltem is a liturgikus bizottság püspök elnökével, aki egyetértett velem, de szerinte akkor nem volt időszérű. A fejlődés, úgy látszik, engem igazol. A liturgikus szövegek mindig érdekelték. 1964-ben Rómába küldtem egy 10 oldalas „vótumot”, amelyben javasoltam bizonyos változtatásokat, a „javaslatom” egyes részeit bele is dolgozták a zsolozsmáskönyvbe.

Hogyan viszonyultak a hívek a latin nyelvű misézéshez, ha a régi magyar fordítások is nehézséget okoznak nekik?

„Christus vincit, Christus regnat, Christus, Christus imperat” – énekelik a szertartáson, ha bevonul a főpásztor. Egy pap hallotta, hogy egy asszony így énekelt: „Krisztus nincs itt, Krisztus nem lát, Krisztus, Krisztus nincs tehát” – vagyis magyarrá formálta a latin szavakat, a népetimológia ugyanis „értelmesíti” a számára értelmezhetetlen szavakat, kifejezéseket. Kovács Sándor szombathelyi püspök mondta nekem, hogy gyermekkorában a „Hozsanna a magasságban” liturgikus szöveget „uzsonna a magas házban” változatban énekelték. Mindez bizonyítja, hogy szükség volt a magyar nyelvű liturgiára. A magyar szövegeket is folyamatosan modernizálni kell. A hiteles változtatás lassú és hosszú folyamat.

Van más is a liturgiában a szövegeken kívül, amit modernizálni, változtatni lehetne?

Énekes misékben énekelik az evangéliumokat, és a gregorián ének szabályait próbálják alkalmazni a magyar nyelvre. A latin szavakban az utolsó előtti vagy az azt megelőző szótagon van a hangsúly, a magyarban az első, így gyakran elcsúszás van a magyar hangsúlyhoz képest: *Laudetur / Dicsértessék*. Ráadásul a recitált szövegekben nem veszik (vehetik?) figyelembe a helyes mondathangsúlyozás szabályait. Példa az evangéliuméneklés hibáira: Az Úr legyen veletek!, helyesen: az Úr legyen veletek; Szent Lukács könyvéből, helyesen: Szent Lukács... Ezek az Evangélium igéi, helyesen: az Evangélium igéi. Én sosem szoktam énekelni az evangéliumot, igyekszem értelmesen felolvasni. Az éneklésnek az az előnye, hogy a recitáló előadásban nem kell olvasott szöveggé hangsúlyozni, csak egy megadott dallamhoz igazodni, persze az értelmi hangsúly rovására. Helytelen hangsúlyozással nem csak a templomban találkozhatunk. A vidéki autóbusszállomáson is hallani értelmi hangsúlyeltolódást: Autóbuszjárat indul... autóbuszforduló megállóhelyre, a tizedik kocsiallásról. A magyar fül számára ezek idegen hangsúlyviszonyok. De ez a kérdés már átvetett a mai hangzó nyelv helytelen hangsúlyozásához, hangsúlyhibáihoz.

Szivósné Vásárhelyi Zsuzsanna

Az anyanyelvi mozgalom erőforrás – nem vagyunk egyedül

Születésnap i beszélgetés a 90 esztendő s Kováts Dániellel

Dani bátyám – így szoktak szólítani –, ha kilenc évtizedre visszatekintesz, melyiket emelnéd ki?

Életutamat három 30 éves időtartamú szakasszal jellemezhetem. Az első kalandos vándorúton telt apai nagyapám kisnemesi udvarházától a községi katonaiskolán, a miskolci diákeveken, a pesti bölcsészszkaron, a Gyűjtőfogházon és a Hortobágyon át a diploma megszerzéséig és a családalapításig. A második a középiskolai és főiskolai tanítás és a szakmai-közéleti kezdeményezések jegyében telt. A harmadik harmad a nyugdíjas éveké, az otthoni íróasztal fölértékelődéséé, a betakarításé. Nehéz dönteni, de talán az 1980-as évtizedet emelhetem ki, amely igen szép pedagógiai feladatokat adott, továbbá lehetőségeket egy szellemi rendszerváltoztatás előkészítésére.

Mikor találkoztál Kazinczyval?

Tízévesen nagyszüleimmel és keresztapámmal először jártam a széphalmi emléksarnokban. A miskolci református gimnáziumban a Kazinczy-önképzőkörnek hetedikben alelnökévé, nyolcadikban elnökévé választottak. A bölcsészszkaron első szemináriumú dolgozatomat a Pályám emlékezetéről írtam. Vezetőnk azt mondta, hogy anyaggyűjtés szempontjából teljes és kifogástalan, viszont nem értékeltém; elég erős kritikát kaptam tőle (a Rákosi-korszak ideológiai offenzívájának időszaka volt az). 1961-ben Sátoraljaúj helybe kerültem, akkor munkásságom homlokterébe került Kazinczy.

Végigjártad Kazinczy életútját: A rab Kazinczy útján című kötetben is megírtad.

Kazinczynak nemcsak művelődéstörténeti jelentősége, hanem személyisége, élettörténete is foglalkoztat. Igyekeztem bejárni – többnyire családom néhány tagjával vagy a Kazinczy Ferenc Társaság csapatával – azokat a helyszíneket, amelyek életútjának fontosabb állomásait jelentik. Alsóregmec, Sárospatak, Széphalom, sőt még Kassa is közel esett, de felkerestük Érsemjént, bejártuk erdélyi és felvidéki útját, jártam Bécsben, Pozsonyban, de a legnagyobb vállalkozásunk a hat és fél éven át tartó rabság helyszíneinek meglátogatása volt. Kazinczyt, az embert ezen az úton tudtam a legközelebről megismerni. Levelezéséből, a Pályám emlékezetéből és a Fogságom naplójából elég pontosan meg lehet állapítani az útvonalat, annak megállóit, azt a visszhangot, amit a látott és az elszenvedett élmények kiváltottak belőle. Igaz, az egykori brünni, kufsteini, munkácsi börtöncellák most már idegenforgalmi látványosságok, de azért elképzelhetjük falaik között a rabság szomorú éveit. Kazinczy csodálatos módon fenn tudta tartani szellemi érelődését; amikor hagyták, fordításain dolgozott, közben – amennyire lehetett – megsejmelte a helyi értékeket, műemlékeket, kerteket. Életemnek talán ez volt legtanulságosabb utazása, pedig megjártam Londont, Párizst, Rómát, Prágát, Krakkót, Berlint. Itt egy jeles személyiség nyomát követhettem, akinek emberi és gondolkodói reakcióit helyhez köthettem. Emellett ez egy élvezhető, új horizontot nyitó honismereti kirándulás lett.

Milyen nehézségekbe, esetleg kalandba ütköztetek utatok folyamán?

A 18–19. század fordulóján a maitól több helyütt eltértek az útvonalak. Szerencsére Balázs unokám, szerzőtársam hivatásos szakértője a lokalizálásnak, feltárta a korabeli úthálózatot. A Kazinczy által említett településeken kerestük azokat az épületeket, amelyek fedelt adhattak éjszakára a rabok menetének. Bámulatos, hogy például Ausztriában ma is működnek azok a vendéglátóhelyek (sokszor ugyanannak a családnak a leszármazottai kezén), amelyek annak idején a postakocsik állomásait jelentették. Ezekre

Csehországban is többször rátaláltunk; hazai földön nagyobb a pusztulás mértéke. Meglepett, hogy a brünni Spielberg vármúzeumában nem tudták, hogy Kazinczy először föld alatti börtöncellában szenvedett, holott erről részletesen beszámol naplójában. Munkácson emléktábláját nem az egykori börtönépületben találtuk, pedig ott is egészen pontosan helyhez köthető az író cellája. Igaz, akkor azt még nem állították helyre teljes mértékben, amikor ott jártunk. Kazinczy egykorú rajzait mindenütt hitelesítették a helyszínek.

Megírtad a széphalmi Kazinczy-kultusz történetét. Mit üzen nekünk ma Kazinczy? Üzen egyáltalán?

Kazinczy példája ma is tanulságos és követendő lehet. Egyrészt anyanyelvünk értékeinek megbecsülésében, továbbadásában, az igényes nyelvhasználatra való törekvésben. Másrészt ösztönzést ad emberi tartása, hiszen politikai, anyagi gátak közé zárva, perifériára szorulva sem adta föl az irodalmi nyelv, az anyanyelvi műveltség gyarapítását célzó küzdelmét, hátrányos helyzetben is kiemelkedő teljesítményre volt képes. A széphalmi emlékliget, Kazinczy kertje, sírja, emléksarnoka, a magyar nyelv múzeuma olyan zárandokhely, amely megérteti velünk egy hasznos élet példáján a legfontosabb üzenetet: az ember úrrá lehet körülményein, ha szellemi otthont teremt vagy talál.

A szocializmus időszakában – megtörtén – a honismeret, a nyelv művelés, a tánc ház, a népdalversenyek tartották fenn a nemzeti érzést. Hogyan látod az akkori és a mai helyzetet?

A felsorolt kezdeményezések kibontakozása valóban fő forrása lett a nemzeti tudat erősítésének. Ki lehetett használni az állam anyagi erőforrásait a tudományos intézmények, a közgyűjteményi hálózat, a Hazafias Népfront meg a KISZ révén. A Hazafias Népfront által működtetett honismereti bizottságból, illetve az „Olvasó népért” mozgalomból kinőtt beszédművelő munkabizottságból alakult meg 30 évvel ezelőtt a máig fennálló, kiváló eredményekkel működő Honismereti Szövetség, illetve az Anyanyelvápolók Szövetsége. Ma mintha nehezebb lenne a működés feltételeit biztosítani, ennek ellenére számos civil egyesület vállal tisztességes szerepet nemzeti értékeink védelmében és gyarapításában. Az egyének szabadabban nyilatkozhatnak meg, a jelenlegi trendek azonban a közösségi gondolkodás rovására az egyén „önmegvalósításának” nyitnak inkább teret, háttérbe szorítva egy a családra és a nemzetre alapozott, szellemileg és lelkileg egészséges társadalmi környezet fenntartását.

Mit adott neked a nyelv művelő mozgalom, és te mit adtál neki?

Szülfőfium – Kassa közelében – Trianon után Csehszlovákia területére került, magyar kisebbségiként kerültem a szlovák tantervű elemi iskolába. Tudatlanul bár, de oda nyúlik vissza anyanyelvünk jelentőségének felismerése. Tanultam idegen nyelveket, s a magyar mellett az angol nyelvet választottam szakpáromnak, de sohasem vontam kétségbe az anyanyelv elsődleges szerepét személyiségünk alakulásában, a gondolkodás és az ismeretszerzés területén. A nyelv művelő mozgalom ebben erősített meg. Tanárként elsődleges kötelességemnek tartottam, hogy igényt ébresszek tanítványaimban a tisztességes, a helyzethez igazodó beszédmódra. Akkor is, amikor pályám legelején faluból városba került vándorlókat kellett tanítanom, s akkor is, amikor lehetőséget kaptam azok tanítására, akik majd az óvodásokat, kisiskolásokat nevelik beszédre, olvasásra, betűvetésre. Meggyőződésem szerint egy pedagógus sohasem mondhat le arról, hogy diákjait nyelvhasználatukban is nemesítse; nem tudom elfogadni a nyelv művelést támadó felfogást. Az anyanyelvi mozgalom erőforrás számomra: érzem, hogy nem vagyok egyedül. Magam egy időben a miskolci napilapban közzétett rovatommal, azután előadásokkal igyekeztem szolgálni közös ügyünket, s szép emlék, hogy egyik kezdeményezője, „bábjára” lehettem az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati versenynek és a magyar nyelv múzeumának.

Dani bátyám, Isten éltessen!

Balázs Géza

Szolidarit

A 'közösségvállalás, rokonszenv-nyilvánítás' jelentésű *szolidaritás* főnév a magyar nyelv nemzetközi elemei közé tartozik. A szó az idegen nyelvek etimológiai szótárainak tanúsága szerint a franciában keletkezett (*solidarité*), majd onnan terjedt el Európában és a világban. Hozzánk minden bizonnyal német közvetítéssel jutott (*Solidarität*). A magyarba azonban nem franciás vagy németes végződésel illeszkedett be, hanem latinossal, a *humanitás, univerzitás* típusú szavak mintájára. Meghonosodását segítette, hogy a szóvég egybecseng a magyar *-ás* képzővel. Csakhogy ez a főnévképző igékhez szokott járulni. Többek között persze olyanokhoz is, amelyek *-ít* képzősek. Ráadásul az *-ít* előtt *-r* képző is állhat; ilyen például a *takarít* ige.

A magyar beszélők egy része úgy érezte, hogy a *szolidaritás* egy *-ít* képzős igének a származéka. Hogy ez a tévedés nem új keletű, azt például a Nagyszótár írásához összeállított Magyar történeti szövegtár néhány adata is igazolja, már a 20. század közepéről. Közülük itt csak kettőt idézek: „A tehetség és a világnézet kötelez s itt már nem kicsinyes kritizálásról, hanem *szolidaritásról* és felelősségről van szó” (1941: Veres Péter irodalomtudományi írásából); „Ancsáné határozott női *szolidaritással*, de éles asszonyi szemmel figyelte ezekben a napokban kutyáját” (1955: Déry Tibornak a Niki című kisregényéből). – Számunkra most mindegy, hogy a hosszú *i* magától az írótól, a nyomdától vagy a kiadótól való; a lényeg az, hogy használata ártelmetmezi a *szolidaritás* főnév felépítését, belevetíti az *-ít* igeképzőt. Ettől már csak egy lépés, hogy a főnévből elvonással létrejöttön a *szolidarit* ige.

Létre is jött, természetesen 'közösséget vállal, rokonszenvet nyilvánít' jelentéssel. Két évvel ezelőtt (2018. február 26.) Molnár Csikós László érdekes példák sorát mutatva be a használatára az újvidéki Magyar Szó Szófigyelő rovatában. Kettőt említek itt közülük: „Én nem vagyok orvos, de nővérként *szolidaritok velük*”; „Bár nem ismerjük egymást, és nem igazán tudom, hogy milyen betegségről van szó, de én *szolidaritok*”. Mint látható, az ige nemcsak *-val/-vel* ragos vonzattal fordul elő, hanem határozó nélkül is.

Molnár Csikós szerint az ige alkalmazása terjedőben van. Lehet, hogy ebben egyet is érthetünk vele. Nem szeretném azonban, ha az a látszat keletkeznék, hogy az elvonással létrejött *szolidarit* ige az utóbbi évek újdonsága. Adatolható már húsz évvel régebről is a sajtónyelvből: „A szocializmusban bezzeg volt még *szolidaritás*. Nem azért, mert a május elsejei jelszavakban felszólítottak bennünket, hogy *szolidaritásunk*, hanem mert (majdnem) mindenki utálta a rendszert és hivatalnokait” (1997: a Magyar Hírlap CD-jéről).

Az is téves következtetés volna, ha valaki azt gondolná, hogy a *szolidarit* a rendszerváltás utáni újságírói lelemény. Írott adattal mint cáfolattal sajnos nem szolgálhatok, de szeretném felidézni saját emlékeimet az 1970-es évekből.

Akkoriban valóságos külpolitikai divat volt a *szolidaritás*. „Pártunk és kormányunk” azt kívánta, hogy „dolgozó népünk” is minduntalan kifejezze szolidaritását olyan távoli államokkal, amelyek megkíséreltek a szocializmus építésének útjára lépni. A „dolgozó nép” nagy része ugyan sokszor még azt sem tudta, hogy az adott ország hol található, de ez nem volt akadály annak, hogy a munkahelyeken és az iskolákban rokonszenvtüntetések, szolidaritási nagygyűléseket szervezzenek. Az ilyen alkalmak előtt kérdezték a

felőtt dolgozók is, a tanulók is egymástól, nem felháborodva, inkább csak kicsit bosszankodva, viszont nyilvánvalóan elcéloldve: „Kivel is *szolidaritunk* csütörtökön?”, „Hol is kell már megint *szolidaritani*?”

Talán mondanom sem kell, hogy az ige használata akkor nem vált „hivatalossá”. Ha a hivatalos nyelvhasználatban igés megoldásra volt szükség, az ilyenféle volt: *szolidaritást vállal, szolidaritását fejezte ki*. A németből származó *szolidarizál* igére abból az időből nem emlékszem, később is (és mindmáig) nagyon ritkán találkoztam vele. (Ezt az igét – ritka voltát is jelezve – Molnár Csikós László cikke szintén megemlíti.) – A rend kedvéért mégis idézem néhány (részben származékbeli) adatát, egészen különböző korszakokból és forrásokból: „A brit imperializmus alapját [Chamberlain] nemcsak az energikus külpolitikában, a *szolidarizáló* gyarmatpolitikában és a védővamos pénzügyi politikában, hanem a békés, kiegyenlítő belpolitikában is kereste” (1912: a Nyugat CD-jéről); „semmi körülmények között sem szabad egyenlőségi jelet tennünk a nemzetközi kommunista és munkásmozgalommal *szolidarizálóknak*, a vele szimpatizálóknak a marxizmus felé orientálódó kérdésfeltevéséi és a renegátoknak a pártot, a szocialista rendszert egyaránt robbantani akaró »marxizálása« között” (1968: Aczél György írásából); „Néhány perc múlva a Bem rakparton AI-s rendszámú kocsi állt meg, három rendőr és egy civil szállt ki belőle. A Diószegi Olgával *szolidarizáló* békés tüntetést kezdeményező fiatalember odament hozzájuk tárgyalni” (1986: a Beszélőből); „és Algyő az, ami a leginkább veszélyeztetett Ötelekkel *szolidarizált*, és az első napokban azonnal megindultak a segítő akciók” (2005: az Országgyűlési Napló CD-jéről).

Bevallom, nekem a *szolidarit* főleg iskolai éveimből, politikai szövegek környezetéből, tréfás és csak alkalmilag fel-felbukkanó szóként maradt ismerős, újabb terjedését kevéssé észleltem. Meglepődve tapasztaltam tehát azt, hogy ez az ige a 2010-es évek ifjúsági regénysorozataiba is bekerült.

Igaz, Leiner Laura regényében, A Szent Johanna gimiben csupán egyszer, a 3. részben találkoztam vele: „Ilyen egy igazi barát, gondoltam [Kingáról]. Aki *szolidarit* velem, és nem jelöli vissza Cortez barátnőjét [a Facebookon], hiszen tudja, nekem ez mennyire fájna”. Maros Edit sorozatában, a Hűvösvölgyi suliban viszont többször is: „Attila egy darabig vívódott, hogy a fiúval együtt röhögjön-e – elvégre valóban röhejes volt a helyzet –, vagy velem *szolidaritson* és próbálja enyhíteni a zavaromat, végül pedig egy köztes megoldást választott”; „A korábbi fan club persze tovább él, de most már Nóri és Móni nélkül (aki természetesen *szolidarit* a barátnőjével, és még a nővérel is veszekedett egy sort, mert nem figyelmeztette, hogy Dáviddal vígyázni kéne)”; „Kösz, én itt »testvéri *szolidaritok*«, ő meg hagyja, hogy így beégjek...”

Az utolsóként idézett példa több szempontból is érdekes. Lehet, hogy a második *i* pusztán elírás; de az sem lehetetlen, hogy önkéntelenül vagy tudatosan a *szolidaritás* írásmódjának nyomát őrzi. A *testvéri* jelző itt ugyan szó szerint értendő, de felidéz az évtizedekkel korábbi politikai vonatkozást is. A nem véletlenül idézőjelbe tett „*testvéri szolidaritok*” pedig szándékosan szabálytalan szó szerkezet, hiszen az ige nem kaphatna jelzőt; nem más ez, mint a *testvéri szolidaritás* szó szerkezetnek a játszi igesítése.

Mindenesetre Molnár Csikós László gyűjteménye és a regényadatok együttesen azt mutatják, hogy a *szolidarit* ige, amelyet elfeledtetnek hittem, a 70-es évek után csendben tovább élt, sőt az utóbbi évtizedben új erőre kapó, terjedő elemként lépett a nyilvánosság elé.

Horváth László

SZÉP MAGYAR VERS

Székely János: Hiánytalan

Székely János (1929–1992) verse 1968-ban született, tudomásunk szerint életében nem jelent meg, először a Holmi közölte (1993), később a Látó című folyóiratban (1998) hivatkoznak rá, majd Talált vers címmel ugyanott ismét közlik (2019). Székely János szigorúan elszámolt a költészetével. Életének utolsó évében összeállította válogatott verseinek gyűjteményét, a kötet maga két évvel később jelent meg (*Semmi – soha. Versek 1948–1986. Kriterion, Bukarest, 1994*). Ebben a kötetben szerepel a Hiánytalan című vers (434–435). A diktatúra által rákényszerített tragikus sorsa, életrajzi körülményei miatt a kötet élén ez a megjegyzés szerepel: „Ez a könyv válogatott verseimet tartalmazza: mindazt, amit 1948 óta írtam – és magaménak vallok ma is. Mert ezt és csakis ezt a »költői korpuszt« tekintem a magaménak.” A Hiánytalan című vers tehát átment a szigorú költői rostán.

Kétségtelenül a költő egyik legkitűnőbb verse. Az élet legalapvetőbb, legegyszisztenciálisabb kérdését boncolgatja: szembeállítja az életet és az elmúlást. Az embernek szembe kell néznie azzal a megmagyarázhatatlan és fájdalmas ténnyel, hogy meghal; különös tekintettel arra, hogy tudja: élete, látásmódja egyszeri és megismételhetetlen. Ráadásul fájdalmát növeli az a tény is, hogy a világ megy tovább, mégpedig „hiánytalanul”, azaz teljesen: nélküle is. Van-e annál nagyobb fájdalom, mint hogy hiszünk egyedülvalóságunkban, fontosságunkban, és szembesülünk (vagy szembesülnünk kellene) azzal, hogy halálunk után a világ megy tovább, „hiánytalanul”, teljesen...

Az első versszak az alaphelyzet: a fájdalomérzet („nagyon hiányzanak majd”). A második versszak az indoklás: „pedig” egyszeri, megismételhetetlen világlátás (látásmód, „látomás”) tűnik el. A harmadik versszak új látomás, keserű, ám tárgyilagos, pontos meglátás, tudomásulvétel: „hiánytalan” más világ lesz az egyén halála után is. A megváltoztathatatlan sorssal való szembenézés fájdalmas, keserű, letisztult. Belenyugvást – a kijelentések egyszerűségén, tömörségén túl – leginkább a világ továbbélése jelenthet: „Világ lesz még...” Erre utal az utolsó sorban szereplő, de címbe is emelt *hiánytalan* szó. Ami hiánytalan, vagyis nem hiányos, az teljes, maradéktalan, sértetlen. Tehát az a bizonyos „más világ”, vagyis a halál után folytatódó világ is teljes lesz. Ugyancsak valamiféle belenyugvást mutat a harmadik versszak első mondatának állítmánya: *rendeződnek*. Ami rendeződik, az alapvetően rendben van.

Talán nem túlértelmezés, ha felhívom a figyelmet az utolsó sorban rejlő további értelmezési lehetőségekre. A költő az utolsó sorban egy szójátékra is alkalmas szerkezetet alkot (talán ránk is kacsint): „más világ lesz hiánytalan”. Szóban akár egybe is olvashatjuk: „másvilág lesz hiánytalan”; ez esetben egy kicsit belejátszhat az értelmezésbe egy spirituális üzenet: a halál után van egy „másik” világ, amelyben új látomások várnak ránk.

A vers kulcsszava a *hiány* (*hiányzanak*, *hiányzik*, *hiányzom*) és ellentéte: a *hiánytalan*. A *hiány* szó változatainak ismétlődései különösen az első versszakban keltenek erős hatást. De más ismétlődések is szolgálják a szöveg koherenciáját: a *világ*, a *látomás* szó, egy felsorolás (*a föld, a fák, a csillagok*), egy

mellékmondat (*ha meghalok*). Egy ilyen rövid versben a sok ismétlődés, ráadásul kizárólag egyszerű szavakkal, végtelen egyszerűséget, letisztultságot mutat. Egyedül a vers címében és utolsó sorában előforduló *hiánytalan* szó tekinthető ritkábbnak.

A vers pompás ívet húz a pszichikai feszültségkeltés és -oldás között. A verskezdet feszültségkeltő: az ember feszítő hiányérzete. A feszültség tetőpontja: eltűnik egy egyedüli látásmód. A harmadik versszak azonban hoz egyfajta feszültségoldást: lesz egy más világ (folytatódik a világ). Az ember egyedüliségének, megismételhetetlenségének gondolata rimel Kosztolányi Dezső Halotti beszéd című költeményére (amely intertextuálisan több ponton kapcsolatba hozható Székely János versével). Kosztolányinál az egyszerűség („Ilyen az ember. Egyedüli példány”, „milliók közt az egyetlenegy”), Székelynél az egyszeri „látomásmód” idézi az empirizmus ismeretelméleti irányzatát: az érzéki tapasztalat a tudás egyetlen forrása; minden ismeretünket a tapasztalat alapozza meg; valamint ahány ember, annyfélére érzékelés. A szem motívuma is feltűnik a Kosztolányi-versben: „Nézzétek e főt, ez összeomló, / kedves szemet.” Székely és Kosztolányi verse összevet-

Hiánytalan

Nekem nagyon hiányzanak majd a föld, a fák, a csillagok
S hiányzik, hogy én nem hiányzom a világnak, ha meghalok.

Pedig eltűnik majd belőle a szem (s véle a látomás),
Amely olyannak látta egykor, amilyennek még senki más.

Új látomássá rendeződnek a föld, a fák, a csillagok,
Világ lesz még, de más világ lesz hiánytalan, ha meghalok.

hető a megjelenített tárgyak kapcsán is (föld – fa – csillagok/mennybolt). Kosztolányinál: „De nincs már. / Akár a föld. / Jaj, összedől / a kincstár. // Nem élt belőle több és most sem él / s mint fán se nő egyforma-két levél... // rázuhant a mázsás, szörnű mennybolt / s mi ezt meséljük róla sírva: »Nem volt...«”. A Székely János versében megjelölt hangsúlyos helyek, tárgyak mintegy az ember teljes világát fogják át: föld, fák, csillagok. Ezek a természet alapfogalmai, egyúttal a földi ember fölfelé tekintése, vágyódása; a föld és az ég egybekapcsolása akár az égig érő fa mítoszi képet is megidézi.

A vers időszerkezete: a jelenből a jövőbe tekintés („hiányzanak majd”); onnan visszatekintés a múltba, vagyis a mostani jelenbe („olyannak látta egykor, amilyennek senki más”). A versben kifejezett fájdalom nem szentimentális, nem pátoszos, hanem végtelenségig letisztult, távolságtartó, beletörődő. Ezért nevezhetjük gondolatias, tárgyilagos, filozofikus költeménynek. Letisztultságát mutatja egyszerű költői formája: három kétsoros, páros rimes (aa bb aa) versszak, a szigorúan 17 szótagos sorok, valamint nyelvezete is. A vers egyszerű (színtelen) köznyelvi szavakból áll, jelzőtlen, ráadásul szokászlete ismétlésses. A 17 szótagos sorok mindegyike tagolható 9 + 8-as egységekre, azzal a megszorítással, hogy a 9. szótag utáni szünet a 3. és a 6. sorban ekképp csúszik: 11 + 6, 13 + 4.

Az ember megismételhetetlen látomásokkal bíró lény (egyedüli példány), de bármennyire fájdalmas, ez a halállal örökre elvész. Tudomásul kell venni, hogy az élet az egyszeri ember halála után tovább folytatódik, új és rendezett látomásokkal, vagyis világlátásokkal, sőt ez az újabb világ ugyanolyan teljes értékű lesz, amilyen a miénk volt.

Székely János (Torda, 1929 – Marosvásárhely, 1992) költő, prózaíró, drámaíró, esszéíró, műfordító. Tanulmányai: marosvásárhelyi református kollégium (a háborúban hadapród, majd nyugati fogság); érettségi (1948); Bolyai Tudományegyetem filozófia szak (1952). 1952-től a kolozsvári Állami és Művészeti Kiadó lektora, 1956-tól a marosvásárhelyi Igaz Szó versrovatának szerkesztője. Lengyel Balázs így értékeli: „Székely János nemcsak a határokon túli, az úgynevezett kisebbségnek, hanem egyetemes írója századunknak, századunk második felének. Valahol Camus és Orwell között. Egyike korunk legnagyobbjainak.”

Balázs Géza

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Diskuráljunk a diskurzuselemzésről!

A nyelvészeti kutatásokban az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb figyelmet kap a beszélt nyelv és a hétköznapi társalgások nyelvhasználata. Míg korábban főleg az írott szövegek, valamint a mondat vagy mondatnál kisebb egységek álltak a középpontban, most előtérbe kerültek olyan kérdések is, mint: vannak-e a kötetlen beszélgetésnek lebonyolítási szabályai? Mitől függ egy társalgásban, hogy ki és mikor beszél? Hogyan cselekszünk a szavakkal, és ennek milyen nyelvi formái vannak?

A múlt század második felében számos olyan kutatási irányzat jött létre, amely ilyen és hasonló kérdésekre kereste a választ, és a mindennapi életben elhangzó beszélgetések szabályszerűségeit vizsgálta, valós nyelvhasználati események – legtöbbször társalgások – rögzítése és elemzése alapján. Az ezekből a kutatásokból kirajzolódó területet szokás nyelvészeti diskurzuselemzésnek nevezni. A *társalgás* megnevezés itt tágan értendő: nemcsak a csevegést jelöli, hanem mindenféle formális vagy informális, kötetlen vagy intézményes beszélgetést, a barátok közti telefonbeszélgetéstől kezdve a tanórák nyelvhasználatáig vagy a bírósági tárgyalásig. A *diskurzus* fogalma pedig a nyelvhasználat során, több személy részvételével létrejött nyelvi eseményt (beszélt vagy írott szöveget) takarja.

E kutatások a beszélgetések működésének számos részletét tárták fel. Ilyen például a társalgások szerkezeti szerveződése: a beszélők megszólalásai nem véletlenszerűen, rendezetlenül alakulnak, hanem egy árnyalt rendszer szerint szabályozott módon. A társalgásban a résztvevők váltakozva beszélnek, ennek alapján ún. *fordulók* jönnek létre, és a fordulók közti váltás (vagyis a szóátadás és -átvétel) rendezett módon, általában (hosszabb) szünetek és (hosszabb) egyszerre beszélés nélkül megy végbe. Ezt számos finom jelzés irányítja: többek között a tekintet iránya, a közlés tartalmi és grammatikai lezártasága, vagy az intonáció. A fordulók jellege és a fordulóváltások megvalósulása – vannak-e közbevetések, ki kérdez, és ki válaszol – a résztvevők szerepével és viszonyaival is összefüggnek.

A társas élet helyzeteihez jellegzetes nyelvi formák – tipikus beszédműfajok, kifejezések vagy stílus –, valamint társadalmi és kulturális normák is kapcsolódnak; a beszélgetések működésében ezeknek is meghatározó szerepük van. Ezt fejezi ki a „kommunikatív kompetencia” fogalma is: a megfelelő nyelvhasználathoz nem elég egy nyelv szavait és grammatikai szabályait ismernünk, azt is tudni kell, milyen helyzetben hogyan használjuk ezeket. Ezt születésünktől kezdve sajátítjuk el, az ún. nyelvi szocializáció keretében. Bár ez a mindennapokban sokszor észrevétlen marad, számos kutatás jelzi a fontosságát. A beszédszokások és nyelvhasználati normák egyes közösségekben vagy kultúrákban eltérők lehetnek: így a köszönésnek, kínálásnak, visszautasításnak vagy a humornak egészen más formái számíthatnak megfelelőnek.

A társalgásban jelentős szerepük van további, ún. pragmatikai jellegű elveknek és jelenségeknek is. Ilyenek például a beszédaktusok, vagyis az, hogy a szavakat nemcsak információk átadására használjuk, hanem különféle cselekvéseket is végrehajtunk velük: kérünk, utasítunk, dicsérünk vagy szakítunk. Ezeknek a beszédaktusoknak a használata és megformálása alapvető a mindennapi nyelvhasználatban: például egy utasítás megfogalmazható udvarias, de udvariatlan, bántó módon is. A társalgás fő elvei

közt említhető továbbá, hogy a résztvevők ebben egymás tudására, háttérismereteire is tekintettel vannak, és egyfajta mentális együttműködést követnek (vagyis mondanójukat a másik fél elméjéhez is hozzáigazítják). De lényegesek más tényezők, köztük az udvariassági elvek is.

A társalgás nyelvét a társas viszonyok és célok is alakítják. A nyelvhasználat módja egyrészt tükrözi az adott helyzetben érvényes társas viszonyokat: más-más nyelvi formákat választunk egy magasabb rangú személlyel vagy egy alárendeltünkkel, idegenekkel vagy barátainkkal beszélve. Ugyanakkor a nyelv maga is alakítja a társas viszonyokat és helyzeteket: egy nyelvhasználati mód (pl. formális vagy informális kifejezés) teremthet közelséget vagy távolságot, de létrehozhat fölényt és hatalmat is. Mindezekről a jelenségekről természetesen vannak általános benyomásaink, de a kutatások lehetővé tették ezek – és más hasonlók – tudományos és rendszerezett leírását.

Jelen írás szerzője több témakörben is végez diskurzuselemzéseket a Nyelvtudományi Intézet Többszempontjában Kutatóközpontjának munkálatai, pl. a „NyelvEsély” oktatásmódszertani projekt keretében; ezekből emelnék ki néhány saját példát. Az egyik kutatásban magyar gyermekek nyelvi szocializációját vizsgálom: különösen a közbevetéssel és köszönéssel kapcsolatos normák elsajátítását, valamint a vicc és az ugratás „megtanulását”. Ehhez számos, családi és nyilvános (pl. utcai) helyzetben gyűjtött társalgást elemeztem. Az eredmények feltárják, milyen hosszú és összetett folyamat ez, valamint azt is: milyen részleteken, mely mintákon, hány próbálkozáson, szülői vagy kortársi visszajelzésen át vezet az út egy „megfelelő” köszönés, sikeres vicceselés vagy szellemes ugratás képességének eléréséig. De az is megmutatkozott, hogy a nyelvi szocializációnak különböző útjai vannak, melyeket a családi háttér, az otthoni beszélgetési szokások, valamint más kulturális vagy intézményi tényezők (óvoda, iskola stb.) jelentősen befolyásolnak.

Egy másik kutatásom az osztálytermi diskurzusokkal foglalkozik. Az „ASZ MODA 2002” Korpusz tanórafelvételei alapján a tanárok és a diákok fordulóit elemzem, elsősorban a tanári utasításokat, a metakognitív (a gondolkodással kapcsolatos) megjegyzéseiket és a diákok aktivitását vizsgálva. Az eredmények többek között azt mutatják, hogy a tanárok kérdéseiben elhangzó metakognitív kifejezések (*Erről mit gondoltok? Kinek mi erről a véleménye? Hogyan lehet ezt értékelni?*) nemcsak a diákok aktivitását növelik (vagyis többen szólnak meg), hanem azt is, hogy válaszukban mennyi az önálló gondolkodáson vagy kreatív problémamegoldáson alapuló gondolat.

Emellett más jelenségeket is vizsgálom a tanórákon, például a tanár-diák viszony alakításának társalgási eszközeit vagy a nyelvi humor formáit és funkcióit – ez utóbbi lehet a figyelem fenntartásának vagy a jó hangulat megteremtésének az eszköze, de megvalósíthat játékos vagy valós agressziót is. Ezeknek a kutatásoknak az eredményei – ahogy más ilyen munkák anyanyelv-pedagógiai kapcsolódása is mutatja – nemcsak nyelvészeti érdekesek, hanem oktatásmódszertani és pedagógiai téren is hasznosak lehetnek.

Összefoglalóan elmondható: a hétköznapi beszélgetések tudományos elemzése sok fontos eredményhez vezetett a nyelvészetben. Érdemes tehát minél több témában folytatni, sőt új jelenségekre is kiterjeszteni az ilyen kutatásokat.

Hámori Ágnes

Készült a NyTI TTK NyelvEsély Szakmódszertani projektjének (SZ-007/2016) keretében. A szerző az intézet Pszicho-, Neuro- és Szociolingvisztikai Osztálya Többszempontjában Kutatóközpontjának tud. munkatársa. (A szerk.)

Tisztelendő – tiszteletes és más szótévesztések

Nem ritka jelenség, hogy összetévesztik a szezont a fazonnal, vagyis felcserélik – akár a médiában is – a hasonlóak látszó, ám különböző fogalmakat jelölő szavakat.

Az elmúlt több mint fél évszázadban kevesen jártak nálunk hittanra, a templomba járók száma sem volt igazán jelentős. Valószínűleg elsősorban ennek tudható be a vallások, a vallástörténet, az egyházi szokások hiányos ismerete és az ebből fakadó félreértések, tévesztések sora. Ki ne találkozott volna azzal, hogy egy református lelkész *tisztelendőnek*, egy katolikus pedig *tiszteletesnek* neveznek, szólítanak? Ez ugyan, ha jól tudom, magyar sajátosság, hiszen angolul mindenfajta lelkész címe, megszólítása *reverend*, magyarul azonban a protestáns (református, evangélikus, baptista stb.) lelkipásztorok, sőt már a teológusok is *tiszteletesek* (van aztán még előmeneteltől, beosztástól függően *nagy- és főtiszteletű* is), míg a katolikus pap (római és görögkatolikus egyaránt), továbbá a görögkeleti (ortodox) pápa *tisztelendő*. Ugyanígy nem haszontalan tudni, hogy a hívó katolikus *keresztyének* vasárnap *misére/szentmisére* mennek, míg a protestáns *keresztyének* ezen a napon *istentiszteleten* vesznek részt.

Abban a fogalomtévesztők rendszerint nem tesznek különbséget, hogy katolikus vagy protestáns-e az a – szerintük – lelkész, akit ők gyakran *egyházfíként* emlegetnek. Ez ugyancsak ismerethiányról tanúskodik. A pap ugyanis, bár bizonyára egyházának hú fia (ha ugyan nem leánya – ma már ez sem ritkaság), semmiképpen sem *egyházfi*. Az ugyanis, bár valamely protestáns egyház alkalmazottja, mégsem lelkész, hanem gazdasági feladatokat lát el, mintegy *templomgondnok* (régebben *templomszolgának* is nevezték), esetleg ő is harangozik. A katolikus templomokban nagyjából ugyanezt a feladatot a *sekrestyés* látja el.

Előszóval keverik a *törvényhozást* a *törvénykezeléssel*, figyelmen kívül hagyva, hogy az Országgyűlés nem a szabálysértések, vétségek, bűncselekmények ügyében ítélkező testület, hanem olyan hatalmi ág, amelynek feladata a törvények megalkotása. A *törvénykezéssel* egy másik hatalmi ág foglalkozik, mégpedig éppen a törvényhozás által elfogadott törvények alkalmazására hivatott bíróság, amely előtt a peres és nem peres eljárások folynak. És ha már törvényhozásról esett szó, ilyen testület az Egyesült Államokban a Kongresszus, amelynek két kamarája van: a szenátus és a képviselőház. A magyar sajtóban azonban tíz esetből legalább háromszor, de sajnos rendszerint még többször is, a képviselőházat nevezik *Kongresszusnak*, holott az, mint a fentiekből is kitűnik, az amerikai törvényhozásnak csupán az egyik testülete, az alsóháza.

Az országok törvényhozásai egyébként nem üléseznek szüntelenül, mert ha így volna, akkor a képviselőknek nem jutna idejük választókerületük felkeresésére, de akár

fárasztó törvényhozó tevékenységük kipihenésére sem. A parlamenteknek ezért *ülésszakai* vannak, amikor néhány héten, hónapon, netán egy egész időnyen át a képviselők csaknem mindennap tanácskoznak. De ugyanez vonatkozik az Egyesült Nemzetek Szervezetére, pontosabban annak Közgyűlésére is, amelynek az ülésszakai szeptemberben ülnek össze és folytatódnak gyakorlatilag rendszerint karácsonyig (bár formailag a következő ülésszak megnyitásaig működnek). A sajtóban azonban gyakran hallhatunk például a 25. vagy éppenséggel a jelenlegi, 73. *közgyűlésről*. Holott, mint láthatjuk, a Közgyűlés (az ENSZ egyik legfontosabb szerve, tehát nagy kezdőbetűvel írandó) ebből a szempontból olyan, mint az iskola, amely, mint tudjuk, sajnos mindig van („Ma nincs iskolátok?”), legfeljebb a tanítás szünetel. Tehát mindig csak a Közgyűlés ikszedik *ülésszakáról* beszélhetünk.

Sokan és mind gyakrabban tévesztik össze a *pszichiátert* a *pszichológussal*. És bár mindkét szóban ott a görög *pszihé* (amelyet írnak *pszühének* és *pszühének* is), ez két különböző szakma (hivatás?). A pszichiáter orvos, aki gyógyítja betegeit (nem egyszer elmebetegeket), mentális állapotuk szerint osztályozza őket, gyógyszereket ír fel. A pszichológus bölcsészkar végzet, nem írhat fel gyógyszert, még a gyógyító tevékenységet folytató terapeuta sem. Vannak pedig reklámpszichológusok, akiknek szakmája, tevékenységi köre oly messze van a gyógyítástól, mint Makó Jeruzsálemtől. Igaz, némi vizsgálódás után persze ő is felismeri a *pszichopatát*, akit viszont sokan nemegyszer az *elmebeteggel* azonosítanak. Holott a pszichopata – az elmebetegtől eltérően – nagyon is érzékeny a jelen idejű környezetre, hajlamos a bűnözésre; ennek ellenére első látásra megnyerő egyéniség, nincs büntudata, torzult lelkiületű személy, aki lelkiismeret-furdalás nélkül használja ki, csapja be embertársait, és – ez lényeges – büntetőjogi értelemben beszámítható.

Végül még egy kedvenc „szabványhibám”. Jó néhányszor találkoztam azzal a közléssel, hogy X. Y. *kanosszát járt*, illetve *kálváriát járt*, esetleg járattak vele. A maga helyén mindkettő helyes, de csak a maga helyén. Canossát ugyanis eredetileg IV. Henrik német király, későbbi német-római császár járt, amikor 1077-ben megalázkodva zarándokolt el Canossa várához, és a téli hidegben fedetlen fővel három napig várakozott, hogy elnyerhesse az ott tartózkodó, öt korábban kiközösítő VII. Gergely pápa bocsánatát. Vagyis az jár kanosszát, aki bűneit beismerve vezekel, könyörög valakinek a megbocsátásért. A *Kálvária* (másképpen Golgota) viszont az a jeruzsálemi domb, ahol az evangélium szerint Jézus Krisztust keresztre feszítették, miután a kereszttel vállán végigjárta az oda vezető, kínnok útjának nevezett utat. Tehát az sem kellemes, ha valakivel képletesen megjáratták ennek az útnak a stációit, de ennek lényege a kínlódás, és ehhez nem szükséges vezekelnie.

Kulcsár István

Szathmári István 95

Néhány éve egyik nyelvészünk azt írta, hogy mennyire hiányzik a mai magyar nyelvészetből az a kulturális, stilisztikai, művelődéstörténeti megközelítés, amely a korábbi nyelvtudományban jelen volt, és például Szathmári István működését annyira jellemezte. Valóban hiányzik. Szathmári István professzor úr tudományos és tudományszervező működése meghatározó az egész mai magyar nyelvtudomány számára – és persze követőkre vár. Csaknem hetven éven át tanított (legtöbbit az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén), létrehozta a messzire kisérgázó budapesti stilisztikai iskolát. De foglalkozott tudománytörténettel, grammatikával, nyelvműveléssel – és soha nem volt tőle idegen az ismeretterjesztés: vonzó stí-

lusban tartott előadásokat, éveken át a rádióban is (Nyelvünkről néhány percben, Édes anyanyelvünk, Tetten ért szavak). 90. születésnapján Hatvanhat év a katedrán címmel tanítványai verssel, egy szép interjú- és bibliográfiakötettel (1948–2014) köszöntötték. Az országot járva szinte mindenhol találkozunk tanítványaival, munkatársaival, és mindenki nagy szeretettel gondol rá. Figyelmességére jellemző, hogy 35 évvel fiatalabb munkatársának kerek (60.) születésnapját számontartotta, és telefonon személyes, szép szavakkal köszöntötte. 95. születésnapján tisztelettel köszönti, és jó egészséget kíván az Anyanyelvapolók Szövetsége és az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége. (ASZ, ÉA, Manyszi)

Gyermekkertben gyermekkertésznő

A Nógrád megyei Nagyorosziiban született Szabó Endre pedagógiai szakíró munkásságát tanulmányozva találkoztam a *gyermekkert* és a *gyermekkertésznő* szavakkal. A *gyermekkert* nyilvánvalóan tükörfordítása a német *Kindergarten* szónak. Nem véletlen, hogy a német nyelvből került a magyarba, hiszen a kisdednevelés módszertanát és intézményesült gyakorlatát a türingiai Friedrich Fröbel pedagógus, valamint a szintén német származású Wolfgang Köhler pszichológus szakkikvei és könyvei nyomán ismerte meg a magyar pedagógustársadalom. Fröbel nyitotta meg lakóhelyén az első németországi gyermekkertet, melyet eleinte *Kinderbewahranstalt* 'gyermekgondozási intézmény' elnevezéssel illetett, majd bevezette a *Kindergarten* kifejezést.

Szabó Endre megismerkedett Fröbel reformpedagógiai gondolkodásával, s megszervezte Magyarországon az „Országos Fröbel Egylet” *gyermekkertésznő-képezdését*. A „Magyarországi Központi Fröbel Nőegyesület” 1872-től több *gyermekkert*et is fenntartott. Szabó Endre 1873-ban külföldi tanulmányúton vett részt, ez alkalommal Köhler gothai intézete volt rá hatással. A tanulmányút során nyert tapasztalatait *Képek a külföldi tanügyi állapotok köréből* címmel írta meg. Az 1873-ban, Kolozsvárott megjelent kötet alcíme – *Különös tekintettel a prágai, szászországi, thüringiai és bajorhoni gyermekkertek, elemi és polgári iskolák, gyermekkertésznő-, tanító- és tanítónők képezdék ismertetésére* – jelzi, hogy Magyarországon külföldi minták alapján szervezték meg ezeket a pedagógiai intézményeket. Létezett „Fővárosi szegény gyermekkertegylet”, de pl. a „Kolozsvári Fröbel Egylet” is tartott fenn gyermekkertet, és részt vállalt a gyermekkertésznő-képzésben. A gyermekkerteket – kitalálója nyomán – olykor *Fröbel-kert*-nek is nevezték. A Vasárnapi Ujság 1871-ben *A gyermekkertekről* címmel közölt értekezést, melyben a szerző Fröbelre hivatkozik.

A korabeli lexikonok is említik a gyermekkerteket (1894. Pallas Nagy Lexikona, 1913. Révai Nagy Lexikona, 1927. Tolnai Új Világlexikona). Az 1884/85. iskolai tanév debreceni tanfelügyelői jelentése a városban működő *kisdedóvodákról* és egy *gyermekkertről* tájékoztat. Ez is, az 1882–1885 között megjelent *Kisdedóvók és Gyermekkertésznők Lapja* cím is azt sugallja, hogy a két kifejezés párhuzamosan élt egymás mellett a XIX. század végi–XX. század eleji magyar nyelvhasználatban. Tudjuk, hogy korábban működtek Magyarországon *kisdedóvó* intézetek, hiszen Brunszvik Teréz Budán saját költségén 1828-ban alapította meg az első ilyen intézményt. Sőt, 1838-ban már megalakult a „Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület”, 1837-ben Tolnáan az első óvó-

képző. A fröbeli pedagógia nyomán csak 1869-től indítottak gyermekkertésznő-tanfolyamokat. Úgy tűnik, hogy nem teljesen fedi egymást a két kifejezés, nem szinonimái egymásnak. Csakugyan: azt, hogy mindkét kifejezés jelen volt egy korszak nyelvhasználatában, az eltérő pedagógiai elv, a két intézmény különbözősége magyarázza. Az említett debreceni tanfelügyelői jelentésben is megkülönböztették a két intézményt. A humanitárius intézetek közé sorolt „Fröbel-egyleti gyermekkert”-et a városi hatóság segítése mellett a „Debreceni Fröbel-egylet” tartja fenn, 73 gyermek jár ide, Rösler Kornél okleveles gyermekkertésznő (!) vezeti jó eredménnyel, de van a városban jól működő *kisdedóvodák* is.

Régi lapokban sok olyan újsághirdetéssel találkozunk, amelyben *gyermekkertésznő* ajánlkozik gyermek mellé. Pl. a Nyírvidek számaiban 1880-tól 1930-ig találunk ilyen hirdetéseket, de a Szabolcsi Hírlap 1933. és 1934. évi számaiban is közölnek gyermekkertésznő-hirdetéseket. Talán ezzel is magyarázható, hogy Krúdynál is több ízben előfordul ez a szó. A világháború kezdetén ezt írja *Az új regény* című cikkében: „A háború mindannak az ellenkezője, ami a reális világfelfogással egyezik. [...] a felvidéki fiatal *gyermekkertésznő* utazása kicsinyeivel az ellenség megszállta földön (midőn a vasúti teherkocsira krétával felírják a gyermekek: »Isten vezet bennünket!«)”. *Tótágas* című hosszú elbeszélését pedig ezzel kezdi 1917-ben: „A Múzeum-kert környékén [...] a *gyermekkertésznők* oly kellemesek, mint a

grófnők, s minden rossz német és francia regényt végig szeretnének játszani, amíg a könyvet unatkozva ölükbe ejtik a szív alakú falevelek alatt”.

A XX. század középső évtizedeitől nem találjuk nyomát a *gyermekkert* és a *gyermekkertésznő* szavaknak sem hivatalos szövegekben, sem publicisztikai írásokban, így bizonyosan ekkortájt tűnt el a nyelvhasználatból, s váltotta fel az *óvoda* és az *óvónő*, újabban az *óvodapedagógus* kifejezés. A magyar nyelv értelmező szótárának szócikkírója is elavultnak tartja a *gyermekkert* főnevet, s az 'óvoda, kisdedóvó' jelentéssel értelmezi.

A XXI. század második évtizedének végén egy rövid időre felelevenítettük ezt a rövid ideig élő két szép szót. Szépek, mert metaforikusan kifejezik azt a gondolatot, hogy a gyermeket, csakúgy mint a kertészetben egy *csemetét* vagy egy *növendéket*, segíteni kell a fejlődésben. A magyar gondolkodás ezt a két metaforát a gyermek, a tanuló megnevezésére is alkalmazza: a *csemete* a bizalmas-familiáris stílus eleme, a *növendék* a hivatalos szóhasználatban főként a művészeti iskolák tanulóinak megnevezésére szolgál. S valóban, úgy növekszik jól a fa és a gyermek is, ha gondosan nevelik, s ahogy a jó *kertész* előkészíti a kert talaját, gondozza, öntözi a növényeket, eltávolítja a gyomot, a gazt, nyesegeti a káros hajtásokat, úgy a *gyermekkertész* is óvja, ápolja, vigyázza, oltalmazza a kisgyermeket.

Gréczi-Zsoldos Enikő

Del Medico Imre

96. születésnapján, 2019. november 25-én elhunyt dr. Del Medico Imre jogász, közíró, sajtólevelező. Hosszú élete során egyszemélyes intézménnyé vált: sokezer levélben reflektált a nyomtatott sajtóban megjelent cikkekre, fáradhatatlanul javítva a hibákat, tárgyi tévedéseket. Nem túlzás azt mondani, hogy ő volt a magyar sajtó lelkiismerete. A mi lapunkban is több ízben jelentkezett Tisztelt Szerkesztőség! megszólítású leveleivel. Ezeket a

nyelvi, nyelvhelyességi észrevételeit mindig örömmel közöltük, még akkor is, ha valamilyen általunk elkövetett hibára hívta fel a figyelmet. Élete végéig írógépén írt, nem barátkozott meg az internettel, a szövegszerkesztővel. Szomorúan vesszük tudomásul, hogy többé nem kaphatunk tőle gépelt levelezőlapot. Emlékét tisztelettel és szeretettel őrizzük.

K. G.

Szó szót követ

A „helytelenkedő” sajtóhibák

„Lapunk keddi számában hírt adtunk arról, hogy a svéd tudományos akadémia díszdoktorrá avatott egy magyar tudóst, akit – őszinte sajnálatunkra – „dr. Pálpéter Péter Pál” néven említettünk. [...] A jeles magyar tudós neve helyesen: doktor Pálpéter Péter Pál.” Így tette nevetség tárgyává Örkeny István egyik egypercesében a sajtóhelyreigazítást.

Mostani kérdésünk így szólt:

A nyomtatott és az online sajtóban egyaránt találkozunk elütésekkel, helyesírási, nyelvhelyességi és stilisztikai hibákkal. Ön szerint kellene ez ellen tenni, vagy ez a sajtó természetes „mellékterméke”? Mivel lehet emelni a sajtónyelv és -helyesírás színvonalát?

TÓTH ETELKA főiskolai docens • Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Az utóbbi 10–20 évben az interneten olyan mennyiségű információ jelenik meg akkora sebességgel, amire az emberiség történetében nem volt példa. A gyorsaság természetszerűen megsokszorozza a hibázás lehetőségét. Hibák persze régebben is voltak, csak az információgyártás és az információhoz való hozzáfutás volt lassúbb, és csak kevesebbek számára adatott meg. Több idő jutott a figyelemre és a fegyelemre. Ma ez megváltozni látszik. Ezzel együtt, ha gyermekkorban a család és az oktatás biztos literációs alapokat teremt, akkor a kevesebb idő ellenére is jobb minőségű szövegek születnek – már ameddig nem az lesz a természetes, hogy egy szuperintelligens program rögzíti, tárolja, és ha kell, újraalkotja mindazt, amit gondolunk.

BALÁZS IMRE JÓZSEF egyetemi docens • Babeş-Bolyai Tudományegyetem; szerkesztő • Korunk (Kolozsvár)

A nyomtatott és online sajtótermékek a korrektúra munkafázisának a komolyan vételével tehetnek a nyelvi színvonal érdekében – ez a szakmai igényesség, megbízhatóság jele, érdemes hosszú távú befektetésként kezelni. Olvasóként gyakran kommentelek Facebookon megosztott sajtóhírek alá, ha hibát, névelírásokat tapasztalok bennük, ezeket olykor javítják is a szerkesztők. A sajtó világhálóra költözésével a nyelvhelyességet érintő visszajelzés egyre inkább közösségi feladattá és lehetőséggé vált.

KISS RÓBERT RICHARD újságíró, kommunikációs szakértő (Budapest)

A nyomtatott sajtóban nincs mód korrigálni a hibát. Az online lapokban viszont gyorsan ki lehet javítani egy elütést, átfogalmazhatunk akár egy egész bekezdést is. Emiatt a nyomtatott újságokban szinte kivétel nélkül foglalkoztatnak olvasószervezőt, korrektort, így ritkábbak a durva hibák. Az internetes lapokban sok a hiba. A hírvettség miatt gyorsan ki kell kerülnie egy cikknek. Ugyanazt a hírt csak kevesen olvassák el többször, így az első közlő fog nyerni a kattintásversenyben. Ráadásul sok kisebb netes lapnál az újságíró cikkét megjelenés előtt senki nem olvassa el. Elkeseredni azonban nem kell, mert sok tehetséges olvasószervező, korrektor dolgozik a lapoknál, munkájuk hatása érezhető. Ráadásul nálunk a helyesírás „összszemzeti” kérdés, ha valaki hibázik, érkeznek a kommentek tucatjával, rádöbben hamar a szerző is a hibájára.

CONSTANTINOVITS MILÁN újságíró, főszerkesztő-helyettes • Mandiner; doktorandusz • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A sajtónyelv természetes velejárói a helyesírási-nyelvhelyességi hibák vagy akár a bosszantó elütések. Ez a jelenség több kommunikációtörténeti és technikai változásból is fakad. Egyrészt a virtuális forradalom korában a médiatermékek spektruma gyors ütemben tágul: szinte bárki indíthat sajtóorgánumot, amelyek gyakorta nélkülözik az újságírói tapasztalatokat, illetve a többlépcsős ellenőrzési folyamatot. Másrészt a fokozódó hírvettség, az olykor másodperceket jelentő időszűrés szorító követelménye lecsökkenti a szövegtervezési és -előállítási időt, ez pedig hibákhoz vezet. Mindezek azt eredményezték, hogy a sajtó elvesztette azt a nyelvi presztízszt és sztemerdiszáló szerepet, amellyel korábban bírt. E jelenségek miatt a megoldás nem is feltétlenül a sajtósok képzésével vagy a korrektori intézmény helyreállításával orvosolható (illuzórikus terv), hanem inkább a nyelvhasználók általános nyelvi (ön)tudatosságának és helyesírási készségének javításával – ezt pedig az iskolában lehet elsősorban megvalósítani.

MÉSZÁROS MÁRTON kulturális újságíró; egyetemi hallgató • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Kényes vagyok a kézirataimra. Zavar, ha – akár az én baklövésemből, akár a szerkesztő mulasztásából – sajtóhiba marad a megjelent szövegben. Napilapos újságíró és szerkesztő vagyok: az, ami egy nyomtatott napilap szerkesztőségében zajlik, szöveggyárszerű tevékenység. Ennélfogva magas a hibaszázalék, már csak azért is, mert a szövegeimmel nem egyetlen szerkesztő dolgozik, magam sem egyetlen szerzővel foglalkozom. Mégis úgy látom, nem ártana, ha a szerkesztők és korrektorok koncentráltabban végeznék feladataikat. Sőt, már az is előrelépés lenne, ha a kis példányszámú szakmai lapok és könyvkiadók egyáltalán alkalmaznának (professzionális) korrektort és/vagy lektort.

HELFRICH JUDIT szerkesztő, tanár, az év korrektora (Érd)

Nem is kérdés, hogy kellene ez ellen tenni. Én elsősorban abban látom a megoldást, ha a sajtótermékeket alapos, értő korrektorok néznék át, akiknek az a feladatuk, hogy több fázisban javítsák a szöveg hibáit. Az első munkarész a tüzetes ellenőrzés, de az utánkövetés se maradjon el, nehogy újabb hibák kerüljenek a végső változatba. Mivel legtöbbször elmélyülten értelmezni kell a szavakat ahhoz, hogy az írásmódjuk valóban azt fejezze ki, amit a szerzőjük közölni szándékozott – ez nem csak helyesírásihibakorrekció. Persze a leg gondosabb ellenőrzés dacára is benne maradhat a mondatokban egy-egy elütés, amelyek felett elcsúszhat a korrektor figyelme (főleg, ha képernyőn javít), de a többinek nincs helye az igényes írásműben.

JUHÁSZ ERZSÉBET magyartanár • Madách Imre Gimnázium (Budapest)

Egy szövegnek tartalmilag és formailag koherensnek kell lennie. Akár papíralapú, akár online megjelenésű, a sajtónak mindig nagy hatása van, amit hiteltelenség, helyesírási-stilisztikai hiba, az elütés. Mindezek felületességet jeleznek. Ami magánjellegű kommunikációkban előfordulhat, nem jelenhet meg a széles olvasóközönség előtt. Aki a közönséghez szól, nyilvánosan üzen, nem lehet figyelmen kívül, felszínes. Éppen ezért fontos a sajtóhibák létrehozására felhívni a diákok figyelmét. Jó nyelvtanórai játék az ilyen hibakeresés.

Hiba nélkül nincsen saltyó. Van akit jobban zavar, van akit kevésbé. Azért azt hiszem, az édesanyanyelvünk olvasói egyet értenek abba, hogy ezek száma a lehető legkisebb kell, hogy legyen (sic!).

Blankó Miklós

A rovat anyagából készült kivonat az e-nyelv.hu oldalon olvasható. (A szerk.)

Kérdések és válaszok

A mesében szereplő mézeskalács + ház kifejezést hogy írjuk helyesen?

Az Osiris-helyesírásban a *mézeskalács* báb, *mézeskalács* huszár, *mézeskalács* szív szókapsolatokat találjuk (1063). Ennek alapján a *mézeskalács ház* is különírandó, mivel az anyagnévi jelzős szó szerkezetet jelzője összetett szó (AkH. 116.).

Miért írjuk külön azt, hogy egész napos és egybe, hogy egynapos? Milyen szabály vonatkozik erre?

Az *egész napos* minőségjelzős kapcsolat, amelynek tagjait különírjuk (AkH. 105.). Az *egynapos* kifejezés egy tőszámnév és egy egyszerű (nem összetett) melléknév kapcsolata, ezért egybeírjuk (AkH. 117.).

Hogy kell írni az évszázadok sorszámaát: XX. század, 20. század vagy huszadik század?

A századok írhatók betűkkel és számjegyekkel egyaránt. A sorszámot régebben inkább római számmal írták, de egy idő óta terjed az arab számmal való írás. A betűírást részesítjük előnyben akkor, ha folyamatos szöveget közlünk, valamint ha a szóalak rövid. A nem folyamatos szövegekben inkább a számjegyekkel történő írás a bevett gyakorlat. A *huszadik század* nem minősül hosszúnak, ezért folyamatos szövegben használható. Egyébként pedig egyaránt jó: *XX. század, 20. század*.

Hogyan írjuk helyesen: 2 részes vagy 2-részes, 7 darabos vagy 7-darabos?

Ha két szó kapcsolatában az előtag egyszerű tőszámnév, az utótag pedig -s képzős egyszerű szó, akkor a tagokat egybeírjuk: *kétrészes, hét-darabos*. Számjegyekkel írva a tagok szerkezetétől függetlenül mindig a különírás a helyes: *2 részes, 7 darabos* (AkH. 117.).

A korrelációt miért írják két r-rel? A ko + reláció összetétel nem indokolná ezt.

A *korreláció* a latin (szintén két r-rel írt) *correlatio* magyar írásmódú alakja. A latin kifejezés eredeti alakja a *con-relatio*, amelyben a *con-* 'együtt', a *relatio* 'jelentéstétel, megfelelés, viszony' jelentésű (Tótfalusi István: Idegenszó-tár, 520).

A következő szavak egybeírandók-e az egyszerű színnevekkel: fakó, rikító, szikrázó?

A *fakó* mint színárnyalat egybeírandó az egyszerű színnévvél, például: *fakószürke, fakózöld* (AkH. 119.). A *rikító, szikrázó* jelzőket különírjuk, például: *rikító vörös* (MHSz. 457).

Melyik a helyes: szabad nap vagy szabadnap? Éles látás vagy éleslátás?

A helyes írásmód: *szabadnap*, de: erre a munkára nincs egy *szabad napom* sem (MHSz. 482). Átvitt értelemben ('jó ítélőképesség') a helyes írásmód: *éleslátás*. Konkrét értelemben, 'pontos látás' jelentésben azonban: *éles látás* (MHSz. 128).

A kerekesszék és a kerekesszékes is két szó?

Az írásmód a jelentéstől függ. A gyógyászati segédeszköz: *kerekesszék, kerekesszékes*. A görgős szék: *kerekesszék, kerekesszékes* (MHSz. 285).

Az AB vércsoport-meghatározás írásakor kell kötőjel az AB után? Milyen helyesírási szabály érvényesül itt?

A tartozékbetűk elő- vagy utótagként álló kiegészítő betűk, a hozzájuk tartozó kifejezés részei, együtt jelölik a szakmai fogalmat, ezért kötőjellel írjuk őket: *A-vércsoport, AB-vércsoport* stb. (Magyar orvosi nyelv, 142). Az AkH. 140. szabálypontja alapján két kötőjelet használunk azokban a többszörös összetételekben, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel: *AB-vércsoport-meghatározás*.

Az innen, onnan kifejezések helyes változatai-e az innét, onnét szavak?

Az *innét, onnét* alakok népies kifejezések, amelyek a magyar nyelvnek teljes értékű szavai. A szöveggörnyezettől függ, hogy a népies *innét* vagy a köznyelvi (standard) *innen* szóalakat használjuk.

Használhatók-e ezek a szóalakok egy szépirodalmi szövegben: elmázolódjék, aggódjék, essék, érződjék, múltjék, takarodjék?

Ezek az igék az ikes ragozás eredeti szabályai szerint vannak ragozva, ezért kissé archaikusnak éreztük őket, de a választékos (írott) nyelvben természetesen használhatók. Egy szépirodalmi szövegben a hangulat, jellem, kor, társadalmi különbségek ábrázolására is alkalmasak lehetnek. A mindennapi nyelvben azonban már iktelenül ragozzuk őket: *elmázolódjon, aggódjon, essen, érződjön, múltjon, takarodjon*.

Mi a közért (vásárlásra használt hely)

pontos jelentése?

A tulajdonnévi *Közért* jelentése: Községi Élelmiszerértékesítő Vállalat. A szó köznevelsült, a *közért* jelentése: 'élelmiszerbolt, csemegebolt' (Osiris, 967).

Idézés esetén milyen mondatvégi írásjelet kell használni, ha az idéző mondat kérdő, az idézett mondat pedig felszólító? Például: Miért kell folyton ezt hallgatni: Gyerekek, vigyék le a szemetet!/?

Idézetek esetében dominánssá válhat a mellékmondat, ilyenkor az annak megfelelő írásjellel zárjuk a mondatot (Osiris, 293). Tehát: *Miért kell folyton ezt hallgatni: Gyerekek, vigyék le a szemetet!* De függő kérdéssé alakítva a főmondatot záró írásjellel végződik a mondat: *Miért kell folyton ezt hallgatni, hogy vigyék le a szemetet?*

Betűrendbe sorolásnál melyik szó van előrébb: Szamos, számos?

A betűrendbe sorolás szempontjából nem teszünk különbséget kisbetűk és nagybetűk között. Ha azonban két besorolandó egység között csupán ebben a vonatkozásban van különbség, akkor a kis kezdőbetűs szó megelőzi a nagy kezdőbetűst (AkH. 14. a). Ebben az esetben más különbség is van: a magánhangzó hossza. Ha a két szó betűsora csak a megfelelő magánhangzók hosszúságában különbözik, a rövid magánhangzós szó kerül előbbre: *Szamos, számos* (vö. *Eger, eger*; AkH. 14. c).

Helyes-e nagy o-val: Köszöntelek, kedves Olvasó!

A megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül nagybetűvel szokás kezdeni a megszólításban szereplő közneveket is – de a melléknéveket és a kötőszókat már nem –, pl. *Mélyen tisztelt Asszonyom és Uram!* (AkH. 147.). Ezek alapján a *Köszöntelek, kedves Olvasó!* megszólítás is helyes.

Kell vessző az és elé a következő mondatban? Több befektető kellene és magasabb fizetés is.

Nem maradhat el a vessző a kötőszó előtt, ha a második tagmondat hiányos. Hátravetett alany, tárgy is hozhat létre hiányos tagmondatot, pl. *A tervbe vett munkát elvégzik, és még más is*. A kötőszó utáni alany, illetőleg tárgy nem olvasható vissza a megelőző tagmondatba, ezért önálló tagmondatnak kell tekinteni őket. Ilyenkor a hátravetés miatt eleve kötelező a vesszőhasználat, tehát a helyesírás szempontjából lényegtelen, hogy hátravetett egyszerű mondatrészekről vagy tagmondatokról van szó (Osiris, 325). A mondat helyesen: *Több befektető kellene, és magasabb fizetés is*.

Hogyan helyes a szólás kiegészítése: Ezt ... össze! (add/ tedd/rakd)?

Az úgynevezett helyzetmondat eredeti alakja a meglepetés kifejezésére: *Ezt add össze!* Jelentése: no, ehhez mit szólsz? (Magyar szólástár, 266). Napjainkban terjedőben van az *Ezt rakd össze!* változat is.

Miben különbözik egymástól a pirula, a tableta és a pasztilla?

A *pasztilla* kis, korong alakúvá préselt gyógyszer, a *pirula* golyócska alakú, a *tableta* lehet korong, golyó vagy szögletes alakú gyógyszer (Magyar értelmező kéziszótár, 1067, 1083, 1294).

Összeállította: Minya Károly

Magyaróra

A magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak lapja

A Magyaróra folyóiratot az Anyanyelv- és Nyelvpolitikai Bizottság indította útjára. A szerkesztőbizottság elnöke Adamikné Jászó Anna, tagjai Balázs Géza, Baranyai Katalin, Fráter Zoltán és Széplaki Erzsébet. Felelős szerkesztője Balázs Géza, a szerkesztőség tagjai: Blankó Miklós, Lengyel Klára és Pölcz Ádám. A folyóirat megjelenéséről a nagyközönség a magyar nyelv napjára rendezett vigaszórónál gálaműsorban értesülhetett először.

A cím bennem felidéz a Magyartanítást és a Lyukasórát. A szaklapot, amelyet a magyartanárok haszonnal forgattak, és a délutánonként sugárzott tévéműsort, amelyet a versszerető nyugdíjasok örömmel néztek. A közvetlen elődnek tekintett Magyartanítás és a jelenlegi folyóirat közötti kapcsolatot Adamikné Jászó Anna részletezi a bevezetésben. Felsorolja az 1954-től indított magyar nyelv- és irodalomtanítási folyóiratokat, majd bemutatja az 1960-tól 2016-ig létezett Magyartanítás rovatát és szerzőit, hangsúlyozza a kiadvány pedagógiai és tudományos-ismeretterjesztő elkötelezettségét.

A Magyaróra 1–4. összevont száma négy fejezetre, két elméletre és két gyakorlatira tagolódik: A klasszikus Bánk bán, A modern Bánk bán, Bánk bán a magyarórán, Bánk bán a magyarórán túl. A fejezeteket a Fórum rovat és a Felhívások követik.

Az első és a második fejezetben négy tanulmányt és egy interjút olvashatunk, amelyek új kutatási eredményeket közölnek Katona József romantikus drámáiról törekvéseiről. Körmendi Tamás a történelem, Balogh Piroska a stilisztika és kommunikáció, Blankó Miklós a retorika, Czibula Katalin és Nádasy Ádám az irodalomelmélet szempontjait szerint vizsgálja a Bánk bánt. Körmendi Tamás tanulmányából megtudhatjuk, hogy a merénylet időpontján és a gyilkos személyén kívül minden más Katona leleménye. Balogh Piroska bebizonyítja, hogy Bánk és Gertrudis képtelen verbálisan kommunikálni, kettejük interakciójának végpontja csak nonverbális gesztus lehet. Blankó Miklós összehasonlító elemzésben mutatja be, hogy az opera szövegét Egressy Béni sokkal raposzodikusabban írta át.

Bánk bán és Gertrudis királyné tragédiáját két szerző is értelmezi. Czibula Katalin szerint Gertrudis azért vétkes, mert áthágja uralkodói és nembeli határait is, Bánk töre jogosan sújt le rá. Nádasy Ádám azt a kérdést teszi föl, hogy kinek van tragédiája és kinek vesztesége a drámában. Úgy gondolja, hogy Melindának és Tibornak csak fájdalmas vesztesége van, Bánknak és Gertrudisnak azonban tragédiája: vétkük, hogy sebet ütnek egymás családján, ezért kell bűnhődniük.

A lap második fejezete Nádasy Ádám 2019-es prózai fordítása köré épül. A szerzővel Mészáros Márton készített interjút. Az új szöveget Beke József, a Bánk bán szótár szerzője a drámai mű utóéletében jelentősnek, a befogadást segítőnek értékeli. Nádasy modern szövegváltozatát Deák-Takács Szilvia kreatív digitális projekt megvalósítására használta kisvárdai középiskolások körében.

A harmadik és a negyedik fejezet a sokféle iskolában tanító sokféle pedagógusnak kínál tervek a dráma feldolgozására. Azt, hogy miért és miért kell a Bánk bánt tanítanunk, az első fejezet nyitja tanulmányából, Major Hajnalkától tudhatjuk meg. Gyulai Pál akadémiai székfoglalóját a Bánk bántól tartotta, az ő tekintélye-

nek köszönhető, hogy a dráma tananyaggá vált, az ő elemzése mentén készültek a 19. század végi tankönyvszövegek. A sokféleséget jól jelzik a Sátoralja-újhely melletti általános iskolák életéről szóló gondolatok (Vizkeleti Szilveszter), a határon túli alapiskolák magyarórai lehetőségeinek bemutatása (Keserű József – Szabó Szilvia) és a Madách Gimnázium olvasótáboráról készült beszámoló (Hadikné Végh Katalin). Rutinos kollégák és egyetemi hallgatók egyaránt őszintén beszélnek a Bánk bán tanításának nehézségeiről és módszertani lehetőségeiről (pl. Bacsó Péter, Pethőné Nagy Csilla, Juhász Zoltán András, Krasznai Gáspár). Csak néhány a jelentéktelennek tűnő, de valójában professzionális tanári döntésekből: Hogyan tudom a Bánk bánt elhelyezni a 9–12-es tananyagban? Választják-e diákjaim középszintű szóbeli érettségi tételként? Emelt szintű érettségire készítem fel a csoportot? Milyen képességű, érdeklődésű, mennyire tehető az osztályom? A tanórán tanítom meg, vagy színházlátogatást szervezek, esetleg elmegyünk az emlékházba? Összefogok-e más kollégákkal rendhagyó óra, projekt érdekében?

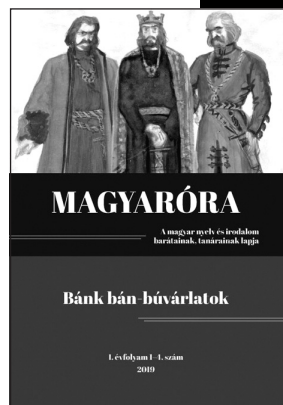
A „vérprofi”, tehát adaptív tanár el tudja dönteni, hogy itt és most mennyire nehéz értelmezni és befogadni Katona József drámáját. Nehéz, mert elvont értékek forognak kockán: Endre, Bánk, Gertrudis és Melinda (!) önérzete, becsülete, hűsége, lelkiismerete, tisztánlátása (Kelecsényi László Zoltán: Az értékek az irodalomban. Szövegértelmezések. Magyartanítás 2016/2). Nehéz, mert a katarzis érdekében diáknak-tanárnak egyaránt állást kell foglalnia aktuális kérdésekben, például hogy törvényszerű-e az erőszak két kultúrához tartozó házaspár tagjai között – hiszen Bánk a király távollétében Gertrudis ura –, szabad-e bedrogozott nőt meg-erőszakolni, vagy jogos-e az önbíráskodás családtagunk haláláért.

Legyen ott Beke József írói szótára és Nádasy Ádám átírata minden iskolai könyvtárban. Legyen a tárgyalásmód, az élményadás megengedő. A cselekmény reprodukálása és memoritéből feleltetés helyett (Ploniczky) a tanár választhasson olyan eszközt, olyan tanórai vagy tanórán kívüli módszert, amellyel a diákokat differenciált tapasztalatszerzéshez, saját gondolataik megértéséhez, érzelmeik átéléséhez vezeti – lásd Libárdi Péter, Nagy-Varga Zolt, Szabó Roland, Witzl Balázs írását, továbbá Székelyné Körösi Ilona és Balázs Géza túrajavaslatát.

Tetszik a folyóirat kivitelezése. A matt borítóképet többször megsimítom, a 12-es betűnagyságot nappali fényben szemüveg nélkül olvasom, a fejléc rövidíti a lapozgatásomat. Megtartanám az összevont számot, mert ez a 114 lap konferenciaértékű. Megtartanám a novemberi megjelenést is, hiszen 13-a a magyar nyelv napja, 15-e a magyar szörvány napja. Ráadásul a téli szünetben a magyartanárok elmélyültebben tudnak olvasni, így a második félévet frissített óravázlatokkal tudják kezdeni. (I. évfolyam 1–4. szám, 2019. november.)

Tuba Márta

OLVASÓLÁMPA

Felsőoktatási intézmények Nagy J. Béla versenye

Az Eszterházy Károly Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke az Anyanyelv- és Nyelvpolitikai Bizottságének támogatásával 2019. november 15–16-án rendezte meg a felsőoktatási intézmények Nagy J. Béla Kárpát-medencei helyesírási versenyét. Az egri pedagógusképző intézmény 27. alkalommal adott helyet a rangos megméretésnek, amelyen idén 21 versenyző és számos kísérő tanár vett részt. A szakmai tanácskozást Pajtókné Tari Ilona rektorhelyettes nyitotta meg. Előadást tartott Keszler Borbála, Tóth Etelka, Laczkó Krisztina, Dörnyé Zsolt, Misad Katalin, Istók Ilona. A zsűri tagjai voltak: Keszler Borbála elnök, Bozsik Gabriella, Laczkó Krisztina, Ludányi Zsófia, Tóth Etelka, H. Tóth István. Eredmények: 1. Varga Nóra (Comenius Egyetem BTK, Pozsony, felkészítő tanára: Misad Katalin), 2. Pipis Panna (Budapesti Corvinus Egyetem, felkészítő tanára: Veszelszki Ágnes), 3. Orbán Gyula (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, felkészítő tanára: Karmacsai Zoltán). Különdíj: Varga Nóra (Comenius Egyetem). 2021-ben minden jó helyesíró várunk a 28. döntőre. (Ludányi Zsófia)

Hírek

Köszöntések. Balázs Géza 60. születésnapjának előestéjén, 2019. október 30-án köszöntötték az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Az alkalomra megjelent a *BG60/Az élet éppen elég hosszú...* című, 60 szerző esszéjét tartalmazó kötet Blankó Miklós és Pölcz Ádám szerkesztésében. – **Keszler Borbálát** 80. születésnapja alkalmából november 12-én köszöntötték a Nyelvtudományi Társaságban. A laudációt Balázs Géza, az előadást Tóth Etelka tartotta. – A 80 éves **Raisz Rózsa** köszöntése november 26-án volt a Nyelvtudományi Társaságban. A köszöntő Zimányi Árpád, az előadó Kalcsó Gyula volt.

Keszler Borbálát köszönti Grétsy László
(Kép: BG)

A **Kossa János Magyar Nyelvművelő Egyesület** meghívására **Kemény Gábor** 2019. november 9-én előadást tartott Szabadkán „A nyelvtől a stílusig” címmel. Az előadást ankét követte.

*

Papp György vajdasági nyelvészről neveztek el a Magyarokanizsán és környékén 2019 novemberében megrendezett *szépolvasási és szépkiejtési versenyt*. Az első rendezvényre mintegy 40 általános iskolás érkezett. A szervezők tervezik a folytatást, s ha kellő tapasztalatokat szereznek, akkor a versenyt kiterjesztenék az egész Vajdaságra.

*

Anyanyelvi kapuőr címmel **Arany Lajos** nyelvművelő rovata olvasható a Reformátusok Lapjában. (A hírt és az összegyűjtött cikksorozatot Grega Sárának köszönjük.)

Gondolatok a 9. magyar nyelv napjáról és anyanyelvünk szövetéről

Az Anyanyelvápolók Szövetsége szervezésében csaknem ötszázán ünnepeltük együtt a Pesti Vigadó dísztermében a magyar nyelv napját. 1844-ben november 13-án vált a magyar nyelv hazánk hivatalos nyelvén, 2011 óta pedig ez a nap a magyar nyelv napja. A gálaműsorban átadták a Lőrincze Lajos-díjat a 100 éves Láng Miklósnak (köszöntöttük az ÉA 2019/5. számában), a Deme László-díjat Nagy Natáliának

(interjú vele jelen számunkban) és a Maróti István-emlékérmét Bacsó Józsefné ny. gimnáziumi tanárnak. Kihirdették a Rimes nyelvi játék című, 19. országos anyanyelvi pályázat eredményét. A legjobb pályaművekből összeállított kötetben olvashatunk saját irodalmi alkotásokat (Balassi-strófákat, kecskerímeket, limerickeket) és gyűjtéseket is. A Magyar Nyelv Múzeuma által meghirdetett „Írj levelet Kazinczy Ferencnek!” című levélíró pályázaton a tehetséges felső tagozatosokat és középiskolásokat jutalmazták.

Az együtt ünneplő közönséget színvonalas műsor szórakoztatta: a Zagyva Banda zenéjére a Cédus Táncegyüttes tagjai rop-ták. A tavaly eltávozott erdélyi költőfejedelem, Kányádi Sándor verseit és Benedek Elek meséit hallhattuk a Kárpát-medence különböző területeiről érkezett gyermekektől.

Hadd jegyezzem meg azoknak, akikben e sorokat olvasva kétely ébredne: van-e értelme díjakat osztani és örülni, miközben anyanyelvünk gyönyörű szövege szakadozik, az elszakított részeket asszimiláció és nyelvcserére fenyeget? Hát nem hiúságok hiúsága maga az ötlet is? Meg vagyok győződve arról, hogy amíg a magyar nyelvterületen (és nyelven) aktív a szellemi élet, amíg több nemzedéket megmozgató pályázatokat írnak ki, és a magyar nyelv napját is ünneplik, addig van remény. Megerősíteni egymást, elismerni a másik eredményeit és nyelvi-kulturális közösségben gyarapodni és szolgálni anyanyelvünk ügyét. (Bincze Diána, János-háza)

A 2019. évi országos anyanyelvi pályázat eredményhirdetése: 1–1. helyezett: Szigetvári Krisztián és Vadász Árpád, 2–2. helyezett: Berényi Klára, Horváth László, Csorba Pirokska, Szöcsné Antal Irén, Szilvási Csaba, 3–3. helyezett: Mohai Szilvia, Török Nándor, Bincze Diána, Balázs Szabolcs. Dicséretben részesült: Balog Lajos, Császár József, Csongor Andrea, Deliné Pócze Erzsébet, Élő Éva, Fábián Krisztina, Fazekas Zoltán, Fecske László, Gulya István, Fekete Zoltán, József Tibor, K. Kovács István, Kardos Gy. József, Kövesi Péter, Mártonffy András, Parragi Eszter, Pesti Daniella, Zagyvai István. Az elismerésben részesült pályázók anyagából válogat a Rimes nyelvi játék című kötetünk. (ASZ)

A 2019. évi Írj levelet Kazinczy Ferencnek! pályázat eredménye: 1. korcsoport – felső tagozatos általános iskolások: I. Dajka Csenge (Jósika Miklós Német Nemzetiségi ÁI, Napkor), II. Toka Levente (Szent Miklós Görögkatolikus Óvoda, ÁI és Gimn., Nyíregyháza), III. Hadas Tilla (Bocskai István ÁI, Hajdúnánás). 2. korcsoport – középiskolások: I. Rákóczi Dorina (Ady Endre Gimn., Ráckeve), II. Németh Nóra Valéria (Bessenyei György Gimn., Kisvárd),

III. Peresztegi Hanna (Szent László Gimn., Budapest). (PIM)

47. Édes anyanyelvünk verseny

Szakonyi Károly szavaival zárult a 47. Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny a széphalmi Kazinczy-emléksarnok előtt. A verseny 2019. évi Kárpát-medencei döntőjén a bírálóbizottság a következő versenyzőknek ítélte oda Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint 20 000–20 000 Ft pénzjutalmát: Árvai Pál, a Ceglédi Szakképzési Centrum Közgazdasági és Informatikai Szakgimn. tanulója (tanára: Soós Molnár Helga), Baczó Domonkos, a budapesti Szent István Gimn. tanulója (tanára: Pusztai Mária, Bóka Gábor), Csizmarek Viktória Júlia, a dunakeszi Radnóti Miklós Gimn. tanulója (tanára: Berkesné Tamás Rita), Fehér Regina, a nyíregyházi Kölcsey Ferenc Gimn. tanulója (tanára: dr. Buczkóné Rangoni Claudia), Ferencz-Nagy Zoltán, a brassói Áprily Lajos Főgimn. tanulója (tanára: Szabó Mária), Kesztyűs Viktória, az egri Szilágyi Erzsébet Gimn. tanulója (tanára: Tóth Béla), Kósa Eszter, a debreceni Tóth Árpád Gimn. tanulója (tanára: Szűcsné Balogh Judit), Kovács Barbara Margit, a Szolnoki Szakképzési Centrum Vásárhelyi Pál Iskolájának tanulója (tanára: Bajnai Judit), Leskó Abigél, a szekszárdi Garay János Gimn. tanulója (tanára: Kenyeresné dr. Pap Kinga Katalin), Lévai Anna, az egri Andrassy György Katolikus Közgazdasági Gimn. tanulója (tanára: Kiss Judit), Lőrincz Álmós Norbert, a tatai Eötvös József Gimn. tanulója (tanára: Szabó Andrea), Nagy Eszter, a kolozsvári Báthory István Elméleti Líceum tanulója (tanára: Tulogdi Mónika), Németh Alexander Zsolt, a szombathelyi Nagy Lajos Gimn. tanulója (tanára: Tar Patrícia), Orosz Polett, a Pécsi Tudományegyetem Babits Mihály Gyakorló Gimn. tanulója (tanára: Maul Borbála, Zsombori Barbara), Ponta Petra Panna, a Békéscsabai Szakképzési Centrum Széchenyi István Közg. Szakgimn. tanulója (tanára: Szilágyi László), Puskás Patrik, a Szegedi Szakképzési Centrum Gábor Dénes Szakközépiskola tanulója (tanára: dr. Némethné Balázs Katalin), Rogács Álmós, a győri Kazinczy Ferenc Gimn. tanulója (tanára: Grábics Júlia), Rozsnaki Fanni, az egri Andrassy György Katolikus Közgazdasági Gimn. tanulója (tanára: Kiss Judit), Szakál Gyula Richárd, a Győri Szakképzési Centrum Jedlik Ányos Szakgimn. tanulója (tanára: Szarvas Péterné), Szalai Bence, a szombathelyi ELTE Bolyai János Gyakorló Gimn. tanulója (tanára: Tóth Péter), Szilágyi Szonja, a sátoraljaújhelyi V. István Katolikus Gimn. tanulója (tanára: Gecse Istvánné), Vadnai Erika, az óbcei gimn. tanulója (tanára: Gallus Csilla), Varga Ágnes, a tatai Eötvös József Gimn. tanulója (tanára: Szabó Andrea), Várhidi Attila, a szegedi Radnóti Miklós Kísérleti Gimn. tanulója (tanára: Gortva Tamás). A díjakat Szamosvölgyi Péter polgármester adta át. Sátoraljaújhely város különdíja: Vadnai Erika (óbcei gimn.). A Kazinczy Ferenc Társaság különdíja: Ferencz-Nagy Zoltán (brassói Áprily Lajos Főgimn.).

Eszterházy Károly Egyetem Sárospataki Comenius Campus különdíja: Lőrincz Álmós Norbert (tatai Eötvös József Gimn.). A Petőfi Irodalmi Múzeum – A Magyar Nyelv Múzeuma különdíja: Árvai Pál (Ceglédi Szakképzési Centrum). A Sárospataki Tankerületi Központ különdíja: Baczó Domonkos (Szent István Gimn.). A Sátoraljaújhelyi Városvédő és Szépítő Egyesület különdíja: Nagy Eszter (kolozsvári Báthory István Elméleti Liceum).

Díjátadó Széphalomban (BG)

A Sátoraljaújhelyi Rotary Klub különdíja: Kovács Alexandra (Győri Szakképzési Centrum). A sátoraljaújhelyi Diákok Baráti Körének különdíja: Orosz Polett (Pécsi Tudományegyetem Babits Mihály Gyak. Gimn.), Szilágyi Szonja (sátoraljaújhelyi V. István Katolikus Gimn.) A Pro Alma Matre Alapítvány különdíja: Trankusz Kitti (sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimn.). Sátoraljaújhely város önkormányzatának emléklapok az azon szaktanároknak, akik ismételt kitűnő eredménnyel készítették fel tanítványaikat a versenyre: Kiss Judit (egri Andrassy György Katolikus Közgazdasági Gimn.), Bóka Gábor (budapesti Szent István Gimn.). Az Anyanyelv-ápolók Szövetségének könyvjutalmát 24-en kapták meg. A díjakat Juhász Judit, az Anyanyelv-ápolók Szövetségének elnöke adta át. (Manyszi-infó)

A magyar nyelvhasználat kutatása, oktatása Kárpátalján

A Deme László-díj 2019. évi kitüntette: Nagy Natália, az Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE) Magyar Filológiai Tanszékének docense

Nagy Natáliát így mutatja be a kárpátaljai életrajzi lexikon: Kódoböcz Natália, férje után Nagy Natália (Csonkapapi, 1980) nyelvész. 1997-ben érettségizett a Kaszónyi Középiskolában. 2002-ben az UNE Filológiai Karának magyar tagozatán filológus, magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett. 2004-ben védte meg kandidátusi értekezését (Beregszász helynevei) az ungvári egyetemen. Kutatási területe: névtan, helyesírás, néprajz, anyanyelvi tantárgy-pedagógia. Publikációinak száma több mint 50, melyek között tudományos cikkek és oktatási-módszertani kiadványok is találhatók. Főbb közleményei Beregszász és környékének földrajzi neveit tárgyalják. Nagy Natália munkásságát így méltatja Dupka György, a Magyar Értelmi-

ségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) elnöke: „Nagy Natália tanárnő Zékány Krisztina tanszékvezető jobbkeze, körünkben ismert tudományos és nyelv-művelő tevékenysége, megerősítem, hogy valóban minőségi nyelv-művelő munkát végez. Amióta Horváth Katalin nyelvész docens nyugdíjba ment, ő viszi tovább az általa elindított nyelv-művelő munkát is, többek között egyik fő szervezője és motorja a Simonyi Zsigmondról elnevezett kárpátaljai versenynak. 2017-ben az év tanára címet is kiérdemelte. A magam részéről messzemenően ajánlom, hiszen a 40 év alattiak közül nem ismerek nála jobb fiatal nyelvészt.”

Mi vezette a nyelvészethez? Milyen érdekességet talált először a nyelvészetben?

Édesanyám is az Ungvári Állami Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének diákja volt. Gyermekkoromban sokat mesélt a diákevekről. Orosz filológusi diplomájának megszerzésekor gyakran utaztam vele Ungvárra, az egyetemre. Megmutatta a helyet, ahova ifjúkori diákélményei kötődtek. Már akkor igazán vonzóvá vált számomra az egyetem. Lizanec Péter professzor és Horváth Katalin docens hamar felhívták figyelmemet a magyar nyelv szépségeire, különlegességére. Tőlük tanultam meg, mennyire fontos nekünk, kisebbségben élők számára, ismerni anyanyelvünket, gyakorolni, ápolni, vigyázni tisztaságát. Horváth tanárnő gyakran hangsúlyozta, hogy minél többet foglalkozunk a kutatással, annál jobban megbizonyosodunk, hogy milyen csodálatos nyelv az anyanyelvünk. Ekkor határoztam el, hogy nyelvész leszek, s az ő nyomdokaikba lépek. Első éves szakdolgozatom vezetőjére Lizanec Péter professzor volt, akinek tudomány iránti elhivatottsága, lelkesedése bennem is felkeltette az érdeklődést a nyelvészet iránt. A gyűjtés és rendszerezés első pillanatától tudtam, hogy ezzel szeretnék foglalkozni.

Milyen tudományos kérdések foglalkoztatják?

A nyelvhasználat témakörében folyó kutatásaimat szeretném kiszélesíteni. A kisebbségben élők nyelvhasználatára jelentős hatást gyakorol a többségi nyelv. Vizsgálom az anyaországban továbbtanuló fiatalok szókincsének módosulásait. Foglalkozom az anyanyelvi tantárgy-pedagógia kérdéseivel. 2019 szeptemberétől a Magyar Filológiai Tanszéken új szakirány indult, a magyar mint idegen nyelv tanítása. Izgalmas kidolgozni azokat a módszereket, melyekkel eredményesebben sajátítható el a magyar nyelv. Ezzel kapcsolatban nemrég látott napvilágot kolléganőmmel, Talabircsuk Okszánnal köz-

zös magyar–ukrán módszertani kiadványunk. Jelenleg készül a szótár magyar–angol változata is. Nemrég kezdtem el foglalkozni a kárpátaljai magyar néphagyományok gyűjtésével. Jelenleg a Tóhát településének az emberi élet fordulóiival kapcsolatos monográfiáján dolgozom.

Lehet ma szó nyelv-művelésről Kárpátalján?

Igen. Mi a Magyar Filológiai Tanszéken mindent megteszünk azért, hogy diákjaink kellő ismeretekkel rendelkezzenek, s elhivatottságot érezzenek ahhoz, hogy pedagógiai pályájuk során a felnövekvő generáció nyelvi tisztaságát megőrizték, műveljék beszédkészségüket, s a tiszta magyar nyelvhasználatra ösztönözzék őket. Folyamatosan szervezünk olyan tanácskozásokat, melyek során nyelv-művelésről szóló előadásokat hallhatnak, valamint elmondhatják gondolataikat a témával kapcsolatban. Ezek az alkalmak korántsem olyan híresek, mint a marosvásárhelyi Erdélyi Nyelv-művelő Napok, esetleg az adai Szarvas Gábor Napok, de lehetőségeinkhez mérten jól szervezték, s pozitív visszhangnak örvendenek. A szépirodalom az egyik olyan nyelvhasználati szintér, ahol az anyanyelv kiemelt változatával találkozhat az olvasó, a hallgató. Ezért fontosak számunkra azok az alkalmak, melyeket Dupka György kárpátaljai magyar író, költő, helytörténész szervez hallgatóink és tanáraink számára. Gondolok itt a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napokra, az Irodalmi Karavánra, ahol kortárs költőkkel és írókkal, anyaországiakkal és kisebbségben élőkkel találkozhatunk.

Milyen nyelvészeti tárgyakat oktatnak az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar szakán?

Tanszékünk nagy múlttal rendelkező tanintézmény Kárpátalján. Több mint 60 éve képez magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat a térség magyar nyelvű iskolái számára. A nyelvészeti tantárgyak sora csupán csekély mértékben változott a kezdetektől. A magyar nyelv-tan kívül szociolingvisztika, komplex nyelvtani elemzés, névtan, bevezetés a nyelvészetbe, nyelvészeti kutatómódszertan, irodalmi művek nyelvi elemzése, szóoklatlan szerepel nyelvi tantárgyaink sorában.

Milyen a szak iránti érdeklődés? És a hallgatóknak milyen elhelyezkedési lehetőségei vannak?

Nagy Natália és Balázs Géza a díjátadáskor (Manyszi)

Jelenleg egy-egy évfolyamon 5–10 diák tanul, ami viszonylag kevésnek mondható a tíz évvel ezelőtti létszámmal képest. De a diákhány minden felsőoktatási intézményt érint Kárpátalján. Nagy problémát okoz a kárpátaljai magyar tanuló számára, hogy megfelelő pontszámot érjenek el a kötelező független tesztelésen ukrán nyelvből. Nagyon sok tehetséges magyar diák továbbtanulási lehetősége csúszik el ezen a ponton. A fiatalok már a középiskola időszakában elhatározzák, hogy mindezen nehézséget elkerülve, inkább külföldön tanulnak majd tovább. Diákjaink harmadik évfolyamos koruktól nyelvtanfolyamok tanáraitól helyezkednek el. Az egyetem elvégzése után Kárpátalja magyar iskoláiban dolgoznak, de szép számmal képviselik magukat a helyi sajtó munkatársaiként, tolmácsként, konzulátusi munkatársként is.

Nagy Natáliának a Pesti Vigadóban, 2019. november 13-án, a magyar nyelv napján adták át a Deme László-díjat. (Az eddigi díjazottak: 2016. Schirm Anita, 2017. Pölcz Ádám, 2018. Veszelszki Ágnes.) (B. G.)

A magyar nyelv napja a Muravidéken

2019. november 13-án negyedik alkalommal ünnepeltük meg Muravidéken a magyar nyelv napját. Az Édes anyanyelvünk rajz- és fogalmazásversenyen, valamint a nyelvjárásgyűjtésben 259 általános iskolás tanuló vett részt a két lendvai, valamint a göntérházi, dobronaki és pártosfalvi kétnyelvű általános iskolákból, és 17 óvodás küldte el a rajzát a lendvai óvodából. A központi ünnepély a lendvai színház- és hangversenyteremben volt. A jutalomkönyveket Magyarország lendvai főkonzulátusa (dr. Morován Zsolt) és a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (Soós Mihály igazgató) ajánlotta fel. Budapesti a Könyvtárellátó Nonprofit Kft. (Bakos Erika igazgató) magyar könyveket ajándékozott a tanulóknak. A begyűjtött nyelvjárási anyagot a tanulók vetített képes előadásban és plakátok segítségével mutatták be. A rajzokon a tanulók egy-egy átélte magyar nyelvi helyzetet rajzoltak le, pl. beszélgetéseket a nagyszülőkkel, barátokkal, bevásárlást Magyarországon, magyarórát, valamint magyarországi és muravidéki magyar hungarikumokat is rajzoltak. A program szervezője Zágorec-Csuka Judit, az 1. számú lendvai KAI könyvtárosa és magyartanára volt. (A Manysi lendvai tudósítójától)

Nyelve(in)k világa konferencia Mariborban

A Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara (FF UM) Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke 2019. november 21-én – a

magyar nyelv napjához kapcsolódva – az alsóöri székhelyű Imre Samu Nyelvi Intézzel közösen konferenciát szervezett Nyelve(in)k világa – Magyar nyelv és kultúra címmel. Rudaš Jutka tanszékvezető elmondta, hogy a magyar nyelv megőrzése a kétnyelvű létezésben a kultúrák köziség egyik alapvető feladata. Ez feltételezi a másság elfogadását, és egy világviselkedési mintát is megkövetel. Kolláth Anna a Termini kutatóhálózat kapcsán átfogó képet adott a nyelvi határtalanítás, detrianonizáció folyamatáról. Szerinte a nyelv változása nem tekinthető romlásnak. A szlovén szavak bevitel a magyar nyelvbe, azok használata szimbolikus és gyakorlati jelenség. Ezek a szavak már bekerültek az Osiris-szótárakba és gazdagítják a mai magyar nyelvet. Gaál Péter magyar nyelvi lektor a nyelv- és szótárhasználatról beszélt. Szoták Szilvia, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat és az Imre Samu Nyelvi Intézet elnöke hangsúlyozta a „nyelvi tájképek” (vagyis a nyelv vizuális megjelenésének) aktualitását a 21. század nyelvészetében. Kiemelte, hogy a nyelv nemcsak identitás, kommunikációs eszköz, hanem közjó is, amely Kazinczy óta érvényes, de a mai globális világban még erőteljesebben érvényesül ez a szempont, hiszen a nyelvnek van piaci értéke is, a többnyelvűség pedig előny a munkaerőpiacon. A gazdasági érdekek fölülírja a politikai és egyéb érdekeket is, ezért a nyelv státusa is megváltoztatható. Zakocs Barbara II. éves magyar–szlovén MA-szakos egyetemista körképet adott az apátistvánfalvi szlovén nyelvi kultúráról. Szólt a szlovén nyelvhasználatról és a kétnyelvűség jelentőségéről a település általános iskolájában. Horvat David II. éves magyar–földrajz BA-szakos egyetemista pedig Dobronak magyar nyelvének tájszavait mutatta be. Mindkét téma fontos a rábavidéki szlovén és a muravidéki magyar nyelv további művelése, ápolása szempontjából. E sorok írója is részt vett a konferencia vitájában. (Zágorec-Csuka Judit, Maribor, Lendva, Szlovénia)

Könyvek

A magyar nyelvről. Klasszikus íróink és költőink anyanyelvünkről. Vál. és szerk.: Grétsy László és Kiss Gábor. Tinta, Bp. 2018.

Az élet éppen elég hosszú – BG60. Írások Balázs Géza 60. születésnapjára. Szerk.: Blankó Miklós – Pölcz Ádám. Inter, Bp. 2019.

Cs. Nagy Lajos: Helyesírási gyakorlókönyv. A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásához. Trezor Kiadó, Bp. 2018.

Cs. Nagy Lajos: Hangjelölési munkafüzet. Feladatok helyesírásunk alapelveinek gyakorlásához. Tinta, Bp. 2018.

Cs. Nagy Lajos: Egybeírás és különírás munkafüzet. Feladatok az egyszerű és összetett szavak helyesírásához. Tinta, Bp. 2018.

Cs. Nagy Lajos: A tulajdonnevek helyesírása. Munkafüzet a különböző típusú nevekről, címek írásához. Tinta, Bp. 2018.

Dánielisz Endre: Nyelvőrseg Biharországban. Holnap Kulturális Egyesület – Várad, Nagyvárad 2018.

Dr. Erdélyi Erzsébet: Híres Beretvárosok. Fejezetek a Beretv család történetéből. dART studio, Nagykőrös–Budapest 2019.

Fábián Szenczi Ilona: A Listi Köpcsényi irodalmi rejtély megoldása. Távat, 2019.

Kováts Dániel: Egynapi járóföld. Barangolás vándoréveim ösvényein. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely 2019.

Módszertani Közlemények tanítók és tanárok számára, SZTE, 59/1. (2019)

Ördög I. Béla: Kolozsvári keresetlen szavak. Kolozsvár 2018.

Rimes nyelvi játék. Válogatás egy anyanyelvi pályázat legjobb munkáiból. Szerk.: Balázs Géza – Mitya Károly – Seres Lili Hanna. Anyanyelvpolók Szövetsége – Inter, Bp. 2019.

Szabó József: Ismeretlen Érmellék – írásban és képen. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad 2018.

Zágorec-Csuka Judit: A szépirodalom önismereti és gyógyító ereje. Muravidék Baráti Kör, Pilisvörösvár–Kapca 2017.

Zágorec-Csuka Judit: Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben. Tanulmánykötet. Muravidék Baráti Kör, Pilisvörösvár 2019.

Eseménynaptár

2020. február 21. 14.00 Anyanyelvünk napja, ELTE BTK, 1088 Bp., Múzeum krt. 4A, Kari tanácsterem

2020. február 21–22. Kazinczy-verseny, Nagydobrony

2020. február 27–29. Implom József helyesírási verseny, Gyula

2020. március 7. „Práter” anyanyelvi nap, Budapest, Baár-Madas Református Gimnázium

2020. március 20–22. Aranka György nyelv- és beszédművelő verseny, Kolozsvár

2020. március 21. 9.00 II. Kárpát-mendencei korrekortörvény, ELTE BTK, Bp.

2020. március 27–29. általános iskolások Kazinczy-versenye, Kisújszállás

2020. április 2–4. általános iskolások Kazinczy-versenye, Balatonboglár

2020. április 4. Eötvös szónokverseny, Budapest

2020. április 17–19. 54. Kazinczy-verseny, Kazinczy Gimnázium, Győr

2020. április 24–25. 10.00 54. magyar nyelv hete megnyitó és médianyelvi konferencia, Eger, Megyeháza

2020. május 16. 10.00 ASZ közgyűlés, PIM, Budapest (körvezetők országos találkozója)

2020. május 23. Simonyi Zsigmond helyesírási verseny, ELTE, Budapest

2020. május 23–24. ASZ helyi csoportok találkozója, Tahi

2020. május 23–24. 10.00 14. anyanyelvi konferencia, MNYKNT, PIM, Budapest

2020. június 13–19. Olvasótábor, Aranyosapáti

2020. június 18–21. VII. nyelvésztábor, Sátoraljaújhely

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat kérjük a következő címre küldeni: balazs.geza@gmail.com.

Népi ételreceptek • Anyanyelvi pályázat, 2020.

Az Anyanyelvőpolók Szővetsége a kulturális kormányzattal közösen 2020-ban meghirdeti a 20. anyanyelvi pályázatot, melynek témája: népi ételreceptek.

A pályázat célja: népi, helyi (paraszt-) ételek és italok néprajzi-nyelvjárási leírása. Az ételreceptek gyűjtése során különösen nagy hangsúlyt kell fektetni a sajátos nyelvi leírásra: az ételek, hozzávalók megnevezésére, a készítés módozataira.

Nem követelmény a tudományos nyelvjárási lejegyzés; de törekedni kell az élőszavas jellemzők visszaadására: pl. *i*-zés, (illabialis) *a*-zás, *ö*-zés, kettőshangzók (*ou*, *ié*), nyúlások (*tölle*), rövidülések (*víz*), betoldások (*szolda* = szóda) stb. De egyéb nyelvi érdekességeket tartalmazó, nem nyelvjárásban elmondott, leírt receptek is beküldhetők (például irodalmi receptek).

A pályázat kiírói felhívják a figyelmet a pontos adatközlésre: közölni kell a receptek forrását (adatközlőjét), a gyűjtés helyét és időpontját. Csak eredeti, saját gyűjtés fogadható el, újságban, kötetben vagy interneten közreadott anyag nem.

Javasolt szakirodalom a kiinduláshoz:

Erdei Ferenc: Néprajzi inyesmesterség (é. n.)

Draveczy Balázs: Balázs mester, az asztali örömök historikusa. Híres emberek ételei (é. n.)

Kardos László: Az Őrség népi táplálkozása. (1943, reprint: 1982.)

Móra Ferencné szakácskönyve (1949)

Pető Margit: Kedves vendég tiszteltessél, nálunk megvendégtessél. A matyó konyha (1987)

Szabó Judit: Judit asszony szakácskönyve Kovásznáról (1992)

Végh Antal: Száz szatmári parasztétel (1978)

Terjedelem: minimum 4000 leütés, maximum 25 ezer leütés. A szövegekben ne használjanak különleges tördelési formákat.

Az Anyanyelvőpolók Szővetsége nyelvészekből és mesterszakácsból álló bizottságot kér fel a pályamunkák értékelésére. A tartalmi és nyelvi szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek. A pályázat díjazására 1 M Ft áll rendelkezésre. A díjak egyaránt lehetnek pénzdíjak és tárgyjutalmak.

A szővetség a legjobb pályázatok anyagából válogatáskötetet jelentet meg. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közléséhez. Közlés előtt a szerkesztők egyeztetnek a kiválasztott szövegek szerzőivel. A kiadványból a szerzők tiszteletpéldányt kapnak.

A pályázatok beérkezési határideje: **2020. augusztus 20.** A pályázati anyagot kizárólag elektronikus formában (e-mailben, csatolt fájlban) lehet küldeni. A beérkezett pályázatot e-mailben visszaigazoljuk! Ímélcím: ea.szerkesztoseg@gmail.com

További információk: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu

A pályázat kötelező tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozással és adatokkal.

Nyilatkozat: Alulírott nyilatkozom, hogy a Népi ételreceptek pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében saját, eredeti, másutt nem közölt alkotás, amelyet az Anyanyelvőpolók Szővetsége egészében vagy részleteiben megjelentethet. A megadandó adatok: a pályamunka címe, a szerző neve, címe, telefonszáma, ímélcíme, aláírása.

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelvőpolók Szővetsége, Népi ételreceptek pályázat, 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2020. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz a Pesti Vigadóban.

Deme László-díj (2020)

Az Anyanyelvőpolók Szővetsége 2016-ban díjat alapított a magyar nyelvtudományban, nyelvi ismeretterjesztésben, nyelvművelésben, nyelvi kultúraápolásban kiemelkedő eredményt felmutató személyeknek. A díj összege: bruttó 1 M Ft, amelyet minden évben a magyar nyelv napján ünnepélyes keretek között adnak át. Egy évben legfőljebb egy pályadíj adható (a díj nem osztható meg, viszont a bírálóbizottság fenntartja a jogot a díj visszatartására). A pályázat feltételei: be nem töltött 40. életév; legalább 2, tudományos kritériumoknak megfelelő, nyelvészeti témájú, magyar nyelvű publikáció (tudományos folyóiratban); legalább 5 egyéb (ismeretterjesztő) publikáció; a

magyar anyanyelvi ismeretterjesztésben, kultúraápolásban, művelődésszervezésben kimutatott egyéb tevékenység. A pályázat tartalma: rövid életrajz, interneten elérhető, ellenőrizhető anyagok, két olyan személy megnevezése (e-mail-címmel, telefonszámmal), aki a bírálók kérésére a szakmai adatokat hitelesíti, vagy akitől a pályázó személyére ajánlás kérhető. Terjedelem: legfőljebb 2 oldal (5000 leütés). A pályázat beküldésének határideje: **2020. augusztus 20.** A pályázat kizárólag e-mailben küldhető be: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. A bírálóbizottság két felkért nyelvészéből, valamint az ASZ elnökségének egyik tagjából áll. Az eddigi díjazottak: 2016. Schirm Anita (Szegedi Tudományegyetem), 2017. Pölcz Ádám (ELTE), 2018. Veszelszki Ágnes (Budapesti Corvinus Egyetem), 2019. Nagy Natália (Ungvári Állami Egyetem).

II. Kárpát-medencei korrektorverseny

A saját helyesírási kultúrájának emeléséért népszerű, vonzó korrektorversenyt hirdetünk, amelyen összemérhetik tudásukat a korrektorként elhelyezkedni kívánó egyének és az egyes médiumoknál már korrektorként tevékenykedők. A tavalyi versenyhez hasonlóan, de sok tekintetben megújulva hirdetjük újra versenyünket.

A verseny időpontja, helyszíne: 2020. március 21. szombat – Budapest (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A verseny lebonyolítása: A verseny két részből áll: egy rövid helyesírási tesztből és egy szövegjavításból. A korrektorversenyt korszerű informatikai technikával bonyolítjuk le. A versenyzők a saját laptopjukkal dolgoznak, erre tölthetik le a teszteket és a javítandó szöveget. A feladat elvégzésekor saját maguk véglegesítik és küldik be a tesztet és a javítást, amit a szakmai javítók ellenőriznek és pontoznak. Minden javítás nyilvános és ellenőrizhető.

Díjazás: A három, szakmailag legjobb korrektor megkapja „Az év korrektora 2020” címet, amelyet egy igazolással a birtokában használhat. Ezzel a célunk, hogy a lapok az impresszumukban is feltüntessék ezt a kitüntetést, amely garantálja a ki-

advány nyelvi minőségi színvonalát. A verseny fődíja egy háromnapos wellnesshétvége négycsillagos szállodában, a második helyezett egy notebookot, a harmadik e-book-olvasót kap. Az első tíz helyezett értékes könyvjutalomban részesül.

A bírálóbizottság tagjai: A korrektorverseny szakmai háttér és minőségi színvonalát továbbra is a magyar helyesírás legjobb szakembereiből álló bírálóbizottság biztosítja. Keszler Borbála professor emeritus, a 12. helyesírási szabályzat főszerkesztője, a zsűri elnöke; Kiss Róbert Richard Prima Primitima díjas újságíró; Minya Károly főiskolai tanár, több helyesírási tankönyv szerzője, a verseny ötletgazdája; valamint Veszelszki Ágnes egyetemi docens, a digilektus- és marketingkommunikáció kiemelkedő kutatója. A szervezőbizottság elnöke: Balázs Géza tanszékvezető egyetemi tanár, a magyar nyelvstratégia kidolgozója. A verseny szakmai támogatója a magyar helyesírás szabályozását évtizedek óta végző ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke. A verseny társadalmi elismertségét az Anyanyelvőpolók Szővetsége segíti.

Jelentkezési díj: 9500 Ft, amely tartalmaz minden versenyköltséget, valamint a szakmai programokon való részvételt (egyetemi és főiskolai hallgatók számára 50% kedvezmény).

A versenyfelhívás és versenyszabályzat megtekinthető itt: www.e-nyelv.hu. Jelentkezni **2020. február 15-éig** lehet a honlapon megadott módon.

Mindenekelőtt a 2019. évi 4. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Közmondáskereső. 1. Lépéskenyszer (benne: pénz). 2. Zsebkendőszegély (benne: beszél). 3. Koldustarisznnya (benne: kutya). 4. Purgatórium (benne: ugat). Az intarziászerűen a sorokban rejlő szavakból összeolvasható közmondás: Pénz beszél, kutya ugat.

II. Királyok. 1. Ugyanaz. 2. Illatos. 3. Számlál. 4. Korszak. 5. Fokozat. 6. Nyomuló. 7. Summázó. A kitöltött ábrában a bal felső sorból lefelé átlósan összeolvasható név: Ulásló, majd 2-5-3-1-7-4-6 átrendezés után a jobb felső sarkból balra lefelé kialakuló név: Salamon.

III. Magánhangzó-uralom. 1. Bugivugi (a boogie-woogie magyaros írású formája; a helyesírás – kötőjeles vagy különírt – változatokat itt is meg a többi szóban is elfogadtuk). 2. Gumibugyi. 3. Gumigutti. 4. Guriguri. 5. Krumplinudli (jóváhagytuk a krumplis nudli megfejtést is). 6. Szundibundi. 7. Szuszimuszi. 8. Tuttifrutti. 9. Tutyimutyi. 10. Ugribugri.

IV. Szójátékos csattanó. Szerintem a tanító néninek kicsi lenne.

A nyerevénykönyv ezúttal T. Litovkina Annának Aki keres, az talál – Bibliai közmondások szótára című és alcímű, a Tinta Könyvkiadónál megjelent műve volt. A nyertesek: Balázs Annabella, Torniospálca (4642); Baloghné Bori Györgyi, Cegléd (2700); Deme Jánosné, Balassagyarmat (2660); Helmeczi Zoltán, Budapest (1025); Korcsog Margit, Balassagyarmat (2660); Makra Júlia, Sződliget (2133); Varga Gáborné, Miskolc-Hejőcsaba (3508); Varga István, Debrecen (4026); Végső Istvánné, Kiskunhalas (6400); Zagyvai István, Budapest (1111).

A Pontozó új feladványai

I. Betűrakosgató. Olvasóink képzeljenek el egy szembetűnő cégtáblát ezzel a felirattal: **ERIK & ETA: FÉM-KIOLDÓ.** Mint látható, egy kétszemélyes vállalat ajánlja magát és tevékenységét a remélt ügyfelek figyelmébe. Noha azt mi sem tudjuk megmondani, mivel foglalkozik egyáltalán egy fémkioldó, azt kérjük olvasóinktól, vizsgálják meg alaposan a szöveget – az & csupán a cégtársakat összekötő elem, tehát nem kell törődnünk vele –, s tizenhat betűjét átrendezve rakják össze belőlük három bútorfélének a nevét! Mindegyikért 6 pont jár, összesen tehát 18. Ha az első megvan, a többi már gyerekjáték!

II. Régi fegyverek. Rejtvényünkben két ősi harci szereszmot keresünk. Ha az olvasóink által a meghatározásokra adott válaszok helyesek, akkor a bal felső négyzettől a jobb alsóig összeolvasható az egyik, majd a sorok megfelelő átrendezése után ugyanebben a sorban megtalálható a másik is. Minden definiált szó megtalálásáért 1 pont, a két fegyvernévért pedig 5-5 pont jár. A hibátlan megoldás tehát 17 pontot ér.

1. A textiliparban használt vékony lemez:
2. Ez is az öltözkészítés része:
3. Képviselő tréfás szóval:
4. Útban álló torlasz:
5. Egy botanikusról elnevezett dísznövény:
6. Ruhaipari mesterember:
7. Éles hangú riasztókészülék:

III. Szór-ejt-vény. Rejtvényünk címét szándékosan úgy, olyan tagolásban írtam le, hogy ezzel már többé-kevésbé jelezsem is, mire megy ki a játék. Olvasóinknak tízszer négy meghatározás alapján kell rátalálniuk a megoldásokra, de úgy, hogy megfejtésük mind a negyven esetben csupán egyetlen, mégpedig egytagú szó legyen. A negyven rész-megfejtés akkor válik teljessé, ha a meglett egytagú szavakból mindegyik feladványban egy négy szótagú szó, csaknem mindig egy főnév kerekedik ki. Példaként gondoljanak rejtvényünk címére! Hint (= szór) + elereszt (= ejt) + recept (= vény). Egybeolvasva: szórejtvény. Beküldeni csak az „eredmény”-t kiadó szavakat kell. Mindegyik 2 pontot ér, a telitalálatos megoldás értéke tehát 20 pont.

1. Kedvelt nedű + tudományterület + a legkisebb folyóvíz + növény része =
2. Szomorúság + lakoma + helyez + szélesre nyit =
3. Pázsit + kisebb egység + a pertu kulcsszava + ráakódva elborít =
4. Csomóval rögzít + vágóeszköz széle + termelőüzem + állóvíz =
5. Kis keresztutca + rakhely + kampós csőrű madár + gally =
6. Emberi testrész + dísz + érzékszerv + petty =
7. Egyházi személy + gyógykenőcs + a juh himje + hegyes szerszám =
8. Kesernyész szeszes ital régiesen + nem én + bírósági eljárás + évszak =
9. Terület + festmény + skicc + régi súlymérték =
10. Nem látó + az emésztőcsatorna része + opus + kockázatos pénzösszeg =

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtőinknek a Biztos, ami biztos című, túloldali skandiban megbújó poént kell megtalálniuk s beküldeniük. A megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közzétett feladványok együttes értéke 80 pont, de a nyerevénysorsolásban való részvételhez 60 pont megszerzése is elég. A rejtvények megoldását **2020. április 1-jéig** várjuk címünk: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu Minden olvasónak sikeres megfejtést, ahhoz pedig jó szórakozást kívánunk a feladványszerzők:

Grétsy László (I., III.),
Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (108.)

Nem szótározott szavak tárháza

bob – szivarszerű, hátul nyitott, acélvázaz szerkezetű szán, amely négy polírozott acélkorcsolyán siklik. (1928-tól adatolt szó, de alábbi származékai nincsenek szótározva.)

bobos – a *bob* elnevezésű szánt használó. Pl. A vidám *bobosok* újra száguldanak. (Kapos Extra, 2019. szept. 19.)

bobozás – bobbal való versenyzés

bobpálya – a bob versenypályája

csiriző l. *pörcsiző*

élőfalu – lakosait megtartó település; a pusztuló, leépülő, kiháló falu ellentéte; az *ökofalu* szinonimája (Magyar Nemzet, 2019. aug. 3.)

freestyle – szabad stílus (melynek szellemében a labdával bármilyen trükköt, mozdulatsort végre lehet hajtani). Pl. Röviden a *freestyle* kialakulásáról. Hajagos Máté a világ legjobb *freestyle*erei közt. (Petőfi Népe, 2019. szept. 17.)

görpark – görkorcsolyapálya, -park

horrorkaraván – (elsősorban balkáni autókereskedők megrendelésére) túlszűfolt gépkocsiszállító szerelvény. Pl. „közúti **horrorkaravánok**” (Petőfi Népe, 2019. szept. 23.)

kacsírozó l. *pörcsiző*

lepci – strandpapucs (Nagyvárad)

minimalista stílus – egyszerű, letisztult, puritán és funkcionális stílus (az építészetben, lakáskultúrában, képzőművészetben, zenében). Továbbá: *minimalizmus, minimál, minimalista* lakás. (Privát Portfólió, 2019/01)

ökofalu l. *élőfalu*

parasztkenyér – hagyományos kemencében sü-
tött kenyér (a legtöbbször reklámfogás)

pöresi – lányok keresztbe kézfogással járt tánca.
(Valószínűleg a *pörög* igéből ered.)

pörcsizik – így táncol. Pl. *Pörcsiztünk* a díziben.

pörcsíző – egymás kezét keresztbe fogó, sasszéző (lányok). Pl. „Newton ezt is elmagyarázta: ahogy a Föld és a Hold egymás, vagyis a közös tömegközéppontjuk körül keringenek, pont olyanok, mint a *pörcsíző* (más néven *csiríző*, *kacsiríző*) lányok, akik egymás kezét keresztbe fogva sasszéznak körbe-körbe az iskolaudvaron. A Föld és a Hold esetében az összekapaszkodó kezeket a gravitációs erő helyettesíti, ami ha megszűnne, ugyanúgy szétrepülnének, mint a lányok, ha elengednék egymás kezét.” (Háson Magazin, 2019. okt. 1.)

szépségipar – a kozmetikumokat gyártó, felhasználó tevékenység összefoglaló neve

szociokrácia – döntéshozatali mechanizmus, amelyben minden érintett egyenrangú lehetőséget kap véleményének kifejtésére (Magyar Nemzet, 2019. aug. 3.)

Köszönettel fogadtuk Holczer József gyűjtését is. A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt. A 2016-tól napjainkig tartó teljes gyűjtés 2020 végén jelenik meg újabb összefoglalónként.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

[illegible]

NYELVÉSZ • LELETEK

ELVÉSZLELETEK

▶ egyenesen kihívott a legnemesebb elvhűség által sugalmazott feleleteivel, melyek úgy hangzottak, mintha ő, a halálra üldözött lett volna a vádló, s üldözői vérengző satelleseivel (csatlósaival – *a Szerk.*) együtt lettek volna a vádlottak, kiket ő, a mártír, vont feleletre a történelem ítélőszéke előtt, miként – szeretjük hinni – dicsőült szelleme *vonandja* (*felragyog* – *a Szerk.*) isten ítélőszéke előtt.” – írta Kossuth visszaemlékezésében, melyet *Ihász Dániel* (1813–1881) honvédeztredes jegyzett le.

Vonandja = felragyog??? Ez valami szerkesztési vagy tördelési hiba, mindenesetre jól mutatja, hogy az -nd időjel jelentése teljesen feledésbe merült. Ez hajdanán a jövő idő egyik fajtája volt, vagyis vonandja = fogja vonni.

A tökéletlen trükk

A hétköznapi név a világ legnagyobb mágusát takarja. Legalábbis ezt tartja magáról Buck Howard. Való igaz, régebben jobban ment az üzlet, ám manapság legfeljebb néhány nyugdíjast hoz lázba. *Felfogadja egy asszisztenst, aki nyakába veszi a külön mágus dolgainak szervezését.*

Az sem ártott volna, ha a műsorelőzetes írója is *felfogad egy asszisztenst*, aki elvégzi helyette az alanyi-tárgyas egyeztetést.

Ugye nem kell magyarázni, hogy húsvétkor nem Krisztus születésére emlékezünk (az karácsonykor van), hanem a Megváltó kereszthalálára és feltámadására. Ezt bizonyára maga a pápa is így gondolja.

TÉRKÉPTÖRTÉNETEK

AZ ÖRÖK VÁROS VÁLTOZÓ ARCA

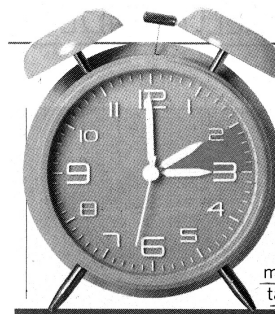
Húsvétkor az egész világ Rómára figyel, amikor a pápa hagyományosan a Szent Péter székesegyház középső erkélyéről hírül adja Krisztus születését és köszönti a téren összegyűlt zarándokokat. Az *Urbi et Orbi* apostoli áldás azonban a városnak és az egész világnak egyaránt szól. Ennek a

használtak. A könyvespolcokat fehér bőrben kötött könyvek töltötték meg, a falakat pedig a „germán szimbólumokat” tartalmazó *gobleinek* fedték.

Már sokan megírták, hogy *gobelin* (kiejtve: „goblejn”) szó nincsen, csak *gobelin* (ejtsd: „goblen”). A legjobb volna megengedni a fonetikus *goblen* írásmódot, ezzel elejét vehetnék az ismétlődő hibának.

ti főorvos arról számolt be, hogy minden bölcsődés gyereket és dolgozót *leoltottak* (megvizsgálták a

Leoltani a villanyt szokták, a gyerekeket azonban *beoltani*. A *be* igeikötő is jól kifejezi a befejezettséget.

MOZAIK

Vasárnap óraátállítás

A nyári időszámítás idén március utolsó vasárnapján kezdődik: 31-én hajnalban 2 órától 3 órára kell elő-reállítani az órát. A téli időszámítás 2019-ben október 26-ig tart.

Még most sem késő tisztázni, hogy az ún. téli időszámítás nem október 26-ig tart, hanem akkor kezdődik, és valamikor március végén ér véget. Azért írom, hogy ún., mert valójában ez a földrajzi helyzetünknek megfelelő, tényleges idő. Ami pedig márciustól október végéig (tehát korántsem csak nyáron) van, az ennek – vitatható indoklással történő – egyórás elő-reállítása.

Az adatokat gyűjtötte és kommentálta: K. G.

